

Doktori (PhD) értekezés

BURAI ERZSÉBET

MOTÍVUMOK ÉS TÉMÁK A CSÁSZÁRKORI GÖRÖG
EROTIKUS ÉS MIMÉTIKUS FIKTÍV
LEVÉLGYŰJTEMÉNYEKBE

Debreceni Egyetem
BTK
2008

I. Bevezetés

Dolgozatomban a fiktív levelek azon szűkebb csoportját fogom vizsgálni, amelyeket J. SYKUTRIS¹ a mimétikus és erotikus levelek közé sorol. Bár több szerzőt ismerünk, akinek nevéhez ilyen gyűjtemény kötődik, összesen öt alkotó gyűjteménye maradt ránk: Klaudios Ailianosé, Alkiphróné, Philostratosé, Aristainetosé és Theophylaktos Simokat(t)ésé.

A vizsgálatba azért vontam be mind az öt fennmaradt gyűjteményt, mert bár az egyes szerzők gyűjteményeiről már születtek tanulmányok vagy akár monográfiák², azonban ezek között az alkotások között annyira szoros kapcsolat van, hogy érdemesnek tartottam e gyűjtemények összehasonlító vizsgálatát, és a közös ill. az eltérő vonásokat is keresni. E módszer választásának helyességében az is megerősített, hogy NÉMETH A.³ vizsgálata is új eredményeket hozott. A szakdolgozat szerzője azokat a leveleket vizsgálta együtt, amelyeket ismeretlen szerzők írtak híres, történeti személynek tekintett személyek bőrébe bújva (a legtöbb esetben szintén a császárkor első századaiban).

¹ J. SYKUTRIS, *Epistolographie*, in: *RE Suppl.* 5, 1931, 185-220; vö. még P.L. SCHMIDT, *Epistolographie*, in: *Der Kleine Pauly*, Bd. II., München 1979, 327.

² Aristainetos esetében két kötet is megjelent: A. LESKY, *Aristainetos: Erotische Briefe*, Zürich, 1951; a szerző a fordításához mellékelt bevezetőben elsősorban a forrásokat vizsgálja, és a kötet végen pedig minden egyes levélhez hosszabb-rövidebb megjegyzéseket fűz. R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999; a spanyol kutató a gyűjtemény fordításához mellékelve egy 137 oldalas bevezetőt írt, amelyben részletesen tárgyalja a műfaj eredetét kitérve röviden a többi szerzőre is, elemzi a levelekben szereplő témákat és toposokat, vizsgálja a forrásokat és azt, hogy hogyan használja fel ezeket a szerző. Végül kitér a kéziratok hagyományra, a kiadásokra és a fordításokra is.

³ NÉMETH A., *Császárkori fiktív levelek, Kísérlet az uralkodók és filozófus-gyógyítók fiktív leveleinek újszerű vizsgálatára*, Budapest, 2005 (szakdolgozat, ELTE)

II. Áttekintés a fiktív levél történetéről a görög irodalomban

A görög irodalomban a fiktív levél története Homérostól a klasszikus, hellenisztikus és római koron keresztül egészen a bizánci korig ível. Az irodalmi művekben betétként már korán megjelent: a legkülönbözőbb műfajokban találkozhatunk vele, de leggyakrabban az elbeszélő műfajokban fordul elő.

Homérost, akit sok irodalmi műfaj őségének nevezhetünk, méltán illethetjük a fiktív levél atyja címmel is. Az *Iliás*ban találjuk ugyanis az első irodalmi levelet, amelyet Proitos küldet felesége, Anteia hazug vádja után Bellerephontéssal apósának, hogy az pusztítsa el a levél kézbesítőjét. P. A. ROSENMEYER⁴ monográfiájában három fiktív levéltípust különböztet meg, kettő ezek közül a Bellerephontés levélen alapul. Az első típus, amelyben a levél gyilkosságra való felbujtást tartalmaz, később felbukkan mind a tragédiában, mind a történeti művekben, mind a görög regényben. A Bellerephontés-történet azonban másik témát is szolgáltat a későbbi levélíróknak. Ebben a levéltípusban a levél és a nő közötti kapcsolat témája jelenik meg, és ezekhez a levelekhez szorosan kapcsolódik az árulás motívuma. E levéltípus szerepel a tragédiában, a regényekben és a szofisták levélgyűjteményeiben. Emellett a műfajnak Rómában is volt képviselője: Publius Ovidius Naso, aki elégikus költemény formájában szólaltatta meg hősnőit és azok szerelmét *Heroides*ében. Ovidius azáltal teremtett egy új műfajt, hogy a verses formában írt fiktív levél nem betét a műben, hanem az egész költemény egyetlen levél. Ezekben a szerelmes nő szemszögéből látjuk a szerelmet vagy a szerelmes árulását. A harmadik levéltípus, az ajánló vagy „mi újság” levéltípus már nem kötődik Homéroshoz. Ezzel a levéltípussal találkozunk a hellenisztikus epigrammákban, a levélregényben és a pseudo-, ill. a szofista levélgyűjteményeiben.

A fiktív levél Homérost követően a történeti munkákban szerepel betétként, és fontos szerepet játszik a klasszikus kor két jeles történetírójának, Hérodotosnak és Thukydidesnek a művében. Hérodotosnál a fiktív levelek illusztratív jellegűek (magukról a történeti eseményekről, a szereplők jelleméről, a korszak hangulatáról fes-

⁴ P. A. ROSENMEYER, *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 43-44 A szerző e monográfiájában a fiktív levél történetét tekinti át, a kezdetektől, azaz Homérostól a második szofisztika három fiktívlevél-írójával (Alkiphrón, Ailianos, Philostratos) bezárólag. Az utószóban (339-346) röviden ír a későbbi szerzőkről, Aristainetosról és Theophylaktosról is.

tenek árnyaltabb képet) és az elbeszélés élénkítését szolgálják. Thukydidész Hérodotoszal ellentétben a levelet elsősorban a történelemben játszott fontos szerepe miatt illeszt művébe, amelyek nála dokumentum értékűek, de emellett történetírói érvelésének alátámasztását is szolgálják.

A történetírók mellett Euripidész több tragédiájában is előfordul a levél. Az *Íphigeneia a taurusok között* című tragédiában Íphigeneia rég nem látott fivérének, Orestésnek akar levelet küldeni, de mivel a levelében foglaltakat szóban is elmondja fivérének, akit abban a pillanatban még nem ismert fel, a levél kézbesítésére már nem kerül sor. Az *Íphigeneia Aulisban* c. művében a darab elején Agamemnónt az öreg szolga levélírás közben találja, az első levelet – amelyben az Achilleusszal kötendő házasság ürügyén leányát Aulisba akarja csalni, hogy feláldozzák Artemis istennőnek – lelkiismeretére hallgatva megsemmisíti, majd egy másikat küld el, amelyben arra kéri hitvesét, hogy mégse küldje leányukat Aulisba. Ez a levél azonban Menelaos ébersége miatt nem jut el a címzetthez. Az egyetlen darab a *Hippolytos*, amelyben a címzett kézhez is kapja a levelet. Ez Phaidra búcsúlevele, amelyet férjének, Théseusnak címzett, és amellyel kegyetlen bosszút áll az őt visszautasító mostohafián. E három példa mellett a még a töredékesen ránk maradt *Palamédész* egyik részlete is említést tesz egy levélről. Ezen a helyen Palamédész arról beszél, hogy ő az írás, és ezzel együtt a levél feltalálója. Ezzel a felfedezésével az volt a célja, hogy az írás véget vessen a hazugságoknak, és az igazságot jutassa diadalra. Érdekes megfigyelni, hogy a levél, ahogy az a homérosi és az euripidési példák is mutatják, többnyire nem igazságot, hanem hazugságot tartalmaz, és ezzel akár emberek vesztét is okozhatja.

A hellenisztikus kor elejétől (a Kr. e. IV. századtól) igen elterjedtté vált mind a hivatalos, mind a magánlevelezés, ami a levél önálló irodalmi műfajjá válását is elősegítette. Ebben a korban is többnyire betétként alkalmazták a fiktív leveleket, de a korábbi koroktól eltérően versekben, vagy ajándékok kísérőjeként. Ez utóbbira a bukolikus Theokritosnál találunk példát. Az *orsóhoz* című verses levél Nikias feleségének, Theugenisnek szánt ajándéka, az orsó mellé jár ráadásként. A korszak másik jelentős szerzője, Kallimachos *Aitiájában* Akontios ír szerelmének, Kydippének levelet. Ez az episztola azért is fontos, mert ezt a történetet később Kallimachos alapján ketten is feldolgozták: Ovidius két levélben és az általam vizsgált szerzők közül, Aristainetos egy erotikus fiktív levélben. A fiktív levél később a római irodalom elbeszélő alkotásaiban is fontos szerepet töltött be, a római történetírók, görög elődeiket

követve szintén alkalmazták, de a komédiaszerző Plautusnál is előfordul. A római szerzők közül önálló műfajként – mint már láttuk – Publius Ovidius Naso alkalmazta *Heroides* című művében. Az ő modelljét később több európai levélíró követte mind a reneszánsz korban, mind az azt követő időszakokban.

A görög nyelvű irodalom azonban a Római Birodalom uralma idején is tovább virágzott. A fiktív levéllel kapcsolatban ebből a korból a satíraíró Lukianost kell megemlítenünk, aki *Igaz történetek* című elbeszélésébe a homérosi Bellerephontés levél típusába tartozó levelet illeszt be. A levelet Odysseus írta, akivel a főhős, maga a szerző, Lukianos találkozik a Boldogok Szigetén. Odysseus Lukianossal küldi el a levelet Kalypsó nimfának, akinek a levélben bevallja, bánja már, hogy nem maradt vele, és hogy nem fogadta el a felajánlott halhatatlanságot, épp ezért meg akar szökni a szigetről és vissza szeretne térni a nimfához.

A császárkorban született egy új műfaj is, a görög regény. Ezekben a művekben szintén szerepelnek episztolák. E regények egyik jellemző motívuma, hogy a szerelmesek gyakran elszakadnak egymástól, ilyen esetekben a kapcsolattartás logikus eszköze a levél. A levelek azonban a kommunikáció mellett azért is fontosak, mert gyakran ezek készítetik cselekvésre a szereplőket. E leveleket ezért kinetikus leveleknek is szokás nevezni.

A fiktív levél, mint önálló műfaj a Kr. e. V. században kibontakozó szofista mozgalom és retorika terméke, igen elterjedté azonban az ezt követő hellenisztikus korban vált, amikor a leveleket retorikai gyakorlatként szerkesztették: ennek köszönhető az, hogy ebben a korszakban a rétoriskolákban fiktív levelek sokasága született. Ezek fiktív szerzője leggyakrabban egy-egy híres történelmi vagy mitológiai személyiség. Ezután a második szofisztika korszakában is nagyszámú levél íródott. Ebből a korszakból számtalan pseudoním levélgyűjtemény származik. Ekkor jöttek létre például az euripidési, aischinési, hippokratési, themistoklési és sokratési levelek. A héraikleiai Chiön nevéhez fűződő levélregény is e korszak terméke. A kutatásban e mű megítéléséről vita alakult ki. Néhány tudós (Perry⁵, Reardon⁶, Cataudella⁷, Zucchelli⁸) sokáig ezt sem tartotta a levélregénynek, mert szerintük a regény egyet-

⁵ B. E. PERRY, *The ancient Romances*, Berkeley-Los Angeles, 1967

⁶ B. P. REARDON, *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J. C.*, Paris, 1971

⁷ Q. CAUTADELLA, *Sulla autenticità delle lettere di Chione de Eraclea*, *Atti dei Lincei, Memorie*, 1980, serie 8, vol. 24., 649-751

⁸ B. ZUCHELLI, *A proposito dell'epistolario di Chione d'Eraclea*, *Paideia* 41, 1986, 13-24

len jellemzője sem figyelhető meg benne. Mások (A. Sabatucci⁹, J. SYKUTRIS¹⁰, A. ROSTAGNI¹¹ és A. LESKY¹²) azonban úgy gondolják azonban, hogy ez a gyűjtemény mégis csak levélregény, hiszen abban Chión lelki fejlődését követhetjük nyomon. N. HOLZBERG¹³ ezen is túlmegy, szerinte a levélregényre e művek között több példa is akad, és részletes elemzéssel bizonyítja, hogy az általa vizsgált hét levélgyűjteménynek vannak közös jellegzetességei. A gyűjtemények szereplői Chión kivételével mindannyian a Kr. e. V-IV. században élt híres történelmi személyiségek. A levelek a szereplők lelki életét ábrázolják, mert azok a levélben érzelmeikről és gondolataikról beszélnek. A levelek kronológia sorrendben következnek egymás után, témáik pedig azonosak. Ilyen például a főhős és a hatalom viszonya, a szereplő véleménynyilvánítása saját politikai tevékenységéről, a pénz értékéről vagy a barátokkal és ellenséggel szembeni megfelelő viselkedésről. A témákat a szerző egy levélben vagy a gyűjtemény végén vagy szorosan összetartozó levelek végén egy hosszabb episztolában összegzi. Ezzel a korábbi levelek is érthetőbbé válnak. Fontos jellemző még, hogy a levelekben gyakran találkozunk anakronizmusokkal. Ami a szerkesztést illeti, két gyűjtemény kivételével e levélgyűjteményekre jellemző az, hogy a több összetartozó levél egységet alkot, és ezekből az egységekből többnyire egy szimmetrikus elrendezés bontakozik ki. A pseudoním, a mimétikus és az erotikus fiktív levél mint önálló műfaj a Kr. u. II. század elejétől a császárkorban teljessé vált ki. Ekkor több erotikus és mimétikus fiktív levelet tartalmazó gyűjtemény született, amelyek közül három ránk maradt. A műfaj azonban túlélte e korszakot és hatása olyan erős volt, hogy a Kr. u. VI. században is született egy ilyen kollekció, sőt még később is, a Kr. u. VI-VII. század fordulóján élt, Bizáncban alkotó szerző, Theophylaktos Simokatés is írt egy nyolcvanöt levelet tartalmazó fiktívlevélgyűjteményt.

Nyúljunk vissza a kezdetekhez! Időrendben az első személy, akinek nevéhez erotikus vagy mimétikus levélgyűjtemény kapcsolódik egy rétor, a mytilénéi Lesbónax volt, aki a Suda-lexikon szerint Augustus idején élt, és akinek Arethas¹⁴ még ismerte erotikus leveleit. A következő Melészermos, egy athéni szofista, aki a Kr.

⁹ A. SABATUCCI, *Alcune note sulle epistole di Chione*, Studi italiani di Filologia Classica 14 (1906), 374-414

¹⁰ J. SYKUTRIS, *Epistolographie*, RE Suppl. V., Stuttgart, 1931, 211-212.

¹¹ A. ROSTAGNI, *Rivista di Filologia Classica* 80, 1952, 377-397

¹² A. LESKY, *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern-München, 1963, 901

¹³ N. HOLZBERG, *Der griechische Briefroman. Versuch einer Gattungstypologie*, in: hrsg. N. HOLZBERG: *Der griechische Briefroman: Gattungstypologie und Textanalyse*, Tübingen, 1994, 1-52

u. I. század második felében működött, és a Suda-lexikon által neki tulajdonított művek alapján virtuóz szónok lehetett; ő egy tizenhét könyvből álló fiktívlevélgyűjteményt adott ki. Ebből tizenhárom könyv hetérák leveleit, egy-egy pedig szakácsok, hadvezérek, paraziták és lakomázók episztoláit tartalmazta, de ez sem maradt ránk. Alkiphrónnak, Ailianosnak és a második Philostratosnak, akik a Kr.u. II.-III. század fordulóján éltek, a gyűjteménye már fennmaradt. Alkiphrón nevéhez egy négy könyvből álló mimetikus levélgyűjtemény kötődik, amelyben a földművesek, halászok, paraziták és hetérák életét mutatja be. Ailianos húsz rövid levélben nyújt bepillantást a görög földművesek életébe. Philostratos egy 73 levélből álló - elsősorban erotikus témájú leveleket tartalmazó - levélgyűjteményt állított össze. A következő szerző Aristainetos, aki a Kr. u. VI. század első felében alkotott, és egy két könyvből álló, főleg szerelmi témájú levélgyűjteményt hagyott ránk. Az ő művének magyar vonatkozása is van, mert művének első modern kiadója Zsámboki János (Sambucus) volt, aki a XII. századi bécsi kódex (*Vindobonensis philologicus Graecus 310*) alapján 1566-ban Antwerpenben adta ki nyolcszáz példányban a leveleit.

Ugyancsak fiktívlevél-gyűjtemény fűződik a szofista Zónaios nevéhez, akinek levelei nem maradtak fenn. A Suda-lexikon alapján annyit tudunk róla, hogy nemcsak erotikus fiktívleveleket írt, hanem állítólag földműves-leveleket is, amelyeknek színvonala azonban elmaradt erotikus leveleiétől. Zónaiost általában a Kr. u. VI. századra datálják, azonosítva azzal a rétor Zónaiossal, akit Prokópios¹⁵ említ 107. levélben. E. Rohde¹⁶ régebbi nézete, miszerint Zónaios a szerzője az Aristainetos név alatt fennmaradt levélgyűjteménynek, nem talált visszhangra a klasszikus filológusok körében. Az utolsó, aki ilyen levélgyűjteményt állított össze - *Erkölcsei, földműves és hetéra levelek* címmel - a bizánci udvarban élő Theophylaktos Simokatés volt.

A fiktív leveleket J. SYKUTRIS¹⁷ a következő kategóriákra osztja fel: az első a már fentebb említett betétként alkalmazott fiktív levél. A második a pseudoním levél, amelynek szerzője vagy retorikai gyakorlatként írta meg a levelet egy ismert személy neve alatt vagy bizonyos esetekben hamisítási céllal. Az író gyakran nagy figyelmet szentelt az olvasói igényekre, ugyanis a hellenisztikus kortól kezdve igen nagy érdeklődés támadt elsősorban a klasszikus kor (Kr. e. V. és IV. század) híres személyiségeinek magánélete iránt. Ez utóbbi levélgyűjteményekben államférfiak vagy filo-

¹⁴ Arethas a IX- X. század fordulóján élt bizánci tudós volt.

¹⁵ VI. századi bizánci jogász, szónok és történetíró.

¹⁶ E. ROHDE, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Berlin, 1960, 369, 1. jegyzet

zófusok jellemét, viselkedését és tetteik mozgatórugóit ismerhetjük meg. A harmadik kategória a levélregény, amelyben a szereplők egymáshoz írott episztoláiból egy történet bontakozik ki. Ismét más kategória az erotikus levél, amelynek megszületése egyfelől a retorikai gyakorlatoknak köszönhető, másfelől azonban szoros szálakkal kapcsolódik a dialógusokhoz is, és fejlődése számos ponton mutat vele hasonlóságot. Az első példa erre a típusra a szónok Lysias hat levele a Kr. e. V. századból: ezek a művek azonban csak töredékesen maradtak ránk. Az egyik levél egy hetérának szól, a többi pedig fiatal lányoknak. Nyelvezete igen közel áll a hétköznapi beszédhasználathoz, csak néhány retorikai díszítőelem árulkodik arról, hogy szerzője képzett szónok. A hetérának szóló levél szidalmazás (*psogos*), a lányoknak szóló levelek pedig dicséretes (*enkómionok*). Mindkettő kezdő retorikai gyakorlatfajta. A szónok Isokratész és a szofista Gorgiasz Heléna-*enkómion*-ját és Aischinésznek, a híres IV. századi rétornak a X. levelét is ide sorolhatjuk. Kephalosz és Alkidamas, Gorgiasz tanítványa szintén levélformában dicsérték hetérákat. Ezek a példák bizonyítják, hogy már a Kr. e. V-IV. században létezett az irodalmi erotikus levél, de ezek közül csak Aischinész levele maradt ránk teljes egészében. A hellenisztikus korból csak a filozófus Epikurosnak tulajdonított erotikus levelekről van tudomásunk. Az erotikus epistula virágkorát a császárkorban élte. Ekkor íródott Lesbónax¹⁸, Melészermos¹⁹, Alkiphrón, Ailianosz, Philostratos, Aristainetos és Zónaios levélgyűjteménye. Theophylaktosz Simokat(t)ész műve a bizánci korba tartozik. Az utolsó kategória a mimetikus levél, amely a retorikai *éthopoia* (jellemrajz) gyakorlatához szorosan kötődik. A második szofisztika szerzőinek (Alkiphrón, Ailianosz, Philostratos) és követőiknek (Aristainetos és Theophylaktosz Simokat(t)ész) tollából származó mimetikus levelek foglalkozási ágak és a társadalom különféle rétegeinek (földművesek, halászok, paraziták, hetérák) jellemzését nyújtják, és ezzel főképpen a Kr. e. IV. századi Athén mindennapi életének bizonyos mozzanatait elevenítik fel. Ezek a jól kidolgozott miniatűr életképek témájukat tekintve elsősorban a komédiából táplálkoznak. Ezen leve-

¹⁷ J. SYKUTRIS, *Epistolographie*, in: *RE Suppl.* 5, 1931, 185-220

¹⁸ Mytilénéi rétor volt, Potamón filozófus apja, aki a Kr. I. században élt. Arethasz (*schol. Lukian. De saltatione* 69) még ismerte erotikus leveleit. A leveleit az erotikus jelző alapján – amellyel a Suda-lexikon és Arethasz illeti – az erotikus levelek csoportjába sorolják.

¹⁹ A Suda-lexikon szerint athéni szofista, akinek egy tizenhét kötetből álló fiktívlevél-gyűjteményt tulajdonítanak. Ebből tizenhárom kötet hetérák leveleit, egy-egy pedig szakácsok, hadvezérek, paraziták és lakomázók leveleit tartalmazta. E szerint leveleit az erotikus, a mimetikus és a lakomázók levelek (ἐπιστολαὶ δειπνητικαί) közé sorolhatjuk. Ez utóbbiak R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999, 24 szerint hatottak Alkiphrónra (III, 10, 12, 19) és Aristainetosra (I, 25). Melészermos feltehetően egy virtuóz szónok volt, aki a Kr. u. I. század második felében élt.

lek közül azonban néhány nem a jellemrajz, hanem az leírás (*ekphrasis*) kategóriájába tartozik, amely egy másik fontos retorikai gyakorlat (*progymnasma*) volt. Aristainetos például ezzel az eszközzel mutat be egy *locus amoenus* (I, 3. levél), de a női erényeket s szépséget is ennek a segítségével ábrázolja igen érzékletesen. Theophylaktos Simokatésnél is találkozunk ezzel a retorikai gyakorlattal: az egyik erotikus levélben (15. levél) Atalanta barátnőjének, Korinnának leírja azt a fiút, akibe szerelmes²⁰. Theophylaktos emellett még meséket (*mythos*)²¹ is beágyaz egy-egy levélbe.

²⁰ „A tornacsarnokban láttam meg Augeiast, Korinna. Nincs szó rá, hogy leírjam a szépségét, és egy festő keze sem lenne képes megörökíteni. Erős, magas az ifjú, szőrös a mellkasa, szeme olyan, mint egy gazelláé. A tekintetét a harag nem tette acélossá, de nem is túl lágy, hanem egyszerre férfias és szelíd. A bőre nem olyan fehér, mint a nőké, de nem is túl sötét. A göndör haja olyan, mint a lágyan hullámzó tenger szélcsend idején, amikor szelíden öleli körül a partot lecsillapult hullámaival, miután a vihar végeztével örült hullámozása elült. Az orcája nem túl piros, ez ugyanis a nőkre jellemző, de nem is túl halovány. Orra kivételes szépsége a teremő természet tudását dicséri. Az olaj, amivel bekente magát, ragyogott, mint a napsugár és fényével beragyogta az egész tornacsarnokot. Korinna, szenvedek, és éles fájdalom nyilall a szívembe. A nőkre jellemző ugyanis, hogy szégyellnek mesélni a szerelmükről”. (A gyűjteményekből idézett magyar fordításokat, ahol nem jelöltem a fordítót, magam készítettem. A fordításokból készült válogatás az *Uralkodó és polgár antik tükrében* c. kötetben rövidesen napvilágot lát.)

²¹ A 34. levélbe azt a mesét illeszti be, amikor a madarak királyt kérnek Zeustól, a 61. levélbe pedig a tücsök és a hangya meséjét, hogy meggyőzze a címzettet arról, változtatnia kell az életmódján.

III. Alkiphrón

III.1. Alkiphrón: egy ismeretlen szerző²²

Alkiphrónról szinte semmit sem tudunk. Az egyetlen biztos pont az, hogy Alkiphrónnak hívták és egy 124 levelet tartalmazó levélgyűjtemény maradt fenn a neve alatt. A bizánci Isaakiosz Tzetész szerint rétor volt; ezt annak alapján gondolta, hogy a kéziratok közül²³ néhány a szerző neve mellett ezt a szót tartalmazza. Egyébként a rétor vagy szofista jelzőt valamennyi fiktív levélgyűjtemény szerzőjének nevével összekapcsolták. Ennek az a kézenfekvő magyarázata, hogy a második szofisztika idején a szórakoztató irodalom keretein belül valóságos irodalmi divat lett ez a műfaj. A rétor jelzőt pedig valószínűleg azért kapcsolták nevükhöz, így Alkiphrónéhoz is, mert az *éthopoiia*, azaz a retorok erkölcsöket és jellemeket ábrázoló műfaja és ezen levelek között sok hasonlóság fedezhető fel. Az *éthopoiia* ugyanis ugyanúgy jellemeket ábrázol, mint Alkiphrón és az említett szerzők epistolái, emellett mindkét műfaj stílusbeli követelményei hasonlóak: rövidnek, világosnak kell lenniük, be kell mutatniuk annak a személynek a jellemét, akihez szólnak, a stílusuknak pedig alkalmazkodniuk kell a körülményekhez (a címzett személyéhez vagy az alkalomhoz, amire íródott a levél vagy az *éthopoiia* stb.). A két műfaj kapcsolódási pontjai miatt az *éthopoiia* íródhatott levél formában is, mindezek alapján Alkiphrón levélgyűjteménye felfogható *éthopoiia*-gyűjteményként is.

Azt a tényt, hogy a thesszaloniki Eustachios, a művelt érsek, aki a XII. században élt, Homéros-kommentárjaiban az atticista jelzővel illeti, a levelek teljes mértékben megerősítik, ez azonban egy olyan adat, amely nem sokat segít a szerző datálásával kapcsolatban. Ezen a néhány adaton kívül az ókorban egyáltalán nem hivatkoznak rá, nevét nem említik. Alkiphrón ezután századokra teljes felejtésbe sülly-

²² A.-M. OZANAM, *Alciphron, Lettres de pêcheurs, de payans, de parasites et d'hétaïres*, Paris, 2004, 15-17. szerint „une biographie impossible”. Vö. továbbá a híres cambridge-i görög irodalomtörténet sommás megállapítását: „his personality is unknown and his date uncertain”. E.L. BOWIE in P.E. EASTERLING – B.M.W. KNOX (szerk.) *The Cambridge History of Classical Literature I*. Cambridge 1985, 679-80

E. RUIZ GARCÍA, *Teofrasto, Caracteres - Alcifrón, Cartas de pescadores, campesinos, parásitos y cortesanas*, Madrid, 1988, 127-129. szerint „un autor doblemente desconocido”.

F. CONCA - G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto, Lettere d'amore*, Milano, 2005, 8-10. szerint „une biographie impossible”.

lyedt, s csak az 1499-es évben ismerhette meg újra az olvasóközönség, amikor Marcus Musurus²⁴ néhány levelét kiadta Velencében egy válogatásgyűjteményben.

Az életrajzi adatok teljes hiánya meggátolja, hogy pontosan meghatározzuk, mikor és hol élt. Egyes kutatók²⁵ keleti eredetet tulajdonítanak neki azon okból, hogy egyrészt bizonyos keleti cikkeket említ a művében, másrészt sok Lukianos-reminiszcencia²⁶ található leveleiben. Ezek az adatok azonban nem bizonyítják kétséget kizáróan, hogy valóban keleti eredetű lett volna. Ezen reminiszcenciákon kívül antikvárius érdeklődése, Athén iráni rajongása és a második szofisztika esztétikai elveinek követése arra enged következtetni, hogy valószínűleg a Kr. u. II. században élt. Akadnak, akik arra gondolnak, hogy az említett reminiszcenciák arra utalnának, hogy Lukianos követte Alkiphrónt vagy esetleg mindketten közös forrást követtek. Véleményem szerint Lukianos elsőbbsége tűnik a legvalószínűbbnek, mert az összes fiktív-levélgyűjtemény szerzőjéről elmondható, hogy jól ismeri a kortárs irodalmat, és szívesen merít jeles kortársa műveiből, így hatásuk felismerhető műveikben. Mivel Lukianosnak az általa használt művei Kr. u. 170 előtt születtek, Alkiphrón pedig Klaudios Ailianosra hatott, aki Kr. u. 235-ben halt meg, Alkiphrón kora, illetve leveleinek születése Kr. u. 170 és 235 közé tehető. Az, hogy a két szerzőt kortársaknak tartjuk, voltaképpen egy kései szerzőnek, Aristainetosnak is köszönhető, aki egy levélváltást tétélezett fel Alkiphrón és Lukianos között²⁷.

Az Alkiphróntól ránk maradt levélgyűjtemény négy könyvből áll és 124 levelet tartalmaz. A mű négy különböző társadalmi réteg mindennapi életéből nyújt ízelítőt²⁸: a halászokéból, a földművesekéből, a parazitákéből és a hetérákéből²⁹. Alkiphrón tehát egyfelől a dolgozó rétegek, másfelől a „hasznot nem hajtó” rétegek mindennapi életét mutatja a levelek segítségével. Első ránézésre furcsának tűnhet ez a válogatás, ám az egész levélgyűjtemény igen egységes szellemet fejez ki. A parazita és a hetéra állandó szereplője az újkomédiának, a földműves és a halász – bár egyikük

²³ Valamennyi kézirat igen kései; a legkorábbit is a XII. és a XIII. század fordulójára datálják.

²⁴ M. MUSURUS, Ἐπιστολαὶ διαφόρων, φιλοσόφων, ῥητόρων, σοφιστῶν ἔξ πρὸς τοῖς εἰκοσι, Velence, 1499 (*editio princeps*) Philostratos néhány levelét is tartalmazza.

²⁵ A.R. BENNER, F.H. FOBES: *The Letters of Alciphron, Aelian and Philostratus with an English Translation*, London, 1949

²⁶ Lukianos valóban keleti származású volt, ugyanis az Euphratés partján fekvő syriai Samosatát vallotta szülőhazájának.

²⁷ Az I, 5. levelet Alkiphrón írja Lukianosnak, a I, 22. levelet pedig Lukianos Alkiphrónnak.- Említésre érdemes még B. BALDWIN dolgozata (*The date of Alciphron*, Hermes 110,1982, 253-54), aki szerint Alkiphrón írói tevékenysége „nem volt későbbi, mint a III. század első évtizede.”

²⁸ Vö. G. ANDERSON, *Alciphron's miniatures*, in: ANRW, II, 34, 3, Berlin-New York, 2188-2206

²⁹ CZEBE GY., *Az athéni társadalom Alkiphrón leveleiben*, Budapest, 1909

sem kifejezetten komédiabeli típus – mégis sok vonásuk és a jellemüket bemutató jelenetek jelentős része szintén a komédiára vezethető vissza. Az író a földművesek és halászok életét nem ábrázolja kifejezetten idillikusnak, sem akkor, amikor ezeket az egyszerű embereket a saját környezetükben mutatja be, sem akkor, amikor egy számukra teljesen ismeretlen környezetben, a városban találkozunk velük. A halászok és földművesek ugyanis alkalmanként a városban tűnnek fel, ahol pazarló ifjakkal, parazitákkal, filozófusokkal, katonákkal, hetérákkal kerülnek kapcsolatba, és ezek a találkozások gyakran komédiabeli jelenetekre emlékeztetnek.

Minden egyes könyv tehát bizonyos foglalkozásköröket, különböző társadalmi osztálybeli embereket mutat be, s a saját szavaikkal osztják meg velünk a levelekben az életükre vonatkozó eseményeket, apró örömeiket, gondjaikat, baráti és szerelmi viszonyaikat. Alkiphrón azonban nem egyéneket akar ábrázolni (ez alól kivételt csak a hetérák leveleit tartalmazó negyedik könyv képez, amelyben néhány valóban létező személy a levél írója: Lamia, Démétrios Poliorkétés híres hetérája, Glykera, Menandrosnak, a új komédia kiemelkedő szerzőjének a kedvese, Leontion, Epikuros szerelme, Phryné, Praxitelés modellje és kedvese stb.), hanem kiválasztott néhány társadalmi réteget és annak tagjait mutatja be különböző helyzetekben és így a levelek összessége alapján kirajzolódik előttünk e négy csoport jellege. A levélgyűjteményben számtalan párhuzamos hely található: ez is azt bizonyítja, hogy az író célja ezzel az volt, hogy megmutassa, miként ír ugyanarról a dologról egy halász vagy egy földműves. Lássunk néhány példát! I. 3.: a halász földműves akar lenni - II. 4.: a földműves szívesen lenne hajós; I. 4.: a halász korholja városba járó feleségét - II. 8.: a földműves dorgálja a városba járó, és a városi nőkkel vetélkedő feleségét; I. 6.: a nő szemrehányást tesz halász férjének, aki a városba jár, és egy hetéra kegyeit igyekszik elnyerni - II. 22., 31.: a földműves öreg korához egyáltalán nem illő módon a városba jár, és az ifjakhoz illő tevékenységekkel tölti minden idejét; I. 7.: a halász kölcsönkér, és azt illő módon viszonzozza - II. 3., 12., 20., 29.: a földművesek a falusi hagyományokat követve mindenüket megosztják egymással: ha valamiből felesleggel rendelkeznek, megajándékozzák a barátaikat, s ha valamit nélkülöznek, kölcsönkérnek, s a kölcsönt viszonzozzák; I. 11.: a leány az Óskophoria ünnepén első látásra beleszeret egy városi ifjúba - III. 31.: a parazita az ünnepi meneten megpillant egy leányt, s rögtön belehabarodik; I. 13.: a halász szorult helyzetében kölcsönt kér egy uzorástól a városban - II. 5.: a földműves teszi ugyanezt; II. 2.: a szegény földműves

álma - III. 23.: a parazita álma; I. 6., 21, 22: a halász szerelmi kalandja - II. 6., 7., 24., 25.: a földműves szerelmi kalandja.

A levélgyűjtemény négy könyvében a négy bemutatandó csoport mellett szinte az egész görög társadalom valamennyi rétegének képviselője megjelenik. Szerepel az athéni szabad polgár, aki a közügyekkel és a politikával foglalkozik, néhány levélben a bíróságról olvashatunk, amely szintén színtere volt a szabad polgárok mindennapi tevékenységének. Éles ellentétben a városi lakosokkal a halászok a tengerparton és a kikötővárosokban vagy a földművesek a falvakban nem közügyekkel foglalkoznak, hanem a munkájukból élnek, s napról-napra verejtékes munka árán teremtik elő a megélhetésükhöz szükséges javakat. A halászok és földművesek ennek következtében gyakran panaszkodnak és más foglalkozásra vágnak. A panaszok kísérője számos olyan tartalmú közmondás, amely szerint a *tyché* és a *heimarmené* irányítja az emberek életét. Ez a gondolat a hellenisztikus korban született meg, és megtalálható Menandros komédiáiban is, amelyekben teljes mértékben *Tyché* istennő uralkodik. Alkiphrón tehát ebben a vonatkozásban az újkomédia kiváló szerzőjét követi. A városi lakók között megjelennek még a metoikosok, a kereskedők (istritai, méd, egyiptomi). Ezek mind nagyon gazdagok, keleti luxus jellemzi őket, és sok pénzt költenek a parazitákra és a hetérákra. Az uzsorások is sok levélben szerepelnek, s Alkiphrón reális képet nyújt a tevékenységükről. Ábrázolásuk Lukianosra és a vígjátékra vezethető vissza. A kereskedelem egyéb ágai viszont nem jelennek meg a levelekben, s a szerző a piacról is nagyon kevés adatot szolgáltat. Az orvos is csak egyetlen levélben tűnik fel (III. 4.), ahol segítőkészen a gazdái által félholtra etetett és itatott parazita segítségére siet és meggyógyítja. Az orvostól tehát itt egy pozitív képet kapunk. A szereplők sorában megjelennek a grammatikusok, de ezeken a helyeken szerepeltetésüket csak a homérosi sorok idézése hozta magával. A nevük is homérosi skolionokból való.

A négy főszereplő csoport mellett még igen átfogó képet kapunk a filozófusokról is. Szinte valamennyi filozófiai iskola képviselteti magát. Találkozunk sztóikusokkal (III. 17., 19., 28.), kynikosokkal (III. 8., 19., 38.), akadémiusokkal (II. 11., IV. 7.), pythagoreusokkal (III. 19.), peripatetikusokkal (III. 19.), epikureusokkal (III. 19.)³⁰, magával Epikurosszal és tanítványaival (IV. 17.). Alkiphrón mind a külsejüket, mind a jellemüket, mind a hivatásukat szatirikusan ábrázolja. Az akadémius

³⁰ A III. 19-es levélben szereplő filozófusok és paraziták lukianoszi modellje kapcsán lsd. L. SANTINI, *Tra filosofi e parassiti: l'epistole III 19 di Alcifrone e i modelli lucianei*, Atene e Roma 40, 1995, 58-71

kivételével valamennyi filozófus külsejét nagyon részletesen s élénk színekkel festi. Eteoklés, a sztóikus piszkos, ráncos, borzas hajú és borotvált arcú. Themistagoras, a peripatetikus jó megjelenésű és sűrű szakáll borítja az arcát. Zénokratés, az epikureus ápolat hajával és dús szakállával tiszteletreméltó megjelenésű. Archibiosnak, a pythagoreusnak igen sápadt az arca, vállig ér a haja³¹, hosszú, egyenes a szakála és görbe az orra. Pankratés, a kynikos valamennyin túltesz ápolatlanságával, jellemző öltözete a filozófusköpeny, állandó társa még a tarisznya és a bot. Az író a jelleműket tekintve sem fest vonzó képet róluk, a legtöbb filozófus csak színleg mutatja erkölcsösnek magát. Például a színleg nőgyűlölő filozófus, bár tanítványát eltiltja a hetérától, ő maga viszont igyekszik elnyerni az illető hölgy kegyeit. E bölcselőknek – tartozzanak bármely iskolához – állandó jellemzőjük a fecsegés. Tanító tevékenységet is folytatnak, nevelői tevékenységük azonban erkölcstelenségük miatt inkább rossz útra téríti az ifjakat. Nem csoda, ha a negyedik könyvben az egyik hetéra úgy vélekedik, hogy ők maguk sem nevelik rosszabbul az ifjakat, mint a filozófusok. Bár Alkiphrón e kép megrajzolásához is sokat merít a komédiából, a tekintetben azonban saját kora jelenik meg, hogy Lukianoszhoz hasonlóan a filozófusok közül főleg a kynikusokat teszi nevetségessé, míg – mint tudjuk – Aristophanés céltáblája a szofisták voltak.

A levelekben feltűnnek a társadalom legalacsonyabb fokán álló rabszolgák is. Származásukra nézve idegenek (*Syra* - szír, *Phryx* - fríg stb.), s ha egy pillantást vetünk a Menandrosnál előforduló szolga vagy rabszolganevekre, kiderül, hogy ezek a személyek nála is többnyire idegenek. Míg a vígjátékban a rabszolga az ifjú segítője, Alkiphrónnál a paraziták töltik be ezt a szerepet. Az első két könyvben szereplő rabszolgák a gazdaságban tevékenykednek. Őket az író igen rossz tulajdonságokkal ruházza fel: nagyétkűek, gondatlanok, lusták, éjjel-nappal csak aludnának, gyakran megszöknek. A rabszolgák és a szabad ember kategóriája között átmenetet képező réteg képviselői, a napszámosok is szerepelnek a levelekben, ők szabad emberek, de a kezük munkájából élnek, amit a görögök nem tekintettek szabad emberhez méltó tevékenységnek.

Színészekkel is találkozunk a mű lapjain, akik hetérák és paraziták társaságában lakomákon tűnnek fel, és mulattatják a szórakozni vágyó gazdagokat. A vendéglősök mint orgazdák szerepelnek. Egy levélben egy fürdősről olvashatunk. Ezek az

³¹ G. CARUGNO, *Intrighi familiari, inesperienza ed ignoranza dei contadini nelle <<Epistole rustiche>> di Alcifrone*, GIF 13, 1960, 142

emberek, bár igen rossz hírnévnek örvendtek általában, Alkiphrón itt semmi rosszat nem mond róluk. A hellenisztikus kor jellegzetes alakjai az álomfejtők és a varázslónők is helyet kapnak a szereplők között. Találkozunk egy hajóskapitánnyal is: ő orgazdaként szerepel.

A katona kalandorként (II, 13.) jelenik meg a szemünk előtt: Phyllis aki le akarja beszélni Thrasónidést arról, hogy katonának álljon, a két életmódot szembeállítja, és ezzel az ellentéttel kezdve és zárva a levelet keretbe foglalja a levél mondanivalóját. A levél elején az a gondolat jelenik meg, hogy a földművelés egyenlő az értelmes viselkedéssel (γεωργεῖν = νοῦν ἔχειν), a záró mondatban pedig ezt megtoldja azzal, hogy a katonáskodást kiszámíthatatlannak, a földművelést pedig biztonságosnak nevezi (ἀντὶ τῆς ἐν ἀμφιβόλῳ ζωῆς - τὴν ὁμολογουμένην σωτηρίαν). A levelekben szereplő másik katona (II, 34.) nagyon sok hasonlóságot mutat Plautus *Miles gloriosus*ából is ismert nagyszájú, hencegő alakkal.

Az Alkiphrón által használt nyelv egy olyan kifejezésmódot igyekszik megjeleníteni, amely akkor már használaton kívül volt. Ez a nyelv az attikai dialektus, amelytele van közmondásokkal³² és köznyelvi fordulatokkal.

Alkiphrón egy térben és időben jól körülhatárolt világot ábrázol. A levélgyűjteményben megjelenő egyetlen helyszín Attika és legfőképp legjelentősebb városa, Athén. Időben tehát egy közel ötszáz éve eltűnt világot jelenít meg, és így egy szemmel láthatóan örökre elveszett világot akar életre kelteni. A kor, amit Alkiphrón ábrázol, a Kr. e. IV. század. Hogy ennek életét egészen a legapróbb részletekig felleleveníthesse, „feltámaszt” egyes történeti személyeket és életre kelt számtalan olyan embert, aki szerinte az általa ábrázolt kor reprezentánsa. A levelek helyszínét mindig nagyon pontosan meghatározza, s ezzel nagyon valóságszerűvé teszi őket. A levelek olvasása közben az a benyomásunk támad, hogy színházi jelenetek peregnek le a szemünk előtt. A levélbeli környezetet vagy atmoszférát csak röviden, néhány mondatban vázolja fel, ennek ellenére nagyon pontos képet fest. A levelekben három helyszín szerepel: a város, a falu és a tenger. A levelek többségében a város mind a lakói, mind az odalátogatók számára nagy veszélyeket rejt: erkölcsi romlást, csalást, becsapást, szolgálalkúséget, elembertelenedést.

³² D. A. TSIRIMBAS, *Sprichwörter und sprichwörterliche Redensarten bei den Epistolographen der zweiten Sophistik, Alkiphrón - Cl. Aelianus*, München, 1936 c. művében ezt a témát kimerítően tárgyalta.

Attika mellett azonban felbukkan néhány helyen a keleti világ is: dicséri például azt a szír bort, amit a perzsa királyok ittak (III, 37 - Χαλυβώνιον), elmesél egy „tevehalászatot” – az I, 20. levélben Eusagénos, bár neve azt sugallja, hogy szerencsés a halászatban, épp egy olyan fogásáról számol be, amikor a remélt fogás helyett, egy oszlásnak indult tevét (εὐμεγέθη κάμηλον μυδῶσαν καὶ σκώληξιν ἐπιβρύουσιν) sikerült hálóval a partra húznia társaival. Emellett hivatkozik a Tyrrhén-tengerre (τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος I, 21.) és említ bizonyos keleti cikkeket is, mint például a datolya és a pisztácia (ὁ καρπὸς τῆς πιστάκης, βάλανοι φοινίκων, IV, 39.). Anakronizmusnak hatnak azok az ételek (IV, 13), amelyek a hetérák lakomájának fogásai: ὀρνίθια, πέρδικες, **ἐκ τρυγὸς ἥδιστοι βότρυες**, λαγωδίων νῶτα, **κόγχοι**, κήρυκες, κοχλῖαι, **μύκητες**, **ρίζαι** ὅξει δεδευμέναι καὶ μέλιτι, **θριδακίνοι**, σέλινα³³. Ezekről feltehető, hogy elkészítésük és a változatosságuk miatt egy sokkal kifinomultabb szakácsművészetet és igényesebb ízlést tükröznek, mint amilyen a Kr. e. IV. századi Görögországban létezett. Hasonlóképp anakronizmus a hatodik óra (déli tizenkettő) emlegetése mint étkezési időpont³⁴, ami szintén későbbi korban volt szokásos.

A levelekben van két olyan téma, amely különösen foglalkoztatja Alkiphrónt és mind a négy könyvben felbukkan: az egyik a túlélés vagy a napról napra való életben maradás, a másik a szerelem. A földművesek és a halászok nehéz munkával igen nagy nehézségek révén tudják előteremteni a mindennapi betevőt. A paraziták, akik többségükben a gyomruk rabszolgái, minden megaláztatást hajlandóak eltűrni azért, hogy jóllakhassanak. A hetérák életében is fontos tényező az éhség, az éhség ugyanis lehetetlenné teszi a szerelmet. A szerelem Alkiphrón számára általában negatív és pusztító erő, amely tönkreteszi a szerelmest. E két témához egy harmadik is csatlakozik, ez pedig a lakoma. E téma fontos szerepet játszik a levélgyűjteményben, főleg a harmadik és negyedik könyvben, mert ez a társadalmi esemény elsősorban a városi élet része volt. A levelekben ábrázolt lakoma általában délben kezdődik, és egészen hajnalig tarthat. Az étel által nyújtott élvezethez rendszerint és a szerelmi gyönyör is hozzákapcsolódott. Így kerül ismét szembe egymással Athén mint a gyönyör központja, és a falu és a tenger pedig a munka, a fáradság és a veszély színhelye.

³³ A vastagon szedett fogások Athénaiios Deinosophistésében is szerepelnek, azaz nagy valószínűséggel Alkiphrón a lakoma étlapjának összeállításához használhatta a kortárs szerző alkotását.

³⁴ A III, 1. levélben a parazita panaszkodik, hogy a napóra már hat órát mutat, és még nem evett semmit: Ὁ γνῶμων οὕτω σκιάζει τὴν ἑκτην.

III. 2. Alkiphrón levelei és a bennük előforduló motívumok

III. 2. A. Az első könyv

A gyűjtemény első könyve (ἐπιστολαὶ ἀλιευτικάι) huszonkét halász-levelet tartalmaz. Alkiphrón a halászok életét sötét színekkel ábrázolja: a helyzetük szomorú, szegénységben élnek, szinte remény nélkül egy jobb életre. Még nagyobb baj, amikor utoléri őket a szerelem, amely egy zavarkeltő tényező életükben, s szinte semmiféle gyönyört nem nyújt számukra. A feladók és címzettek halászok, halászfelések vagy gyermekeik. Alkiphrón gyűjteményében többnyire önálló levelek sorával találkozunk, de azért akad példa levélváltásra is. A halászok levelei között három szerepel: A 11. és 12. levél anya és lánya közti levélváltás: a lány beszámol anyjának arról, hogy a városban beleszeretett egy fiúba, és ezért nem akar az apja által kiválasztott férfihoz feleségül menni, inkább a halált választja. Az anya szerint a lánynak elment az esze (μέμνησας, ἐξέστης), és próbálja őt észhez téríteni. A 21. és 22. levél témája is a szerelem: Euploos próbálja barátját meggyőzni arról, hogy a hetéra csak azért bolondította magába (ὑπερμαζᾶς, μέμνησας) hogy mindenét megszerezze. E két levélpár esetében az anya és a barát is romboló erőnek tartja a szerelmet, ami megfosztja a józan esztől a szerelme. Egy három levélből álló levélpár is szerepel ebben a könyvben: a 17., 18. és 19. levél. Az első két levél akár egy valódi levélváltás is lehetne, amelyben egy halász elkéri egy másik halásztól azt a szakadt hálót, amelyet az már nem használ, de a címzett nemet mond a kérésre. A 19. levél³⁵ egyáltalán nem illik egy egyszerű halászhoz, hanem egy jól képzett szónok vagy szofista bravúros szójátéka arról, hogy a másik halász tulajdona-e vagy sem az a háló, amit nem használ. Több levél (1, 2, 3, 8, 10, 13) témája a halászélet nehézsége. E könyv leveleire jellemző, hogy már a címzésből következtethetünk a levél témájára, mert a feladó és címzett neve is beszélő név. Ezek a nevek, amellett, hogy egyértelműen elárulják, hogy milyen foglalkozást űz a feladó és a címzett, gyakran a levél témáját is sejtetik³⁶. A levelekben szereplő mitológiai szereplők is a tengerhez

³⁵ Οὐκ ἤτησά σε ἃ ἔχεις, ἀλλ' ἃ μὴ ἔχεις. ἐπεὶ δὲ οὐ βούλει ἃ μὴ ἔχεις ἕτερον ἔχειν, ἔχε ἃ μὴ ἔχεις.

³⁶ A gyűjteményben szereplő nevek alapos elemzését C. T. SONDAG végezte el, aki disszertációjában a nevek jelentése mellett megadja azokat a helyeket is, ahol Alkiphrón művén kívül előfordulnak: C. T. SONDAG, *De nominibus apud Alciphronem propriis*, Bonn, 1905; a kérdés újabb elemzésére vö. M.

kapcsolódnak: a 6. levélben a feleség – akit férje megcsal egy prostituálttal – a nőt Charybdishez hasonlítja, mert a tengeri szörnyhöz hasonlóan a prostituáltak magukhoz csalogatják áldozataikat, majd „elpusztítják” (ἀναλοῖ) őket. A 11. levélben pedig a szerelmes lány így írja le kedvesét anyjának: „Orcáin az Orchomenost elhagyó és az Argaphia forrásban fürdőző Charisok táncolnak. Az ajka olyan, mintha Aphrodité kebléről rabolt volna rózsákat, s ezekkel a virágokkal ékesítette volna fel.” A 21. és 22. levélben, amely két barát levélváltása, mind Euploos, mind Thalasseros a véleményét megerősítő érvek közt a tengerhez kötődő mitológiai szereplőket említ. A 21. levélben Euploos megpróbálja észhez téríteni barátját, aki örülden beleszeretett egy kéjnőbe (τῆς παιδίσκης), mert szerinte ez a nő kiforgatja mindenéből, és hajótörötté teszi, mint ahogy Skylla szokta a hajósokat. A válaszlevélben Thalasseros megírja barátjának, hogy nem hagyja el ezt a lányt, mert a szerelmet e tengermelléki lány iránt Erös ébresztette szívében, aki egy tengeri istennő gyermeke (τῆς θαλαττίας θεοῦ τεκούσης), ezért az anyja részéről ő a hajósok és halászok istene. E levelek közül több a halászat és a hajózás szakszavainak katalógusát is nyújtja. T. A. SCHMITZ³⁷ ennek kapcsán Iulios Polydeukés *Onomastikon*jából³⁸ idéz, mert ezzel akarja érzékelteni, hogy a hellenisztikus korban létrejött speciális szógyűjtemények Alkiphrón korában is használatosak voltak, és egy retorikai oktatásban részesülő személy ismerte és használta is ezeket. Alkiphrón több levélben (1, 2, 6, 7, 10, 11, 14, 20, 21), hogy a környezetet bemutassa, valóban használja a halászat és hajózás (szak)kifejezéseit.

Az 1. levélben: ἡ θάλαττα, τὴν γαλήνην, ὁ χειμῶν, τοῦ πελάγους, ἐπέπνεον, τῶν ἀκρωτηρίων, οἱ βορεῖς, ἐπεφρίκει, ὁ πόντος, τοῦ ὕδατος, ἀφρὸς, τῆς θαλάσσης, ἐπικλωμένων, τῶν κυμάτων, ταῖς πέτραις, ἀνοιδοῦντα, ἐρρήγνυντο, οἱ ναυπηγοὶ, τετάρτη ἀλκυονίς, τὸ πέλαγος, τὸ νεωλκήθεν σκαφίδιον, κατεσύραμεν, τὰ δίκτυα, τῆς ἀκτῆς, χαλάσαντες, ἰχθύων, ἐξειλκύσαμεν, τοὺς φελλοὺς ὑφάλους, τὸ δίκτυον, σπυρίδας, λεπτοτέρων ἰχθύων, χειμῶν.

CASEVITZ, *Remarques sur les noms des correspondants dans les „Lettres” d’Alciphron*, in: *Epistulae antiquae 2. (Actes de IIe Colloque international „Le genre épistolaire antique et ses prolongements européens”)*, Paris, 2002, 247-258. A szerző szerint a levélgyűjtemény beszélő neveinek a többsége megtalálható a klasszikus kor személynevei között.

³⁷ T. A. SCHMITZ, *Alciphron’s letters as a sophistic text*, In: BARBARA E. BORG, *Paideia: The World of the Second Sophistic*, Berlin, 2004

³⁸ Iulios Polydeukés, *Onomastikon*, 1. 96-98

A 2. levélben: τὸν βυθόν, ἀκαλήφης, πελωρίδος, τοὺς ἰχθύας, τὸ σκαφίδιον, σπόγγους, τὰ ἐκ τῆς ἄλος ἔρια, τὸ φέρνιον, ἰχθύσιν, σκάφει, λέμβου, κωπήρεσι, βολαυτουργοῖς.

A 6. levélben a feleség azt veti férje szemére, hogy megcsalja őt egy metoikosszal. A férfi e nő miatt annyira eszét vesztette, hogy feleségét és gyermekeit elhagyva, nem is halászokhoz illő ajándékot (τὰς ἀλιευτικὰς δωροφορίας: μαινίδας - ajókákat, τρίγλας - bajuszos vörösmárnákat) visz neki, hanem, hogy vetélytársait (ἢ πρὸς θάλατταν νεολαία) legyőzze: milétosi hajhálókat és szicíliai ruhát. Óvatosságra is inti férjét, mert a prostituált szerinte Charybdis módjára (Χαρύβδεως δίκην) elpusztítja azokat a személyeket, akik a közelébe kerülnek, azaz ez a hasonlat is a hajózás világához kötődik.

A 7. levélben, amely egy ajándékkísérő levél, Thalassos a barátjának küldött ajándékokért (ψῆτταν - nagy rombuszhalat, σανδάλιον - nyelvhalat, κερέα - nagyfejű tengeri pérhalat, κήρυκας - kagylókat) cserébe evezőket (ἐρετμῶν) kér.

A 10. levélben az első levélhez hasonlóan a levélíró a hajósélet veszélyeiről számol be. Itt a vihar mellett azokról a veszélyes helyekről is beszél, ahol az óvatlan hajós hajótörést szenvedhet. Ezek kapcsán a következő szavakat használja: τὴν θάλατταν, φρίκη, τὸν οὐρανὸν, ἀχλύς, συννέφελα, οἱ ἄνεμοι, ἀρασσόμενοι, κυκήσιν, τὸ πέλαγος, οἱ δελφῖνες, τῆς θαλάττης, ἀνοιδούσης, χειμῶνα, τάραχον, μηνύουσι, Ταύρου, οὐρανὸν, τὰ μετέωρα, πελάγει, οἶακας, τὸ Μαλέας ἄκρωτήριον, τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, τὸ Λιβυκὸν πέλαγος, ῥύμη, ἐποκέλλειν, καταδύεσθαι, χειμῶνα, ὁ Καφηρεὺς, ἀπολῆξαι, τὸ κλυδώνιον, αἰθρίαν, τοῦ Καφηρέως τὰς ἄκτας, ναυαγίας.

A 11. levélben a lány a városban élő ifjú szerelmesének bemutatásakor olyan hasonlatokat használ, amelyek származásáról árulkodnak. E leírásból egyértelműen kiderül, hogy egy halász lánya: a fiú mosolya édesebb a nyugodt tenger látványánál (μειδιᾷ τῆς θαλάττης γαληνιώσης χαριέστερον), szeme oly ragyogó sötétkék, amilyen a tenger, amikor az első napsugarak megvilágítják (τὰς βολὰς τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ κυανανυγής, οἷος τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῶν ἡλιακῶν ὁ πόντος καταλαμπόμενος φαίνεται). Az orcáin az Orchomenost elhagyó és az Argaphia forrásban fürdőző Charisok táncolnak (τὸ δὲ ὅλον πρόσωπον - αὐτὰς ἐνορχεῖσθαι ταῖς

παρειαῖς εἴποις ἂν τὰς Χάριτας τὸν Ὀρχομενὸν ἀπολιπούσας καὶ τῆς Ἀργαφίας κρήνης ἀπονιψαμένας). És ha a szerelme nem teljesülhet be, akkor a tengerben akarja a halált keresni a lesbosi Sapphó nyomába lépbe, csak nem Leukas szikláiról, hanem a Pireusi hegyfokról veti majd le magát a habokba.

A 14. levél a tengeri hadviselés szakkifejezéseinek tárháza, mert a levélíró arra panaszkodik, hogy az athéniaiak háborút indítanak, és ezért be akarják sorozni a halászokat: ναυμαχεῖν, ἡ Πάραλος, ἡ Σαλαμινία, ταχυναντοῦσαι, πρόδρομοι, λύουσι, τῶν ἡόνων, τὰ πρυμνήσια, τοὺς μαστῆρας, ἀπαγγέλλειν, ἀπιέναι, πολεμήσαντες, ἐνθέμεναι, ναυσὶ, τὸ στρατιωτικὸν τάγμα, ἐρετῶν, ἐμπείρων ἀνέμοις καὶ κύμασιν ἀπομάχεσθαι, ἀνδρλογοῦσι, τοὺς τῆς θαλάττης ἐργάτας, παρατάττεσθαι, ὀπλομάχοις ἀνδράσιν, ὑπηρετεῖσθαι, ξίφεσιν, θαλάττη.

A 20. episztolában Eusagénos, bár neve azt sugallja, hogy szerencsés a halászatban, épp egy olyan fogásáról számol be, amikor a remélt fogás helyett – amint fentebb láttuk –, egy oszlásnak indult tevést sikerült hálával a partra húznia társaival. E levélben a következő halászati szakszavak fordulnak elő: φρίκη, τὴν θάλατταν, θύννων, πηλαμύδων, τῇ σαγήνῃ, τὸν κόλπον, περιελάβονεν, ἀνιμώμεθα, ἰχθύων.

A 21. levélben nemcsak halászati, hanem zenei szakkifejezések is előfordulnak, mert a levélíró barátját próbálja jó útra téríteni, aki egy lírákísérettel éneklő nőbe (λυρωδοῦ γυναικὸς) lett szerelmes: λυρωδοῦ, ἄγραν, γάρων, τῶν λεπτοτέρων ἰχθύων, ἐγκολπίζεται, τῇ σαγήνῃ, μουσικῆς, διάτονον, χρωματικὸν, ἐναρμόνιον, μέλος, τοῖς κρούμασιν, τῆς θαλάττης, ναυηγὸν, τῆς ψαλτρίας, ὁ Καλυδώνιος κόλπος, τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, Σκύλλα, ἡ μουσουργός.

Az első könyv leveleit témáik alapján négy csoportra lehet osztani: ezek a halászok életének nehézségei, kölcsönkérés vagy -adás, a város, mint a tengerparti település vagy kikötő ellenpólusa és a szerelem.

A legtöbb levél a hajósok és a halászok életének nehézségeit mutatja be (1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 13, 14, 20): egyhangú és nyomorúságos tengődésükben csak ritkán adódik örömteli pillanat. Az 1. levél ez utóbbira mutat példát, mert bár Eudios a viharos idő miatt sokáig nem tudott tengerre szállni, hogy halásszon, levelében arról számol be, hogy szerencséire a rossz idő véget ért és társaival sok halat sikerült fognia, amit el is tudott adni és még a családnak is maradt belőle. A 2. levél viszont csak a nehézségekről szól: bár a halászok éjjel-nappal dolgoznak, sikeres fogás ese-

tén sem lakhatnak jól, mert a hajó tulajdonosa az egész zsákmányt elveszi tőlük, ezért érthető is, hogy egyik társuk mások szolgálatába állt. Több levél témája ezért a foglalkozásváltás: a 3. levélben földművesnek akar állni a levélíró, mert szerinte abból meg lehet élni, és nem is jár annyi veszéllyel, mint a hajózás. A 8. levél témája is hasonló, csak itt a férfi a feleségétől kér tanácsot, hogy kalóznak álljon-e be, ami mesés gazdagsággal kecsegtet, vagy maradjon továbbra is halász és éljenek nyomorúságos körülmények között. A 9. levélben a halász egy parazita segítségét kéri, hogy kihasználva kapcsolatait ajánlja be valamelyik gazdag családhoz, akiknek közvetlenül szállíthatja az árut, mert a piacon a vásári felügyelők szinte az egész hasznukat lefölozik. A 10. levélben Kephalos is a hajózás nehézségeiről számol be, aki a tengeren tomboló vihar mellett beszámol a veszélyes helyekről is, ahol az óvatlan hajós hajótörést szenvedhet, és levelét azzal zárja, hogy a vihar elültekor hajóra szállnak, hogy megkeressék a vihar áldozatait, és méltó temetésben részesítsék őket. A 13. levélben Euagros egy uzsorástól kért kölcsön, hogy hálóját megjavítsa, de amikor az uzsorás visszaköveteli a pénzt, kénytelen felesége arany nyakláncát eladni egy bankárnak, hogy visszafizesse a tartozását. A 14. levél témája a háború és annak következményei: ugyanis az athéniaiak a halászokat is besorozzák katonának, ezért a levélíró azon tanakodik, hogy vonuljon-e be katonának vagy inkább meneküljön el. A 20. levél írója pedig egy balszerencsés halászatról számol be, ugyanis egy társuk biztatására hajóra szálltak, de miután a hálót kivetették és kiemelték, csak egy oszlásnak indult tevét találtak benne.

A kölcsönkérés és -adás is több levél témája (7, 17, 18, 19). A 7. levélben Thalassos a pythagórai gondolatra alapozva, hogy a „barátok dolgai közösek” ajándékaiért – halászszákmányából küld rombuszhalat, nyelvhalat, nagyfejű tengeri pérhalat és harmincöt csigát – cserébe evezőt kér kölcsön. A másik három levél két személy levélváltása: a 17. levélben Enkymón a Haliktypos által nem használt hálót szeretné elkérni, hogy megjavítva azokat halászhaszonra velük. Haliktypos azonban nem adja neki a hálót, és azt a közhelyet használja fel indokként, hogy a szomszédok irigyek és rosszindulatúak, és mindig más tulajdonára fáj a foguk. Enkymón válasza (19. levél) egy olyan bravúros szójátékra épül (e kétsoros levélben az ἔχω igét hatszor használja a levélíró), amely – ahogy már fentebb említettük – a legkevésbé illik egy halász szájába, sokkal inkább egy jól képzett szónok nyelvi bravúrra.

A város is megjelenik a levelekben (4, 6, 15), de mint a kikötő vagy tengerpart ellenpólusa. A 4. levélben egy férfi veti felsége szemére, hogy a városba jár, hogy különféle ünnepeken vegyen részt, és megfélekeznek a halászszeledek jellemző megfontoltságról és értelmes gondolkodásról (σωφρονεῖν, ἀγαθὰ διανοεῖσθαι). A 6. levélben viszont épp a feleség veti a férje szemére, hogy a városba jár, mert beleszeretett egy hetérába, akit mindenféle drága ajándékkal halmoz el, hogy csak őt részesítse a kegyeibe, és a többi kliensét ezután utasítsa el. A 15. levélben egy halász arról számol be, hogy egy gazdag ifjú kibérelte a csónakját, hogy szép nők kíséretében élvezze a hajózást. E levél is a hajósok egyszerű életét állítja szembe a városban élő gazdagok fényűző életmódjával. E levelekben a város egyértelműen a negatív ellenpólust képviseli, és ha a halászok vagy családtagjaik kapcsolatba kerülnek a várossal vagy lakóival, az többnyire a kárukra válik.

III. 2. B. A második könyv

A második könyv (ἐπιστολαὶ ἀγροικικαί) szereplői a földművesek. E könyvben is három példa (6-7, 15-16, 24-25) akad a levélváltásra. A 6. és 7. levél témája a szerelem; az idős férfi szerelmével üldöz egy fiatal lányt, akinek mindenét odaadta, és a lány szemére veti, hogy az ennek ellenére nem viszonzozza az érzelmeit. A lány válaszában a férfi felpanaszolja, hogy ilyen idősen (τρικόρωνον) nevetségessé teszi magát azzal, hogy fiatal lányoknak udvarol. A 15. és 16. levél egy meghívás és az arra adott válasz. Eustachys meghívja a kisfia születésnapjára rendezett lakomára barátját, Pithakniónt családjával együtt. Ennek kissé ellentmond a válaszlevél: Pithaknión ugyanis személyesen nem tud eleget tenni a meghívásnak, mert elfogta az őt régóta megkárosító tolvajt, akit őriznie kell; a saját és a tolvaj fizikai állapotának leírásából (ὁ μὲν γὰρ δριμὺν βλέπει καὶ τοξοποιεῖ τὰς ὀφρῦς καὶ σφριγῶντας ἔχει τοὺς ὤμους καὶ ἀδρὰν τὴν ἐπιγουνίδα φαίνει· ἐγὼ δὲ ὑπὸ τῶν πόνων καὶ τῆς δικέλλης κατέσκληκα, καὶ τύλους μὲν ἐν ταῖς χερσὶν ἔχω, λεπτότερον δὲ μοι τὸ δέρμα λεβηρίδος.) kiderül, hogy a földművelésből csak annyi jövedelme van, hogy éppen nem pusztul éhen. A lakoma azonban, amelyre barátja invitálja egy olyan tökéletes rendezvény, amelyről senki és semmi sem hiányzik (πανδαισία), azaz Eustachysnak jól megy a sora. A 24. és 25. levél az úr és szolgálólány közötti levél-

váltás. A gazda azt veti a szolgálólány szemére, hogy nem elég hálás, azért hogy magához vette, és jól tartja.

E könyv leveleit témájuk szerint három csoportra lehet osztani: a földművesek életének nehézsége, a város mint (negatív) ellenpólus, valamint a kölcsönkérés és –adás motívuma.

A legfőbb téma a földművesek életének nehézségei (1, 2, 3, 4, 5, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 33, 36). Az 1. levél írója vadászélményét meséli el, ami csak félig volt sikeres, mert az egyik kölyökkutya az elfogott nyulat majdnem megette. A 2. levél a lukianosi Álom vagy a kakas történetét dolgozza fel: a földműves arról álmodik³⁹, hogy gazdag és elismert polgár, de a kakas kukorékolása felébreszti, és a szép álom szertefoszlik. Egyetértek G. CARUGNO⁴⁰ véleményével, hogy Mikyllos első megszólalása a lukianosi dialógusban és Alkiphrón levele közötti hasonlóság Lukianos hatását mutatja, de az álom motívum, ami lehetővé teszi, hogy hétköznapi életünket egy szebbre cseréljük, a komédiában is fontos szerepet játszott. A két mű mondanivalója is eltérő, míg Alkiphrónnál a levél arra példa, hogy bár lophón az álom révén egy ideig boldog volt, a kakas ébresztője visszatéríti a valóságba, és a két világ – a valóság és az álom – közti ellentét még jobban kiemeli a földművesek életének gondjait. Lukianos dialógusának más a kicsengése: a kakas Mikyllost végül meggyőzi arról, hogy nem is olyan jó a gazdagok élete, mint azt gondolja. Erre átviszi a szomszéd házába, a fősvény Simónhoz, aki épp azon tanakodik, hogy hova rejtse pénzét, hogy ne fosszák ki: élete tehát csupa aggodalom, majd az uzsorás Gniphónhoz kerül, aki szintén gondok közt virraszt, végül Euakratéshez, aki bár gazdag, mégsem boldog a feleségével. Mikyllos végül levonja a tanulságot: „*Kánya vigye az aranyat meg a lakomákat. Két obolus legyen minden gazdagságom, semhogy a szolgálaim kifosszanak*”⁴¹.

A 3. levél témája alapján két csoportba is sorolható. A levélíró ugyanis arról ír barátjának, hogy a jégeső tönkretette a vetését – ez egyértelműen a földműveseket sújtó csapások egyike, de épp azért, hogy emiatt ne haljon éhen, búzát kér kölcsön, amit majd a következő évi termésből szándékozik visszaadni. A 4. levélben Eupetalos azt fontolgatja, hogy a földműves élet nehézségei miatt hajósnak áll, mert

³⁹ Az álom motívuma megjelenik a III, 23 levélben is, amelyben a levélíró álmának jelentését akarja megtudni: ehhez keres egy jó álomfejtőt.

⁴⁰ G. CARUGNO, *La seconda epistola rustica di Alcifrone e il <<Gallo>> di Luciano*, GIF 9, 1956, 347-349

⁴¹ Lukianosz, Az álom vagy a kakas, 33 ford. DÉTSHY M. In: Lukianosz összes művei, Budapest, 1974

a hajózás jobb étellel kecsegtet. Az 5. levél a földműves és az uzsorás találkozását mutatja be; a levélíró részletesen beszámol arról, hogy az uzsorás milyen feltételekkel adott neki kölcsönt, és éppen a felszámított magas kamat miatt a levél végén az uzsorásokat a földművesek másik nagy ellenségéhez, a nyájakat pusztító farkashoz hasonlítja. A 10. levél írója is azt fontolgatja, hogy más mesterséget űz ezután; ugyanis a munkáját – épp olajfák ültetéséhez ásott gödröket – a heves zivatar teljesen tönkretette. A 15. levél egy lakomai meghívás, amellyel Eustachys a kistia születésnapját akarja megünnepelni. Ez a levél arra példa, hogy a falusiak életében is vannak azért örömteli pillanatok, a 16. levél, amely e levél párja – ez a meghívásra írt válaszlevél – azonban a falusi élet nehézségeit mutatja be. Pithaknión ugyanis nem tud elmenni a lakomára, mert tetten érte az őt régóta megkárosító tolvajt, de mivel az erősebb nála, a kutyával otthon őrizteti, ugyanis olyan gyenge, hogy elfogni nem tudja. Alkiphrón e helyen a két személy leírásával, illetve a személyes névmások (ὁ, ἐγὼ) és a partikulák (μὲν, δὲ) együttes alkalmazásával nagyon jól érzékelteti, hogy míg a földműves nagyon sokat dolgozik a mindennapi betevőért, addig egy tolvaj nagyon jól megél foglalkozásából⁴². A 18. levélben a feleség panaszkodik barát-nőjének, hogy a napszámos a gazda távollétében nem végzi a munkáját, csak hegyél, és ezért a farkas elvitte az egyik kecskéjüket. A 19. episztolában egy gazdag földbirtokos szolgája panaszolja el, hogy a szőlőt károsító rókáknak kitett mérgezett hússal nem érte el célját, mert nem a rókák ették meg, hanem a gazdaasszonya ölébe, és el is pusztult. Ezért most nem tudja, hogy mit tegyen, hogy a gazda haragja ne érje utol. E levél szolgája egyértelműen a komédia „menekülő” szolgája, aki miután nem jól végezte dolgát és tart gazdája haragjától, el akar szökni, hogy így mentse a bőrét. G. CARUGNO⁴³ e szolga előképét Aristophanés Lovagok című komédiájában találta meg Démos szolgái, Démosthenés és Nikias személyében. A 21. levélben az író a 18. levélhez hasonlóan a szolgára panaszkodik, aki kilopja a gazda szemét, a lopott áruért kapott pénzt pedig italra és nőkre költi. E levélben a szolga fényűző életmódja (τῆς τρυφῆς) áll szembe a földműveseket jellemző mértéktartással (τὴν σωφροσύνην). A 23. levél a földbirokokon dolgozó szolgák közti ellentéteket ábrázolja. A 24. és 25. levél az úr és szolgálólány közötti levélváltás. A gazda azt veti

⁴² ὁ μὲν γὰρ δριμὺν βλέπει καὶ τοξοποιεῖ τὰς ὀφρῦς καὶ σφριγῶντας ἔχει τοὺς ὤμους καὶ ἀδρὰν τὴν ἐπιγουνίδα φαίνει· ἐγὼ δὲ ὑπὸ τῶν πόνων καὶ τῆς δικέλλης κατέσκηκα, καὶ τύλους μὲν ἐν ταῖς χερσὶν ἔχω, λεπτότερον δὲ μοι τὸ δέρμα λεβηρίδος.

a szolgálólány szemére, hogy nem elég hálás, azért hogy magához vette, és jól tartja. A 26. levél írója – akit bepereltek – védőügyvédje kiválóságát dicséri, mégpedig kiváló szónoki képessége miatt (μακάριε τῆς γλώττης καὶ λαλίστερε τρυγόνος). A 33. levél a földműveseket sújtó aszályra panaszkodik, amit nem enyhít Zeus se, bár a vidék összes lakója – ki mivel tudott – hozzájárult a neki bemutatott áldozathoz. A 36. levél a 18. és 21.-hez hasonlóan a lusta szolgára panaszkodik, aki éjjel-nappal csak alszik. E három levél nemtörődöm és kedvetlen szolgálai egyértelműen a komédiabeli haszontalan szolgákra emlékeztetnek.⁴⁴

A város mint negatív ellenpólus jelenik meg több levélben (8, 11, 13, 14, 17, 22, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38). A 8. levél írója azt veti a felesége szemére, hogy mióta megismerte a várost, azóta teljesen a rabja lett: követi a városban élő nők rossz szokásait. Most arra próbálja őt rábeszélni, hogy térjen vissza egykori önmagához. E levélben a város egyértelműen a falusi értékekkel ellentétes életmód megtestesítője. A 11. levélben a levélíró a címzettet arról próbálja meggyőzni, hogy hagyja el a filozófusok társaságát és térjen vissza a faluba, ahol a földműveléssel tisztességes megélhetésre tehet szert. E levélben a filozófusok negatív színben tűnnek fel; a levélíró szerint mezítlábas és sápadt hetvenkedők, akik nem végeznek semmiféle hasznos tevékenységet, csak az égi jelenségekkel foglalkoznak. A 13. levél két életformát állít szembe: Phyllis a katonáskodást és földművelést összehasonlítva az utóbbit tartja biztonságosabbnak, ezért azt ajánlja a katonának állt fiúnak, hogy térjen vissza a földműveléshez. A 14. levél írója azt rója fel vendéglátójának, hogy a lakomán az andalító zene mellett túl sok italt szolgáltatott fel; e kettő hatására úgy elaludt, hogy a megbeszélte hivatalos találkozóra késve érkezett. A 17. levél egy városba tett útról, szóló beszámoló. Napaiai áruinak eladása után, elment a színházba, ahol egy szemfényvesztő bűvész mutatványait nézte meg, amik annyira lenyűgözték a szemfényvesztő mutatvány, hogy most azért fohászkodik, nehogy a bűvész vidékre menjen, mert akkor egyetlen vagyontárgy sem lesz biztonságban. A 22. levélben Hylé veti férje szemére, hogy túl gyakran jár a városba, hogy ott szórakozzon és ezért elhanyagolja a munkáját. A 28. levélben már a nevek is árulkodnak a levél témájáról. Itt Philokómos ír Astyllosnak, hogy ha legközelebb a városba megy, vigye magával, mert szeretné megismerni a várost és a misztériumokat. A 30. levélírója

⁴⁴ G. CARUGNO, *Riflessi comici in alcuni tipi di servi nelle <<epistole rustiche>> di Alcifrone*, GIF 16, 1963, 350

arról számol be, hogy egy lakomán annyira leittatták, hogy két nap telt el a lakoma óta, de még mindig másnaposnak érzi magát. A 31. levél témája az öreg szerelmes: Anthylla azt veti férje szemére, hogy harmincévi házasság után megcsalja egy hetérával. A hetéra ráadásul teljesen kifosztotta a földművest; ez a kép szintén a komédiából táplálkozik, ahogy erre G. CARUGNO⁴⁵ az előképeket összegyűjtve rámutatott. Alkiphrón csak annyit változtatott a példán, hogy míg az előkép Charybdishez hasonlítja a hetérát, ő a καταπίνω⁴⁶ igét használja.⁴⁷ További komikus hatású elem a hetéra neve, Parthenis. Alkiphrón tovább fokozza a hatást, hogy közvetlenül a név után a feleség „züllött nő” (ἰππόπορνος) szóval illeti a hetérát. A 32. levélben egy parazita kér segítséget a földművestől, hogy adjon neki munkát, mert nem akar éhen halni. Az élősd elpanaszolja, hogy ura (Timón) elszegényedett, mert mindenét a hetérákra és parazitákra költötte, és most embergyűlölőként falun él. A 34. levélben a hetvenkedő katona elevenedik meg, akit sehogy sem tudott elhallgattatni Pratinos, a levél írója. A 35. levél írója egy özvegy nő, aki azt panaszolja el barátnőjének, hogy amikor férje sírjához ment, ifjak csapata rajtaütött és egyikük megerőszakolta. A 37. levélben Philométór anyját próbálja rábeszélteni arra, hogy látogasson el a városba, és vegyen részt a városi ünnepeken (Haloa, Apaturia, Dionysia, Thesmophoria, Nésteia, Kalligeneia). A 38. levél szerzője arról számol be, hogy fiát – akit elküldött a városba, hogy fát és árpát adjon el – a kynikos filozófusok teljesen megbolondították, a követőjük lett, és nem akar visszatérni családjához és a földműveléshez.

A kölcsönkérés és az ajándékozás is három levélben szerepel (3, 12, 20) követve a pythagorasi „a barátok dolgai közösek” (τὸ γὰρ κοινὰ τὰ τῶν φίλων) gondolatot⁴⁸. A 3. levélről az első csoporttal kapcsolatban már szó esett. A 12. levélben Kotinos a közlgő szürethez kér kölcsön kosarakat, és cserébe felesleges hordóit ajánlja fel a fent idézett gondolattal zárva a levelét. A 20. levél írója mézet ajánl barátainak. A 27. a levél földművesek téli életébe nyújt betekintést, és Ampelión ajándé-

⁴⁴ E három levél komédiabeli előképeit és forrásait G. CARUGNO térképezte fel: lsd. az előző jegyzetet.

⁴⁵ G. CARUGNO, *Intrighi familiari, inesperienza ed ignoranza dei contadini nelle <<Epistole rustiche>> di Alcifrone*, GIF 13, 1960, 137

⁴⁶ Plautusnál (Truc. 350-351, Bacch. 471) is szerepel ez a kép, aki az *absorbeo* igét használja.

⁴⁷ Ez az ige a 'felemészt' jelentéssel is bír, és mivel a víz szóval összekapcsolva jelentette azt is, hogy a föld beissza a vizet, Alkiphrón szövéseztésével azt a képet is felidézhetette, ahogy a folyók áradása vagy a túl sok eső tönkreteszi a földművesek munkáját.

⁴⁸ A gyűjteményben két helyen szerepel ez a gondolat, az I,7. levélben és a II,12. levélben. A kölcsönadás és -kérés motívuma Theophylaktos földműves leveleiben is szerepel (35., 47., 59. és 74. levél), de nála nem mindig viszonzják a szívességet (a 35. levélben Myronidész ugyanis arra panaszlik,

kait kíséri: szomszédjának rigókat küld ajándékba. Ez a levél is azzal a gondolattal zárul, hogy „jó dolog osztani a jó szomszédokkal”. A 29. levél írója pedig kismalaciból ajándékoz barátjának, mert a falusi értékrend szerint illik a felesleget megosztani a barátokkal.

Ami a nyelvi eszközöket illeti, az író e könyvben is több levélben (1, 3, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 19, 20, 21, 23, 27, 29, 33, 34, 39) használja a beszélő nevek mellett a földművelés szakkifejezéseit a környezet festésére.

Az 1. levél a vadászat szakkifejezéseivel van tele, amelyben a levélíró arról számol be, hogy vadászni tanítja a kölyökkutyákat: τῶν σκυλακίων, λαγῶν, θάμνω, τὰ σκυλάκια, τῶν ἱμαντίων, ἐλεῖν, τὸ θηρίον, ὁ λαγῶς, φωλεοῦ,

A 3. levélben a földműves szomszédjától kér segítséget, mert a rossz időjárás tönkretette a vetését: ἡ χάλαζα, τὰ λήια, πυρούς, τῆς πέρυσιν εὐετηρίας, μεδίμνους, καρπῶν, εὐφορίας, τὸ μέτρον, ἀφθονία.

Az 5. levélben a levélíró egy uzsoráshoz folyamodott kölcsönért, és ezért ebben több pénzügyi szakkifejezés is szerepel: οἱ τοκογλύφοι, χρεῖα χρημάτων, χαρτίδια, χρημάτων, ταλάντων, γραμματεῖον, τῷ ἀρχαίῳ, τόκον βαρύν, τὴν οὐσίαν, ὑπόθεσιν, τὰς ψήφους, δανειστήν. A levél végén az uzsorásokat a földműveseknek és pásztoroknak sok kárt okozó farkashoz hasonlítja.

A 6. levél feladója részletezi a szeretett nőnek küldött ajándékokat: σῦκα, τυρὸν, ταλάρων, ἔριφον νεογιλόν, ἀλεκτορίδων ζεῦγος.

A 9. levélben a pásztori élet és pásztori „múzsza” szakkifejezései kerülnek elő, amikor Pratinas elmeséli barátjának, hogy mennyire szereti nyája a zenét: πίτυν, τὴν σύριγγα, νόμιον μέλος, τῆς ἡδυφωνίας, τοὺς κομάρους, τὸν ἀνθήρικον, τοῦ μέλους, τὸν Ἡδωνόν, μουσικόν τὸ αἰπόλιον. A 10. levélben a földműves a rossz időjárásra panaszkodik, ami tönkretette munkája eredményét, és ezért foglalkozást akar váltani: τοῦ καιροῦ, γύρους, περισκάψας, ἐμβαθύνας, βοθρία, ἐλάδια, ἐμφυτεύειν, ἐπάγειν, ναματιαῖον ὕδωρ, ὃ μοι ἐκ τῆς πλησίον φάραγος ἐποχετεύται, ὄμβρος, ποταμούς, ἐκ τῆς ἀκρωρείας τῶν ὀρῶν, ἰλὺν, ἰσόπεδα. A 12. levél írója a szüretre kosarakat kér kölcsön: a szívességet majd hordókkal viszonozza: ὁ τρυγητὸς, ἀρρίχων, πιθάκνια.

hogy kölcsönadta az igavonó ökrét Tykaniásnak, amikor azonban ő kérte Tykaniás bikáját kölcsön, az nem adta neki oda).

A 13. levélben Phyllis arról próbálja meggyőzni Thrasónidést, hogy hagyjon fel a katonáskodással és térjen vissza a földműves élethez, ezért ebben a levélben a földművelés és a katonáskodás szakkifejezései egyaránt szerepelnek: γεωργεῖν, κιττὸν, δάφνας, μυρρίνας, ἄνθα σύγκαιρα, πυρούς ἐκθερίσας, οἶνον ἐκ βοτρύων ἀποθλίψας, τὰ αἰγίδα, τὸν γαυλὸν, γάλακτος, ἄγρὸν, γεωργίαν, κράνους τριλοφίαν, ἀσπίδος, ἰμισθοφόρος, λόχους, ἐνέδρας, φάλαγγας.

A 19. levélben a levélíró azt meséli el, hogyan állított csapdát a gazda szőlőjét megkárosító rókáknak: πάγην ἔστησα, ἁλώπεκας, κρεάδιον τῆς σκανδάλης ἀπαρτήσας, τὰς σταφυλὰς, τὰς ῥᾶγας, ὀλοκλήρους τῶν οἰνάρων τοὺς βότρυς, τὸ Μελιταῖον κυνίδιον, τὸ κρέας. A 20. levélben a bő méztermésből ajándékozik barátjának Thallos; itt a méhészet szakkifejezései szerepelnek ebben a levélben: τρυγᾶν, καρπῶν, βλίττειν, τὰ σμήνη, σίμβλους, κηρία νεογενῆ, λευκὰ καὶ ἀποστάζοντα λιβάδας Ἀττικοῦ μέλιτος, οἶον οἱ Βριλήσσαι λαγόνες ἐξανθοῦσι. A 21. levélben Philopoimén panaszkodik rabszolgájára, aki meglopja, és a lopott állatokért kapott pénzt ételre-italra és hetérákra költi: τὰς αἶγας, τὰ αὐλῖα, τῇ σκαπάνῃ, τῇ δικέλλῃ, τῇ σμινύῃ. Philopoimén a levél végén a városi és a falusi életmódot állítja szemben, az előbbi jellemzője – mint fentebb már utaltunk rá – a fényűzés (τῆς τρυφῆς), az utóbbié a mértékletesség (τὴν σωφροσύνην). Erre a mértékletességre akarja megtanítani szolgáját. A 23. levél témája a rabszolgák közti ellentét, és a levélíró két mezőgazdasági szakszót használ: τὴν ἄλω, τὸ πτύον.

A 27. levél egy téli vadászatot mesél el, azaz ebben a levélben vadászati szakszavak szerepelnek: ὀρνέων, κοψίχους, κίχλας, τῆς λεκάνης, ἰξον, τῶν ἀχράδων τοὺς κλάδους, τὸ νέφος τῶν στρουθίων, τῶν ὀροδάμνων, ἐκρέμαντο. A 29. episztolában ismét a jó szomszéd a főszereplő, aki kismalacokat ajándékozik: ἡ ὕς, ἐπίτεξ, τέτοκε, δελφάκων, γρύζουσι, ἐδώδιμοι, τρέφειν, τῶν κριθῶν. A 33. levél írója az Attikát sújtó szörnyű aszályról számol be: αὐχμὸς, νέφος, ἐπομβρίας, τὰς ἀρούρας, τὸ κατάξηρον τῆς βώλου, τῷ Ὑετίῳ, κριὸν, τράγον, καρπὸν, πόπανον, λιβανωτοῦ χόνδρους, ταῦρον, βοσκημάτων, λεπτόγεων.

Megfigyelhetjük, hogy Alkiphrónt, aki a város és a város nyújtotta örömek csodálója, nem töltik el izgalommal és bámulattal azok a gyönyörök, amelyeket a természethez kapcsolódó élet nyújt. Ennek a következménye, hogy amikor leír egy Athén

környéki szép tájat (IV. 13.), csak egy tipikus *locus amoenus* toposzait mutatja be, amelyben teljesen hiányoznak a személyes élmény elemei.⁴⁹

III. 2. C. A harmadik könyv

Alkiphrón harmadik könyve (ἐπιστολαὶ παρασίτων) a közép- és újkomédia szereplői közül egyik jellegzetes figurát, a parazitát mutatja be. E könyv leveleit is négy csoportra lehet osztani témájuk alapján: a legtöbb levél a paraziták nehéz életét mutatja be; a második és harmadik kategóriába azok a levelek tartoznak, amelyeknek az a témája, hogy a parazita vagy lop, vagy épp ellenkezőleg valamilyen jócselekedetet hajt végre. Végül a sok rossz ellensúlyozására egy levél azt írja le, milyen is a paraziták és hetérák által áhított bőkezű és jószívű úr.

Kezdjük a legrészletesebben ábrázolt témával, a parazitákat sújtó gondokkal (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42)! A 1. levél témája még több levélben felbukkan: a parazita gazdájától nem kap elég élelmet, éhez, kiutat keresvén e szörnyű helyzetből, az is megfordul a fejében, hogy öngyilkos lesz. A 2. levélben az élősd, mint üzenetközvetítő szerepel, és jóhiszeműsége miatt jár pórul. A 3. levél írója is öngyilkos akar lenni, mert már nem bírja tovább, hogy a gazdái rendszeresen verik. A 4. levél szerzője azt meséli el, hogy milyen következményei voltak annak a lakomának, amelyen részt vett: a lakoma résztvevői mindenféle ételt beleerőszakoltak, amibe majdnem belehalt. Az mentette meg az életét, hogy a lakomáról eltávozva összetalálkozott egy orvossal, aki hazavitette és a megfelelő módon kezelte. A parazita e szörnyű élmény miatt azon gondolkodik, miképpen nézhetne valamilyen rendes foglalkozás után. A 6. levél szereplője arról számol be, hogyan vesztette el vagyonát kockajátékon, és ezért olyan fiatalembereket akar keresni, akik támogatói lehetnének. A 7. levél szereplője egy kellemes lakomáról számol be, ahol szívesen fogadták a levélíró és társát, de balszerencsájukra megjelent az öreg Smikrinés - aki lakomát rendező fiatalember nevelője – és a parazitákat jól megverte, majd még börtönbe is vetette őket. A 8. levél írója azt nehezményezi, hogy egész Athén Grylliont isteníti, miközben a többi parazita annak is örül, ha kenyérdarabot vetnek nekik, mint a kutyaéknak. A 9. levélben Trapezoliktés barátjának fejezi ki együttérzését amiatt, hogy a lakomán egy csészét

⁴⁹ Mint látni fogjuk, Ailianosnál ez egészen másképpen van.

törtek össze a fején, és az arca a cserépdaraboktól súlyosan megsérült. A levél végén Trapezoliktés azt a költői kérdést teszi fel önmagának és barátjának, hogy megéri-e ilyen veszélyes életet élniük. A 12. levél parazitája szintén egy olyan lakomáról számol be, ahol szörnyű megaláztatásokat kellett elszenvednie, és a jutalma ezekért a szörnyűségekért csak annyi volt, hogy megtömhette a hasát. A 13. levél idős parazitája is csak az őt szenvedéseitől megváltó halálra gondol. Ám mégsem tudja megtagadni parazita voltát, ugyanis mielőtt öngyilkos lesz, még szeretne részt venni egy pompás lakomán. Ezért még megvárja egy ifjú pár menyegzőjét, mert ott még utoljára megtöltheti telhetetlen gyomrát. A 14. levélben az élősd amiatt szomorodik, hogy egy gazdag fiatalember, aki korábban jól bánt velük, szülei halála után belebolondult egy hetérába, és minden pénzét rá költi, és velük, parazitákkal nem törődik. A 15. levélben a parazita Athént és Korinthost hasonlítja össze, hogy hol kedvezőbb a paraziták helyzete. A vetélkedésből egyértelműen Athén kerül ki győztesen, ezért a levélíró visszavágyik városába. Ha majd egyszer meghal, akkor attikai földben akar nyugodni. A 18. levélben arról mesél Chytroleiktés, hogy bár nyert a kockajátékban, a partnerei a játék után elvették nyereményét, és ráadásul jól helyben is hagyták. A levél komikus momentuma az, amikor a parazita arról beszél, hogy spártai férfi módjára tűrte a megpróbáltatásokat, de hiába volt a hősiessége, támadói az összes pénzétől megfosztották. A pórul járt ember a következő tanulságot vonja le a történetekből: τοῦτ' ἐμοῦ λῶιον ἡγησάμενου, τὸ ζῆν δίχρα χρημάτων ἢ μετὰ χρημάτων τεθνάναι. A 19. levél egy lakomáról számol be, amire sok más személy mellett a legtöbb filozófiai iskola képviselője is hivatalos volt. Ezekről igen negatív képet fest a levélíró parazita, ugyanis a filozófusok illetlen viselkedése jobban érdekelte a résztvevőket, mint a zenészek, színészek és paraziták produkciója. A 21. levélben azt panaszolja el az élősködő szerző, hogy mióta részegen kigúnyolta ifjú gazdája tanárát, nem kap ajándékokat. A 23. levélben a parazita beszámol álmáról, és barátja segítségét kéri, hogy ajánljon neki valakit, aki segít az álmát megfejteni. A 24. episztolában egy parazita ismét korinthusi tapasztalatairól ír: bár élnek gazdagok is a városban, szembetűnő, hogy milyen sok ember éhezik a városban. Főleg férfiak nyomorognak, ezért is nevezi Aphroditét a korinthusi nők védelmezőjének (mert hiszen e város híres volt arról, hogy sok szép hetéra élt benne⁵⁰). Ezzel szemben a férfiak „védőszentje” az Éhség (ὁ Λιμὸς). A 25. levél azt illusztrálja, hogyan lesz egy

⁵⁰ Alkiphrón egy másik levelében (IV, 5. töredék) a korinthusi hetérák üdvözlik az athéni társnőiket.

gazdag polgárból parazita. A 30. levél elősdije azt nehezményezi, hogy mivel a borbély nem borotválta meg tökéletesen, és így ment el a gazdája házába, ott mindenki kinevette. A 31. levélben a parazita elmeséli, hogy egy vallási körmenet alkalmával megpillantott egy lányt, akibe beleszeretett. Minthogy azonban tudja, hogy az ő helyzetében e szerelem nem teljesülhet be, ezért inkább azt kéri társaitól, hogy kövezzék meg. A 32. levél parazitája arról számol be, hogy egy lakomán épphogy megmenekült a leforrázásától, helyette egy másik szolga szenvedett komoly égési sérüléseket a résztvevők gonosz tréfája miatt. A 37. levél elősködője arra panaszkodik, hogy neki a legrosszabb dolgok jutnak osztályrészül, addig mások ingyencfalatokat kapnak a lakomán (μητραι, ἥπαρ δρόσω προσεικός, Χαλυβώνιον). A 38. levél írója csalódásáról számol be barátjának; ugyanis azt remélte, hogy a gazda halála után a gazda ifjú fia, Polykritos több lakomát rendez, és jobb ételekkel eteti őket. Ám csalódnia kellett, míg azelőtt finom ételeket evett, most csak egyszer eszik napjában, és akkor is csak egyszerű ételeket (οὐδεν τῶν πολυτελεῶν ἀλλ' ἄρτον, ὄψον, δρυπεπεῖς, φαυλίας). A 39. levél Gemellosa egy nagyszerű lakomáról számol be, aminek utolsó fogása egy nagyon különleges, ínycsiklandozó látványt nyújtó desszert volt (ὁ Γέλωνος τοῦ Σικελιώτου πλακοῦς ἐπώνυμος⁵¹). De az történt, hogy a lakomázók olyan sokára fogyasztották el a többi fogást, hogy mire végül erre került a sor, már nem okozott örömet Gemellosnak, hogy megkóstolhatta. A 40. levél parazitája azt meséli el barátjának, hogy egy téli nap annyi hó esett és úgy lehűlt az idő, hogy neki, akinek sem tűzifája, sem kabátja nem volt, el kellett mennie otthonról, hogy ne fagyjon halálra. Az a csodálatos ötlet⁵² jutott eszébe, hogy felkeres egy közfürdőt, ahová azonban a zsúfoltság miatt már nem tudott bejutni. Ezért arra kényszerült, hogy egy magánfürdőbe menjen, ahová csak két obolosért nyert bebocsátást. A 41. levél csak töredékesen maradt fenn, a ránk maradt egy mondat azt az óhajt fogalmazza meg, hogy bárcsak pusztultak volna el a Kleisthenések és a Drakónok. A 42. levél írója pedig arra panaszkodik, hogy nem elég hogy a lakomavendégek megalázzák, még a szolgák is megtréfálják és kinevetik, és mindent el kell tőnie, ha meg akarja tölteni mindig éhes hasát.

⁵¹ A kommentált kiadások a süteményt nem azonosítják, csak a syrakusai uralkodót helyezik el időben, akiről a nevét kapta, azért érdemes lenne utánajárni, hogy a levélben szereplő adatok alapján azonosítható-e a sütemény.

⁵² A levélíró dicsekvése az olvasót óhatatlanul mosolyra fakasztja, ugyanis kiváló ötletét odysseusinak nevezi: ἐβουλευσάμην οὖν Ὀδύσσειον βούλευμα δραμεῖν εἰς τὰς θόλους ἢ τὰς καμίνους τῶν βαλανεῶν.

Egy másik csoportja az idetartozó leveleknek az, amikor a paraziták több episztolában (5, 26, 27, 28, 33) arról számolnak be, hogy valamilyen jócselekedetet hajtottak végre. Az 5.-ben Oinopniktés azt a tervét adja elő, hogy Klymenét, a Thérippidés (egy gazdag ifjú) által szeretett hetérát akarja elrabolni társaival, és aztán átadja ennek az ifjúnak, és azt reméli, hogy e jótettükért cserébe ezentúl a fiatalember nem parazitaként (οὐδε παρασίτους, οὐκέτι κόλakes), hanem barátként (φίλοι) tekint rájuk. A 26. levél parazitája gazdája tudtára akarja adni, hogy a felesége megcsalja, és a házban szolgáló női cselédek segédkeznek az úrnőnek a levelezésben. E levél írója is úgy gondolja, hogyha gazdájának elmeséli a történeteket, akkor parazitából baráttá lép elő. Emellett még fűti a bosszúvágy is, mert – ahogy az élősködőkkel történni szokott – feltehetően a szolgák korábban kinevették. A 27. levél írója egy tipikus komédiabeli történetet ad elő: a gazda felesége öt hónapi házasság után életet adott egy gyermeknek, akit néhány ismertetőjellel együtt kitesznek. Az őt bosszantó szolgákat a parazita azzal fenyegeti meg, hogy elmondja a gazdának a történeteket. A 28. levél parazitája barátjának elmeséli, hogy gazdája fia nagyon „jó tanítvány”: követi mesterének azt a szokását is, hogy hetérák kegyét keresi. A fiatalember által kiszemelt lány nem más, mint a parazita barátnője, aki az élősditől kér engedélyt, hogy a fiú kedvese legyen. A parazita az ajándékok reményében igent mond a kérésre. A 33. levélben Triklinisaraks előadja, hogy beszámolt gazdájának felesége házasságtöréséről, de a férj annyira ostoba, hogy nem járt utána a dolognak, hanem csak a feleségét kérdezte meg, hogy megcsalta-e vagy sem. A feleség persze tagadott, és a férj megelégedett bizonyítékként a felesége esküjével.

Egyetlen levélben (29.) szerepel a jó gazda, aki ráadásul nem is athéni, hanem csak egy istriai hajóval érkezett Athénba. Ez a bőkezű férfi a város valamennyi parazitáját, a legdrágább hetérákat, a legszebb énekeseket meghívta lakomájára. Ráadásul ez a férfi nem is az apjától örökölt, azaz könnyen megszerzett vagyont költi rájuk, hanem a saját vagyonát. Ez a háttere annak, hogy az élősdik oly idealizált portróját nyújtja a gazdag férfinak: καὶ ψαλλόμενος καὶ καταυλούμενος ἥδεται, καὶ τὴν διατριβὴν ποιεῖται χαρίτων καὶ ἀφροδίτης γέμουσαν καὶ ὑβρίζει οὐδέν· ἔστι δὲ καὶ ὀφθῆναι κεχαρισμένωτατος, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῷ τὰς Ἀλίας ἐνορχουμένας ἔχει, καὶ τὴν Πειθῶ τῷ στόματι ἐπικαθῆσθαι εἴποις ἄν· προσπαίζειν τε γλαφυρὸς καὶ λαλῆσαι στωμύλος, οὐνεκα οἱ γλυκὺ Μοῦσα κατὰ στόματος χέε νέκταρ.

Több levél (10, 11, 16, 17, 20) témája a tolvaj parazita. A 10. levél írója elmeséli, hogy a lakomán, ahová meghívták, a vendégek és a szolgák is annyit ittak, hogy mindenki álomba merült, és ezt kihasználva ellopott egy finom anyagból készült kéztörölt. Ezt el akarja adni: az a terve hogy a lopott áruért kapott összeget a címzettel együtt mulassák el. A 11. levél írója is arról számol be, hogy ellopott egy ezüstkancsót egy gazdag férfitől, de őt majdnem elfogták és széttépték a házőrző kutyák, csak az utolsó pillanatban sikerült egy csatornába ugrania és ott kivárnia, hogy a kutyák elmenjenek. Ezután Pireusban adta el a zsákmányt egy hajóskapitánynak. A levélíró az utolsó mondatban találóan összegzi a paraziták életfilozófiáját: οὐδὲ γὰρ κύων σκυτοτραγεῖν μαθοῦσα τῆς τέχνης ἐπιλήσεται, vagyis a parazita, bár mindig panaszkodik, és néha még más foglalkozásra is adja a fejét, de parazita voltát soha nem tudja megtagadni, azaz kutyából nem lesz szalonna. A 16. levél írója társai gaztetteitől számol be: nem elég, hogy minden értékes dolgot ellopnak a házból, még a gazdájuk ágyasát is el akarják csábítani. Ő nem cselekszik hasonlóképp, mert tudja, hogy az ilyen gaztettek előbb-utóbb kiderülnek, és akkor súlyos büntetés vár két társára. A 17. levél írója arról számol be, hogy sikerült a konyhából egy finom étellekkel és itallal jól megrakott tálcát elemelnie, aminek tartalmát aztán biztos távolságba érve gyorsan megette, az edényeket (τὴν χύτραν καὶ τὸ λοπάδιον) pedig, amelyek elárulhatták volna tettét, egy kocsmáros barátjának adta ajándékba. A 20. levél írója is azt veti társa szemére, hogy ételt lop a gazdája házából, és figyelmezteti, hogy hagyja abba, mert ha nem előbb-utóbb utcára kerül.

Az Alkiphrón által a parazitákról festett kép az új komédiát idézi. A paraziták társadalmi helyzetüket tekintve szabad athéni polgárok, akik azonban a társadalmi ranglétrán igen mélyre süllyedtek. Szegénységüket mutatja, hogy nyomorúságos, szűk lakásban élnek, vagy hogy a fürdőbe járnak melegedni. Minthogy a munkához nem fűlik a foguk, pártfogóra, eltartóra szorulnak. A paraziták szemében patrónusuk valóságos isten és a kedvéért mindenre hajlandóak. A parazita gyakran ifjú emberek bizalmasa, de házas embernek is lehet a barátja, akit eltartásáért cserébe értesít felesége hűtlenségéről (III. 26. és 33.), vagy a balkézről megszületett gyerek kitevéséről (III. 27.). A szerelmi ügyek intézésében is segít gazdájának: lakomára hívja a hetérát vagy erőszakkal akarja hozzá hurcolni a nőt, esetleg közvetítő a szerelmesek között. Népszerűségét annak is köszönheti, hogy ügyes társalgó. Egyes esetekben azonban visszaél a gazda bizalmával: lop a házból, vagy a házban csábít. Egyesek

teljes mértékben a hasuk szolgái, ezek a szegény ördögök mindent megtesznek azért, hogy jóllakjanak. Itt a komédiabeli *parasitus edax* kel új életre, aki állandóan az éhség, az üres gyomra vagy a rossz bánásmód miatt panaszkodik. Néhányan reménytelen helyzetükből kiutat keresve öngyilkosságot akarnak elkövetni, vagy „végső elkeseredésükben” kétkezi munkát akarnak vállalni, és abból akarnak megélni, ami egy szabad emberhez teljesen méltatlan tevékenység. Más esetekben kevésbé szélsőséges módszerhez folyamodnak, lopásra vetemednek, és a lopott dologért kapott összegből egy ideig fedezni tudják a megélhetésüket.

III. 2. D. A negyedik könyv

A gyűjtemény negyedik könyve (ἐπιστολαὶ ἑταιρικαί) a hetérák leveleit tartalmazza.⁵³ E könyv levelei között is találunk szorosabban összetartozó leveleket, összesen három (3-4-5, 8-9, 18, 19) párt. Az első három levél (3, 4, 5) érdekessége, hogy itt nem két szereplő közti leváltásról van szó, hanem több szereplőéről⁵⁴, és a három levél elolvasása után rajzolódik ki a történet, azaz itt egy „mini levélregénnyel” van dolgunk. Bacchis a 3. levélben megköszöni Hypereidésnek, hogy Phrynének, amikor istenkáromlással perbe fogták, vállalta a védelmét.⁵⁵ Hypereidésről e levelekben ugyanaz a portré rajzolódik ki, amit a szónoklattani iskolák retorikai gyakorlatai során készítettek róla: azaz a hetérák védelmezője, jelen esetben Phrynée. A hálás hetérák Bacchisszal az élen azzal kecsegtetik, ha a szónok leírja a bíróság előtt elmondott védőbeszédet, akkor aranszobrot állítanak neki ott, ahol ő akarja. A 4. levélben Bacchis a vádlott Phrynének gratulál a bíróságon aratott győzelméhez, és figyelmezteti, hogy ne álljon többé szóba Euthiasszal, aki a per elvesztése miatt újra

⁵³ A levél-jelleget megerősíti, hogy csak itt fordul elő az ἔρρωσο búcsúformula, ami egyértelművé teszi, hogy levelekről van szó. E záróformulákra vö. H. KOSKENNIEMI, *Studien zur Idee und Phraseologie des griechischen Briesfe bis 400 n. Chr.*, Helsinki, 1956, 151. A gyűjtemény e részének értékelésére vö. P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 291-298; R. G. USSHER: *Love letter, novel, Alciphron and 'Chion'*, *Hermathena* 143 (1987) 99-106

⁵⁴ Mind a három levelet Bacchis, egy hetéra írta. A 3. levél címzettje Hypereidés (Kr.e 390/389 - 322), Démostenés tanítványa, a híres szónok, aki egy másik hetérát, Phrynét védte az ellene indított perben. A 4. levél Phrynének szól. Az 5. levél címzettje pedig Myrrhiné, aki a Phrynét perbe fogó Eythias kedvese lett.

⁵⁵ „Mivel Phrynével, a hetáirával intim viszonyban volt, amikor őt istenkáromlással perbe fogták, vállalta a védelmét. Ezt maga jelenti ki beszéde elején. Már-már elítélték a nőt, amikor középbe vezette és széttépve ruháját felfedte a kebleit; a szépségtől elkápráztatott bírák felmentették Phrynét.” – Ps-Plutarchos, A tíz szónok életrajza, Hypereidés, 15 in: *Hypereidés beszédei*, Budapest, 2001, ford. HORVÁTH L.

a kegyeit fogja keresni, hanem maradjon Hypereidés mellett, aki segítsége miatt megérdemli, hogy a kedvese legyen. Biztosítja arról is, hogy a győzelmet nem annak köszönheti, hogy felfedte keblét a bíróság előtt⁵⁶. Az 5. levélben végül Bacchis Myrrhinének⁵⁷ ír egy levelet, amelyben szemére veti, hogy Euthias kedvese lett, bár tudja, hogyan bánt egy másik hetérával, Phrynével. Bacchis véleménye az, hogy ha Myrrhiné nem hagyja el Euthiast, akkor méltó hozzá és a többi hetéra ki fogja közösi-teni. A 8. levélnek RÉVAY J.⁵⁸ A fukar Symalion címet adta. Ez a titulus sejteti a levél témáját: a férfi csak szerelmes szavakkal, koszorúval és rózsával halmozza el Petalét, a hetérát, aki válaszlevelében megírja, hogy ebből nem tud megélni, sőt azt is megmondja, hogy mire lenne szüksége: νῦν δὲ δεῖ χρυσίου ἡμῖν, ἱματίων, κόσμου, θεραπαινίδιον.

A 18. és 19. levél⁵⁹, Menandros és Glykera levélváltása⁶⁰ a gyűjtemény két legszebbnek tartott alkotása. Ez utóbbi levél érdekessége, hogy az uralkodók és filozófus-gyógyítók leveleiben ismétlődő motívum, az uralkodói meghívás és annak elutasítása⁶¹ szerepel Menandros Glykerának címzett levelében. A komédiaíró arról számol be kedvesének, Glykerának, hogy Ptolemaios Sótér egyiptomi király Philémónnal együtt meghívta az udvarába a világ minden kincsét megígérve neki: εδεξάμην ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου γράμματα, ἐν οἷς δεῖται μου πάσας δεήσεις, καὶ προτρέπεται βασιλικῶς ὑπισχνούμενος τὸ δὴ λεγόμενον τοῦτο

⁵⁶ A levél e helyen is a történet jól ismert változatát követi, csak annyi változtatás van benne, hogy a levélíró a győzelmet nem keblei felfedésének tulajdonítja, ahogy azt például Athénaios teszi.

⁵⁷ A történetnek ez a része azért érdekes, mert Ps-Plutarchosnál (A tíz szónok életrajza, Hypereidés, 13) a következőket olvashatjuk: *A szerelem gyönyörei nagyon vonzották, úgyhogy fiát elkergette, és Myrrhinét – a legköltésesebb hetairát – fogadta házába, Peiraieusban kitartotta Aristagórát, eleusisi birtokán pedig a thébai Philát, akit húsz mináért váltott meg.* E változat szerint tehát ő is Hypereidés kedvese volt, míg Alkiphrónnál a vesztes Euthias szeretője lett, ezzel magára vonva a többi hetéra haragját.

⁵⁸ RÉVAY J. válogatott szerelmes novellagyűjteménye két címen is napvilágot látott, amelyekben Alkiphrón (I, 6, II, 17, III, 5, 33, IV, 8, 9, 14, 18, 19) és Aristainetos (I, 2, 5, 7, 10, 13, 15, 22, 25, II, 3, 7) néhány levele is szerepel: *A szerelmes delfin, Ókori dekameron*, ford. RÉVAY J. Budapest, 1962 és *A leány meg az isten, Görög szerelmes novellák*, ford. RÉVAY J. Budapest, 1982

⁵⁹ R. CANTARELLA, *La letteratura greca dell'età ellenistica e imperiale*, Milano, 1968 véleménye a következő e levél kapcsán: *Fra quelle dell'ultimo libro sono da notare, per la finezza della psicologia e la romantica tenerezza, quella di Menandro e Glicera e la risposta (18, 19), che, negli argomenti, non sembrano essere del tutto fittizie.* A 4. könyv levelei közül R. CANTARELLA előbb állítása nem csak Menandros és Glykera levélváltására igaz, hanem az összes olyan levélre, amelynek írója és címzettje valóban élt személy volt.

⁶⁰ E két levél szövegkiadását kommentárral és utószóval J. J. BUNGARTEN adta ki: *Menanders und Glykeras Brief bei Alkiphron*, Bonn, 1967; a levél értékelésére vö. P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 303-307; a Menandros-hatásra általában vö. K. TREU: *Menander bei Ailianos*, in: W. HOFMANN-H. KUCH: *Die gesellschaftliche Bedeutung des antiken Dramas*, Berlin, 1973, 207-212.

τὰ τῆς γῆς ἀγαθὰ καὶ ἐμὲ καὶ Φιλήμονα. Menandros a király levelét mellékeli a Glykerának írt levélhez, hogy ezt ne kelljen neki szóról-szóra átírnia. Menandros egyrészt a negatív tyrannos-toposz, másrészt a Glykerához fűződő szerelme miatt utasítja el a meghívást a két motívumot összekapcsolva: ἥδιον γὰρ καὶ ἀκινδυνότερον τὰς σὰς θεραπεύω μᾶλλον ἀγκάλας ἢ τὰς αὐλὰς ἀπάντων τῶν σατραπῶν καὶ βασιλέων· ἐπικίνδυνον μὲν τὸ λίαν ἐλεύθερον, εὐκαταφρόνητον δὲ τὸ κολακεῦον, ἄπιστον δὲ τὸ εὐτυχούμενον. Menandros azonban a levél folytatásában tovább érvel amellest, hogy miért nem hajlandó elhagyni a hazáját, a szabadság mellett a hazaszeretet és Glykera iránti szerelme is görögföldön tartja: *„Ἐν Theriklḗs művészi kancsóéiért és a serlegekért és az aranyedényekért és a paloták minden kincseiért és mindazért, ami azoknál vagyonszámba megy, nem adnám oda az évi italáldozatokat, a Lénaia színielőadásait, a tegnapi Anthesteriát, a Lykeion és a szent Akadémia tornacsarnokait – Dionysosra és körmeneti borostyánfüzéire! –, mert inkább ezekkel koszorúzzanak meg, mint Ptolemaios diadémjaival, a színházban jelenlevő Glykera szeme láttára. Mert ugyan hol látok én Egyiptomban népgyűlést és szavazást? hol láthatok demokratikus népet, s ilyen szólásszabadságot? hol láthatok borostyánkoszorús törvényhozókat a szent körmenetekben? hol láthatok ilyen törvényszéket, ilyen választást, ilyen halottak napját? És hol láthatnám a Kerameikost, az Agorát, a törvényházakat, a szépséges Akropolist, a tiszteletreméltó istennőket, a titkos szertartásokat, a szomszédos Salamist, a hegyszorosokat, a Psyttaleia szigét, Marathont, Athénban egész Hellast, egész Ioniát, mind a Kyklas-szigeteket? Itt hagyjam ezeket, s velük együtt Glykerát, hogy Egyiptomba menjek, aranyat, ezüstöt, vagyont szerezni? ... Vajon olyan nagy dolog együtt élni Ptolemaiosszal, és a helytartóival, és az afféle nagyfejűekkel, akiknek sem a barátsága nem szilárd, sem az ellenséges indulata nem veszélytelen? ... Ptolemaios király, én azt kívánom magamnak, hogy hazám földjében legyen sírhelyem; azt kívánom, hogy mindig attikai borostyán koszorúzzon, hogy évről évre házi oltáramnál zenghessek himnusz-t Dionysosnak, hogy elvégezhessem a titkos szertartásokat, hogy évente új színjátékot adassak elő az ünnepeken, hogy a versenyeken itt kacagjak, örvendezzek, aggodjak, izguljak és győzzek”⁶².*

⁶¹ E motívum részletes elemzését lsd. NÉMETH A., *Császárkori fiktív levelek, Kísérlet az uralkodók és filozófus-gyógyítók fiktív leveleinek újszerű vizsgálatára*, Budapest, 2005

⁶² In: *A leány meg az isten, Görög szerelmes novellák*, ford. RÉVAY J. Budapest, 1982

Glykera válaszleveléből (IV, 19) az derül ki, hogy büszke kedvesére, mert így adja elő Aphrodité templomában rokonainak és barátnőinek Ptolemaios Menandrosnak szóló meghívását: Μένανδρον τὸν ἐμὸν ὁ Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος ἐπὶ τῷ ἡμίσει τῆς βασιλείας τρόπον τινὰ μεταπέμπεται. Glykera arra kéri, hogy ne siesse el válaszát, hanem kérje ki barátai (Theophrastos, Epikuros) tanácsát, sőt a delphoi jósdához is érdemes tanácsért fordulni ebben az ügyben. Glykera azonban nem akarja befolyásolni kedvesét, mindenképp támogatja és szereti Menandrost: ha igent mond, és nélküle megy Egyiptomba, akkor hazavárja, vagy ha vele együtt akar Egyiptomba menni, akkor szívesen elkíséri, de ha elutasítja a meghívást, akkor is kitart mellette.

A levélgyűjtemény négy ábrázolt rétege közül a hetérákról festett kép a legsi-kerültebb. E könyv levelei témájuk alapján a legváltozatosabbak: találkozunk a hetéra dicséretével, a szerelem erejének bemutatásával, elutasítással vagy becsapással, és a rivális ellen írt levéllel egyaránt.

Az elsőnek említett téma, a hetéra dicsérete két levélben (11. levél és 5. töredék) szerepel. A 11. levél akár *laudatio funebris*nek is tekinthető, mert a levélíró, Menekleidés a barátjának számol be kedvese, Bacchis haláláról, és arról, hogy milyen szeretetreméltó volt a lány. A levélből inkább a hetéra belső, mintsem a külső tulajdonságait ismerjük meg. Menekleidés, hogy kedvesét megvédje, leírja, milyennek tartják a hetérákat általában, majd hogy kedvese becsületességét és hűségét megmutassa, bemutatja, hogy milyen gazdag férfiak (τὸν Μένειον ἐκεῖνον, τὸν Αἰγύπτιον ἔμπορον) udvaroltak neki. Ám ő, mivel csak Menekleidést szerette, nem fogadta a közeledésüket, bár a férfi nem is volt gazdag. E helyen nem a menandrosi komédiákban szereplő hetéra tipikus tulajdonságaival (kapzsiság, szemtelenség, iszákosság és kicsapongás⁶³) jellemzi kedvese Bacchist. Az 5. töredékben a korinthosi hetérák dicsérik Laist, akinek tündöklő szépsége mindenki más szépségét háttérbe szorítja. Alkiphrón gyűjteményében ez az egyetlen hely, ahol az ideális nő részletes leírásával találkozunk: ha ruhát visel, arca szépsége (εὐπροσωποτάτη) nyűgözi le az embereket, ha meztelen, akkor testalkata, ami ideális (οὔτε κατάξηρος οὔτε κατάσαρκος), természetes göndör szőke fürtjei a vállára omlanak, a szeme ke-
rek és a pupillája fekete, amit még jobban kiemel arca fehér színe.

⁶³ M. KRIETER-SPIRO, *Sklaven, Köchen und Hetären, Das Dienstpersonal bei Menander, Stellung, Rolle, Komik und Sprache*, Stuttgart-Leipzig, 1997, 167

Az elutasítás vagy a szerelmes becsapása több levél (7, 8, 9, 10, 15, 17) témája. A 7.-ben Thais azt veti kedvese szemére, hogy mióta filozófiát tanul, elhanyagolja őt. A lány úgy próbálja felkelteni újra a fiatalember figyelmét, hogy beszámol arról, hogy a kedves mestere (ὁ σοφιστής, τὸν διδάσκαλον μισογύναιον) sem szent, ő is hetérákhoz jár, bár nőgyűlölőnek mutatja magát. Azzal érvel még, hogy véleménye szerint nem sokban különböznek a filozófusok és a hetérák, mert mindkettő célja azonos: ἐπεὶ ἔν γε ἀμφοτέροις τέλος πρόκειται τὸ λαβεῖν. És úgy gondolja, hogy a hetérák nem nevelik rosszabbul az ifjakat, mint a szofisták. Példaként Aspasiát és Sókratést hozza fel, és kéri, hogy döntsön arról, melyik volt a jobb nevelő. Segítségként hozzáteszi, hogy az előbbi tanítványa Periklés, az utóbbié Kritias volt. A 8. levél írója emlékeztetve az együtt töltött szép pillanatokra kérleli kedvesét, Petalét, hogy ne utasítsa vissza a közeledését. A 9. levélből, Patalé válaszából kiderül, miért is nem akar a férfival többé találkozni: az csak szerelmes szavakkal ajándékozta meg, pénzzel vagy ékszerrel nem, és ebből nem tud megélni. A 10. levélben Myrrhiné arra panaszkodik, hogy szeretője elhagyta egy másik hetéra kedvéért, és elkeseredésében, mert nem akarja a gazdag szeretőjét elveszíteni, és mert a másik hetéra gúnyolódásainak sem akar ezentúl céltáblája lenni, a címzettől szerelmi bájitalt (φίλτρον) kér, hogy azzal szerezze vissza hűtlen szeretőjét. A 15. levélben Philumené – Petaléhez (IV, 9) hasonlóan – azt veti kedvese szemére, hogy csak levelekkel halmozza el, de neki pénzre van szüksége, a pontos összeget is megmondja: πεντήκοντά χρυσῶν. És a levelet a következő tanulsággal zárja: εἰ μὲν οὖν φιλεῖς, δός· εἰ δὲ φιλαργυρεῖς, μὴ ἐνόχλει⁶⁴. A 17. levélben Leontion, Epikuros kedvese kér tanácsot egyik barátnőjétől, Lamiától. Leontion ugyanis el akarja hagyni a filozófust egy fiatalemberért, Timarchosért, aki az első szeretője volt, és azóta is elhalmozza őt ajándékokkal: ἐσθῆτα, χρυσία, θεραπαίνας θερποντας Ἰνδὰς Ἰνδούς. Epikuros ezzel szemben, bár már közeledik a nyolcvanadik születésnapjához, úgy viselkedik, mint egy ifjú (μειρακευομένου πρεσβύτου), érthetetlen leveleket ír neki, tetves, beteges és szörnyű rongyokban jár; azaz a filozófusról festett kép ez esetben is negatív.

A szerelem ereje ugyancsak több levél (2, 16, 18, 19) témája. A 2.-ban Glykera ír korinthosi barátnőjének, Bacchisnak. A hetéra azt kéri barátnőjétől, hogy

⁶⁴ Theophylaktos gyűjteményében hasonló, de más szemszögből előadott helyzettel találkozunk. A 42. levélben Periklés ír kedvesének, Aspasiának, és azt a gondolatot fogalmazza meg, hogy ha szereti őt a hetéra, akkor nem illik ajándékot követelnie, ha pedig nem, inkább adnia kell. Ám ha csak pénzre

törődjön kedvesével, Menandrosszal, aki az isthmosi játékokra Korinthusba látogat, de megosztja barátnőjével félelmeit is; nem tart attól, hogy Bacchis el akarja szeretni tőle a komédiaszerzőt, mert tudja hogy jó barátnők, de kedvesében már nem bízik teljesen, mert tudja, hogy könnyen szerelemre lobban a szép nők iránt. A Menandrosról e levélben festett kép kissé ellentmond a IV, 18 levél hű szeretőjének, aki levele elején kijelenti, hogy sohasem akarja elhagyni Glykerát, sőt egyenrangú partnerként kezelve az ő véleményét is kikéri, mielőtt döntést hozna, hogy az egyiptomi udvarba szóló meghívást elfogadja-e.

Több levél tárgya a rivális nő gyalázása (5, 6, 12). Az 5. levél írója, Bacchis Myrrhinának írja, hogy Eutias személyében megfelelő párt választott magának. Eutias ugyanis korábban egy másik hetérával, Phrynével jól elbánt, ezért sem érti Bacchis, miért fogadta kegyeibe ezt a kegyetlen férfit (τοιούτω θηρίω). És végül tudtára adja, hogy ezért a tetteért az összes hetéra gyűlölni fogja. A 6. levélben Thais számol be arról, hogy jó barátnője Euxippé és egy másik hetéra, Megara, amikor a Haloát együtt ünnepelték, kigúnyolták, mert nem tetszett nekik, ahogy az ajkát és az arcát kikészítette. A 12. levélben a hetéra, Leaina szeretője feleségét gyalázza. A kurtizán egy ünnepen látta meg a férfi feleségét, akit nagyon csúnyának talál⁶⁵. Rútsága miatti viszolygását azzal emeli ki, hogy felkiáltó mondatokban fogalmazza meg véleményét.

A szerelem és a természet együttes ábrázolása, amit majd Aristainetosnál több levélben megtalálunk, Alkiphrónnál két levélben (13, 14) szerepel. A 13. levélben egy hetéra leírja barátnőjének, hogy több társnőjével együtt ellátogatott egyikük szeretőjének a városon kívül található birtokára (ami egy mezőre vagy kertre hasonlított). Ide érve először áldozatot mutattak be, majd a szabadban rendeztek egy nagyszerű lakomát (τρύφερον). Végül az elfogyasztott bor hatására a szerelmet is élvezték: πρὸς Διονύσῳ ἐπαίζομεν. E levélben a hetéra részletesen bemutatja a környezetet, egy valódi *locus amoenus* elevenedik meg az olvasó előtt. A 14. levélben a szerelem illetve a hetérák szépségversenye a központi téma, Megara csak egyetlen mondatban utal arra, hogy elbeszélésének helyszíne a természet: ὑπόσκιός τισι δάφναις ἦν ἡ κατὰκλισις.

vágyik, akkor nem is szereti őt, csak színleli a vágyat, és a gyönyört árulja bármelyik férfiának, aki hajlandó fizetni érte.

⁶⁵ Leaina egy teknősbéka-hoz (χελώνης) hasonlítja a férfi feleségét.

Két levél (3, 4) központi gondolata a hetérák életének gondjai. Ahogy fentebb az összetartozó levelek kapcsán esett róla szó, e két levél Phryné perével kapcsolatban íródott. A 3. levélben – ahogy már láttuk – Bacchis köszöni meg az összes hetéra nevében a védőügyvéd, Hypereidés segítségét. A nő azt is elmondja, melyik a hetérákat sújtó két legsúlyosabb probléma: nem ritkán előfordul, hogy a klienseik nem akarnak fizetni nekik, és ezért nem tudnak megélni, ráadásul istenkáromlásért is bevádolhatják őket, amiért halálbüntetés jár. A 4. levélben Bacchis Phrynének gratulál, hogy felmentették az istenkáromlás vádja alól, amivel egy féltékeny szerető bármikor megvádolhat egy hetérát.

Egy levél (1) témája a szerelmesek közti évdés: Phryné, Praxitelés kedvese és modellje, kéri a szobrásztól, hogy ne legyen rá féltékeny, amiért a róla készült szobor egy szent helyre került, mert amint megpillantják a látogatók a szobrot, Praxitelést dicsérik. Azt kéri a szobrásztól, keresse fel őt, és élvezze a szerelmet azon a szent helyen, ahol a szobor áll.

E gyűjteményről összefoglalva azt mondhatjuk, hogy amellett, hogy az író a szereplők pontos jellemzését nyújtja, magával ragadó az elbeszélés technikája is. E levelek – rövid terjedelmük ellenére – nem vázlatok: Alkiphrón igyekszik egy-egy személyt több oldalról is bemutatni. Ennek elérésére az író ugyanazt a szereplőt több levélben is fellépteti. A negyedik könyv vonzerejét jelentősen növeli, hogy a levélírók között történeti személyek is szerepelnek – mint ahogyan fentebb már volt róla szó – : Phryné Praxiteléshez tartozik (IV, 1), Bacchis Korinthosban élt (IV, 2, 3, 4, 5), a hírneves Glykera Menandros társnője (IV, 2, 14, 18, 19), Lamia Démétrios Poliorkétés szerelme (IV, 16, 17), Leontion Epikuros barátnője (IV, 17), Myrrhiné Hypereidés, a híres szónok (IV, 5, 10, 14), Thais Alexandros kedvese (IV, 6, 7, 14). A hetérákról átfogó képet kapunk Alkiphróntól, ugyanis az ír az igen művelt kurtizánoktól az útszéli nőcskéig, az órabérért „dolgozó” pornéig minden típusukat bemutatja. Mindenesetre a szereplők többsége inkább az első kategóriába tartozik. A hetérák a legkülönbébb társadalmi osztályokból kerültek ki, a legtöbben azonban idegenek voltak, akiknek lakóhelye Pireusban vagy a Kerameikosban volt. A hetérák általában rátartiak, a férfiak kérését nem hallják meg. A kegyeiket csak pénzzel és ajándékokkal lehet elnyerni. Itt tehát ismét a komédiából ismert tipikus alakkal, a *meretrix malával* van dolgunk, aki tönkreteszi azt, aki beléjük szeret: többnyire az összes vagyonától megfosztja a szerencsétlent. Ezért is méltán hasonlítják őket Skyllához és Charybdishez. Megfigyelhető azonban, hogy a valóban élt hetérákról festett sötét kép nem ilyen ső-

tét: Phrynét és Bacchist sokkal árnyaltabban mutatja be, kedvességük miatt dicséri őket.

III. 4. Alkiphrón forrásai

Alkiphrón egész műve nem más, mint a korábbi irodalom kincsestárának a visszhangja – írja találóan Alkiphrón fordításához készített bevezetőjében ELISA RUIZ GARCÍA⁶⁶. Ez megmutatkozik abban is, hogy Alkiphrón, ha megfelelő anyagot talált más szerzőknél, gyakran díszítette szövegét idézetekkel. De átvett egyes motívumokat, jellemeket és nyelvi fordulatokat is. Fő forrása a színház, ezen belül is leginkább az újkomédia. A levelekben azonban más szerzők hatása is megfigyelhető, így Theokritosé és Longosé is, akiknek természeti leírásai, bukolikus képei voltak befolyással rá.⁶⁷ Theophrastos *Jellemrajzok* című műve a típusok megrajzolásánál nyújtott sok segítséget számára. A fiktív levél azonban sok más népszerű műfajból is táplálkozott: az idillek mellett a dialógusokból, a mimosokból, a milétoszi történetekből és még más genoszokból is. Ezek között külön hely illeti meg a kortárs Lukianos életművét. Lukianos az emberi természet éles szemű megfigyelője volt, egyúttal nagyon kritikus elme, aki a neki nem tetsző dolgokat kegyetlen szatírával pellengérezte ki. A két alkotó eltérő személyisége azonban nyomban szembetűnik, amint egybe vetjük kettőjük igen szoros kapcsolatban álló alkotását, Lukianosnak a *Hetairák párbeszédei* című művét és Alkiphrón levélgyűjteményének a hetérákról szóló negyedik könyvét. Ezen összefüggés bizonyítéka, hogy Aristainetos neve alatt fennmaradt gyűjteményben találunk egy levélváltást Alkiphrón és Lukianos között. Egyetérthetünk T. A. SCHMITZ⁶⁸ véleményével a két szerző közti kapcsolatról: *The anonymous late antique autor has two characters named „Alciphron” and „Lucian” exchange letters. It may be significant that „Aristaenetus” uses precisely these two authors, and his tongue-in-cheek device of using them as fictitious letter-writers demonstrates that he seems to have appreciated Alciphron’s little game.* Végül nem szabad elfeledkez-

⁶⁶ ELISA RUIZ GARCÍA, *Teofrasto, Caracteres-Alcifrón, Cartas de pescadores, campesinos, parásitos y cortesanas*, Madrid, 1988, 161-162

⁶⁷ G. CARUGNO, *Alcifrone nei suoi rapporti con Longo e il mondo bucolico*, GIF 8, 1955, 153-159; a spanyol szerző a következő leveleket elemezte: II, 1, 9, 19, 21, 23, 27

⁶⁸ T. A. SCHMITZ, *Alciphron’s letters as a sophistic text*, In: Barbara E. Borg, *Paideia: The World of the Second Sophistic*, Berlin, 2004

nünk arról, hogy Alkiphrón – s ez a szóbeli hagyomány hatása – kedvelte a közmondásokat és a közmondásszerű fordulatokat.

III. 5. Alkiphrón művének értéke

Ha Alkiphrón írói teljesítményét kívánjuk értékelni, nem tagadhatjuk – s ez a korábban elmondottakból már nyilvánvalóvá vált –, hogy írónk nem volt eredetinek nevezhető alkotó, ugyanis sok másodkézből származó anyagot használt fel műve megírásához. Elismerés illeti azonban azért, hogy az átvett anyagot ügyesen dolgozza át. Érdeme az is, hogy képes volt – többnyire az újkomédiából merítve – többé-kevésbé hiven felidézni egy koránál több századdal korábbi időszakot, a IV. századi Athént, bár az is nyilvánvaló, hogy a történeti hűséggel nemegyszer adós maradt. Telitalálat volt részéről az, hogy az általa feldolgozni szánt anyagot levelek formájában adta elő, ez a műfaj ugyanis lehetővé tette, hogy a szereplők egyes szám első személyben beszéljenek. Ennek köszönhetően a szavai nagyon őszintének hatnak és a frissesség s eredetiség érzését keltik. Összességében Alkiphrón nem tartozik a görög irodalom első, de talán még a második vonalába sem. Minden írói erényt tőle azért nem vitathatunk el, ahogy néhány tudós vélekedik róla. A műve tehát nem tekinthető mesterműnek, de egy olyan mester műve, aki korának esztétikai szabályait követve írt, emellett az ábrázolt kor iránti nosztalgiája és érzékenysége miatt a levélgyűjteménye nagyon érdekes és szórakoztató olvasmány.

IV. Ailianos

IV.1. Élete és művei

Ailianos életéről és műveiről viszonylag sok adatunk van. Két főforrásunk közül az egyik Philostratos, aki Βίοι Σοφιστῶν⁶⁹ című művében ír róla, a másik Suda-lexikon (A 178). A görögül író római szofista nevének két formája van: a latinos Claudius Aelianus, a görögös Klaudios Ailianos. Szerzőnk Kr. u. 170 körül született Praenestében – neve alapján feltehetően egy libertinus gyermeke volt, és az ἀρχιέρεως (főpapi) rangig jutott. Tanulmányait Rómában folytatta: a szofista kaisareai Pausaniasnál tanult, akinek Heródes Attikos volt a mestere⁷⁰ Görögtudása – Philostratos tanúsága szerint – római létére ugyanolyan volt, mint egy athénié⁷¹, a Suda-lexikon pedig a *meliglottos* vagy *meliphtongos*⁷² melléknévvel illette. Mielőtt az írásnak szentelte életét, rövid ideig retorikát tanított Rómában⁷³. Ugyancsak Philostratos tanúsága szerint 222 és a 230-as évek eleje között halt meg, ennél pontosabb datálást a most ismert adatok nem tesznek lehetővé. Ezek alapján Lukianosnak, Alkiphrónnak és Philostratosnak volt a kortársa. Művei közül a húsz levelet tartalmazó levélgyűjteménye mellett két nagyobb alkotása maradt ránk. Az egyik, a többnyire Ποικίλη ιστορία (*Tarka történetek*) címmel hagyományozódott alkotás, amely tizennégy könyvben történelmi személyiségekkel kapcsolatos morálizáló anekdotákat és természettudományos érdekességeket tartalmaz. A szerző a kérdéseket a sztóikus teológia szempontjából értékelte át. A másik a Περί ζώων ιδιότητος (*Az állatok természetéről*), amely tizenhét könyvben szól az állatvilágról. A szerzőt a mű összeállításánál nem tudományos szempontok vezették, hanem az érdekességek iránti hajlama. A mű nem vethető egybe például az idősebb Plinius hatalmas Naturalis Historiájával. E két alkotása rengeteg érdekes és szórakoztató

⁶⁹ Philostr. VS, II, 31

⁷⁰ Feltehetően ezért írja Philostratos, hogy Ailianos csodálta Héródész Attikost, a dúsgazdag szofistát.

⁷¹ Αἰλιανὸς δὲ Ῥωμαῖος μὲν ἦν, ἡττίκιζε δὲ, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογείᾳ Ἀθηναῖοι.

⁷² ὅς ἐπεκλήθη μελίγλωσσος ἢ μελίφθογγος

⁷³ ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ αὐτὴ ἐπὶ τῶν μετὰ Ἀδριανὸν χρόνων

történetet tartalmaz, ezért olvasták évszázadokon keresztül a kuriózumok kedvelői.⁷⁴

E művei alapján szokás besorolni Ailianost a szórakoztató irodalomon belül a „tarka irodalom”⁷⁵ kategóriájába⁷⁶. E két művében Ailianos három célt tart a szeme előtt; ahogy J. F. KINDSTRAND megfogalmazza: „er will belehren, unterhalten und moralisieren”⁷⁷.

Emellett neve alatt maradt fenn egy levélgyűjtemény, amellyel Ailianos is hódolt a fiktív levélírás divatjának, címe: Ἐπιστολαὶ ἀγροικικαί, tehát a kollekció földművesek leveleit tartalmazza.

Meg kell említenünk három olyan prózai alkotását, amely a nevéhez fűződik, de nem maradt fenn. Az egyik a Περὶ προνοίας, amelynek témáját (jóslatok, misztériumok) más szerzők hivatkozásai alapján rekonstruálni lehet. Másik elkallódott alkotása a Περὶ θείων ἐναργειῶν. Heliogabalus császár halála után a császár magánéletéről írt egy művet Κατηγορία τοῦ Γύννιδος címmel. Emellett hat epigrammát tulajdonítottak még neki.

IV.2. Ailianos földműves leveleinek témái

Ailianos gyűjteménye – a mű címével ellentétben – a legkülönbözőbb személyeket és jellemüket mutatja be. B. KYTZLER úgy találta, hogy szereplői egy kaleidoszkóp színvilágát villantják fel⁷⁸. Valójában azonban ebben a kaleidoszkópban a hús levél által képviselt szín nem különül el úgy, mint egy festő palettáján, hanem

⁷⁴ Ez magyarázza, miként kerültek be művének részletei több magyar nyelvű válogatás-gyűjteménybe, vö. RÉVAY J., *A szerelmes delfin, Ókori dekameron*, Budapest, 1962; *A nősténykentaur, Antik prózaírók*, Budapest, 1977; *A leány meg az isten, Görög szerelmes novellák*, Budapest, 1982; az olasz válogatások közül említsük meg A. STRAMAGLIA művét: Ἐρως, *Antiche trame greche d'amore*, Bari, 2000

⁷⁵ W. VON CHRIST, W. SCHMID, O. STÄHLIN, *Geschichte der griechischen Literatur, Handbuch der Altertumswissenschaft*, VII.2, 2, München, 1913, 620-629; H. G. NESSELRATH, *Einleitung in die griechische Philologie*, Stuttgart-Lepizig, 1997, 278; A. DIHLE, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit, Von Augustus bis Iustinian*, München, 1989, 245; J. F. KINDSTRAND, *Claudius Aelianus und sein Werk*, In: ANRW, II, 34, 4, Berlin-New York, 1998, 2961; A. LESKY, *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern-München, 1963, 909; P.E. EASTERLING – B.M.W. KNOX (szerk.) *The Cambridge History of Classical Literature I*. Cambridge 1985, 120

⁷⁶ A 'tarka' kifejezést egyébként maga is használja a NA epilógusában, ahol így ír: ἀνέμιξα δὲ καὶ ποικίλα ποικίλως.

⁷⁷ B. KYTZLER, *Claudius Aelianus und sein Werk*, In: ANRW, II, 34, 4, Berlin-New York, 1998, 2963

külön-külön is egy szép színt felvillantó szivárványt varázsolják szemünk elé. Ailianos tehát ebben az alkotásában is követi a NA epilógusában megfogalmazott elvét, hogy: ἀνέμιξα δὲ καὶ τὰ ποικίλα ποικίλως.

Az első levélben Euthykomidész arról számol be barátjának, hogy éppen szőlőfürtöket szárított, amikor felbukkant a kihívóan viselkedő Mania és ő nem tudott ellenállni a kísértésnek, és lányt megragadva szerelmeskedni kezdett vele. Euthykomidész foglalatossága már elárulja, hogy az olvasó a parasztok életébe nyer bepillantást, a férfi tehát földműves, a leány, Mania pedig feltehetően vagy egy szabad falubeli leány vagy egy szolgálólány. Ebben az esetben, ha a levél előtt nem találunk ott a feladó és címzett nevét, és az utolsó mondatban a σοί névmást, a levél egy belső monológnak tűnhetne. Ez a monológ a retorikai gyakorlatok közül, az egyszerű jellemábrázolásnak felel meg. A levelet tartalma miatt azonban joggal nevezhetnénk erotikus levélnek is, hisz Ailianosnál másutt is találhatóak szerelmi tárgyú levelek (I,2; I,7).

A második levélben a környezetre két mozzanat utal: egyrészt Kómarchidész ajándéka (4 medimnos szárított füge), másrészt a levelet záró üdvözlő formula („Üdvözlő a puha gyapjas juhot, amelyet dicsérek, üdvözlő még a nevemben a két borjút és a szukakutyát és magát Maniát is!”). Ez a levél címzés nélkül is valódi levélformát kölcsönöz a fiktív alkotásnak. Ami a levél forrását illeti, a darab első fele egyértelműen Menandros *A földműves* című darabja 46-52 sorának parafrázisa kis változtatással. A betegeskedő Hémerón neve pedig arra enged következtetni, hogy Kómarchidész szerelme, Mania, akit Kómarchidész üdvözlő a levelet záró sorokban, nagy valószínűséggel a címzett Drópaios családjához tartozik. Azzal azonban, ahogy üdvözlő, Maniát, egy dolgozó nőt (mert Mania legyen akár Drópaios felesége vagy lánya vagy akár szolgáló, az Ailianos által ábrázolt klasszikus kori Hellaszban mindeképp dolgoznia kellett) egyenértékűnek tekinti a háziállatokkal. Ez a motívum más művekben is fellelhető. Felbukkan Aristophanész egyik komédiájában⁷⁹, ahol azonban Hermész csak a szolgálkat kezeli az állatokkal azonos szinten. Ennek alapján Ailianos levelében is joggal feltételezhetjük, hogy Mania nem családtag, hanem szolgáló. Alkiphron egyik levelében (II,15) is hasonló motívummal találkozunk, ahol

⁷⁸ „Dass es da nicht steht um seiner selbst willen, sonder als Farbe im bunten Kaleidoskop, zeigen die 20 Briefe in ihrer Gesamtheit”. J. F. HEREL- B. KYTZLER, *Erotische Briefe der griechischen Antike*, München, 1967, 297-298.

⁷⁹ Aristophanész, *Plutos* 1103-1106: „De menj, szaladj csak: hívd ki az urad, Az asszonyod, meg mind a gyermeket, Meg a szolgálkat is, meg a kutyát, Meg tenmagad, meg a disznót...”

azonban nem az embereket fokozza le az állatok szintjére, hanem fordítva, a levélíró gazdájával együtt a jó házőrzőt, a derék ebet is meghívja kisfia születésnapjára, azaz itt az állat értékes munkáját ismerik el és ezért tekintik egyenrangúnak az emberekkel.

A harmadik levélben Eupeithidés panaszkodik Timónidésnek, hogy a tőle vásárolt szolgálólány lop. A szolgáló a kényékből csent el valamennyit, ez szintén mutatja, hogy Eupeithidés földműveléssel foglalkozik. A történet E. L. DE STEFANI⁸⁰ szerint Isaios egyik beszédén alapul, azaz ez is egy parafrázis. Az azonban, hogy egy szolga lop, egyben toposz is. Ebben a levélben a címzés mellett, a címzett levélbeli megszólítása („Ha folytatja ezt, kártérítési pert indítok ellened”) árulkodik arról, hogy itt is levéllel van dolgunk.

A negyedik levél, ha a benne szereplő tartalom szimbolikus tartalmát figyelmen kívül hagyjuk szintén a „mi újság levél” kategóriájába tartozik. Az első mondat kérdése a címzettnek szól, emiatt ez a levél is egy összetett jellemrajz (amilyen az előző volt). A következő mondatban Anthemión beszámol arról, hogy mivel töltötte az idejét. Ha a szöveg szó szerinti értelmét vesszük alapul, a levélíró földműves, aki szőlőt, füget és olajfát ültetett. Ez a sor azonban Aristophanés egyik komédiája (Acharnaebeliak) öt sorának parafrázisa (995-999). Noha egyértelműen nem tesz említést egy nőről sem, ez a sor szimbólumok segítségével egy szerelmi aktusról számol be, mert a fügejövés a hím vessző merevedését, az ültetés a behatolást szimbolizálja.

Az ötödik levél írója Baitón méhészt, ez a foglalkozás a falusi élethez kötődik. Baitón a levélben amiatt panaszkodik, hogy méhei elhagyták, jöllehet őket a méhészt lányaiként szerette, ezért is fájlalja annyira az eltűnésüket. Ha a címzésben nem szerepelne Anthemión neve, akkor Baitón monológját nem tartanánk levélnek. E darab szintén az egyszerű jellemrajzok közé tartozik, mert a levélben nem történik utalás Anthemiónra, akihez a levél íródott.

A hatodik levélben Kallaros monológja Démosthenés egyik beszédének parafrázisa annyi változtatással, hogy itt a föld tulajdonosa helyett, szolgálja, Kallaros beszél. A történet helyszíne egy birtok, azaz itt is falusi környezetben vagyunk.

A hetedik és nyolcadik levél Opóra és Derkyllos levélváltása. Derkyllos Opórának küldött levelében a nő dicséretét zengi, de számára a nő szépsége eltör-

⁸⁰ E. L. DE STEFANI, *La fonte delle epistole III e VI di Eliano*, SIFC 19, 1919, 8-10

pül neve szépsége mellett, mert benne, a földművesben - aki szereti foglalkozását - a név jelentése ('késő nyár, ősz, szüret, érett gyümölcs') kelt szerelmi vágyat. Derkyllos, ahogy egy érett gyümölcsöt élvezettel szakít le és harap bele, hasonlóképp szeretné élvezni a szerelmet a lánnyal. Ezzel a motívummal Aristainetosnál (II,1) is találkozunk, ahol a levél küldője, Ailianos azt írja a leánynak, Kalykének, hogy ő egy olyan szép gyümölcsöt (ὀπώρα) árul, amely édesebb a fán termő gyümölcsöknél, de egyben figyelmezteti, hogy e gyümölcs a mezei virágokhoz hasonlóan hamar elveszti szépségét, és akkor már senki se néz rá vágyakozva, hisz a hervadt rózsza sem tetszik senkinek. A szóban forgó levelet nyilvánvalóan Ailianos episztolája ihlette, ahogy ezt az ὀπώρα szó többszöri használata mutatja. Aristainetos gyűjteményében azonban nem a hetéra panaszkodik arról, hogy a szépség hamar elillan, hanem a férfi próbálja ezzel az érveléssel levanni a lábáról a nőt. A férfi a női szépséget a virágokhoz hasonlítja, amelyek tavasszal nyílnak, és amikor a tavasz véget ér, el is hervadnak. A tavasszal nyíló virág motívuma további elem, ami erősíti ezt a feltevést, mert Ailianosnál Derkyllos levelében rózsát ígér Opórának.

A rózsza felbukkanása alapján Philostratos gyűjteményének hatását is feltételezhetnénk, azonban Ailianosnál ez csak egyszerűen ajándék, mint a levélhez mellékelt füge, szőlő vagy újbor. Philostratos leveleiben azonban a rózsza mindenhol szimbolikus jelentéstartalommal bír, ennek alapján kizárhatjuk Philostratos művének hatását. Ailianos a levelet a levélhez mellékelt ajándékok (füge, szőlő, újbor) felsorolásával zárja, ezek azt mutatják, hogy ősszel (ὀπώρα) küldi Derkyllos a levelet és felajánlja, hogy tavasszal küld még rózsát.

Ezek a szerelmesnek küldött ajándékok a hellenisztikus korban népszerű ajándékkísérő levéllel is rokonítják ezt az episztolát. A szerelmesnek küldött ajándékokhoz mellékelt levél a kortárs Philostratos gyűjteményének darabjai (35: szerelmi ajándék, 45: gránátalma, 49: füge) között is megtalálható. Ha Derkyllos leveléből nem derült volna ki az olvasó számára, hogy mivel foglalkozik Opóra, a nő válaszevele minden kétséget eloszlat. Opóra foglalkozását azonban neve is sejteti, mert Alexis, a középkomédia szerzőjének egyik elveszett darabjának is ez volt a címe, és bár ennek témáját csak utalásokból ismerjük, annyi bizonyos, hogy a főszereplő egy hetéra volt⁸¹. Nyíltan megmondja az öt ajándékokkal elhalmozó Derkyllosnak, hogy mi a foglalkozása, és azt is, hogy csak egy meghatározott összegért hajlandó a férfi

⁸¹ Athénaios 10.443e,13.567c-d

kedvese lenni egy bizonyos időre, ám nem porné, aki megelégszik néhány obolossal vagy Derkyllos ajándékával, a gyümölcscsel és úborral. Ő szereti a bort, de csak a legkiválóbbakat, a lesbosit és a thassoszit és pénzt kér a szolgálataiért: ἐγὼ δὲ Λέσβιον πίνω καὶ ἀργυρίου δέομαι

Athénaios Alexis komédiájának címe mellett, arról is említést tesz, hogy Opóra a thassosi és a lesbosi bortól becsípett. Ez is arra utal, hogy e két levélhez Ailianos forrásként Alexis komédiáját használta fel, bár azt nem lehet biztosra vennünk, vajon ismerte-e az egész darabot, vagy csak idézetek esetleg a darab kivonata állt-e rendelkezésére. Az ailianosi hetéra azonban nem csak a neve alapján a középkomédia hetérája. Kapzsi, de ez a pénzvággy abból táplálkozik, hogy a hetéra fiatalsága nem tart örökké (ἑταίρας δὲ ὁπώρα μία), és neki öregkorára is gondolnia kell, hogy akkor is meg tudjon élni Ugyancsak a hetairákra vall, hogy nem veti meg a bort. Az ókomédiában még csak az öreg hetérákat jellemezte ez, a középkomédiában azonban általánossá vált, hogy a fiatalok is sokat isznak – de ők már a drágább fajtákból, és gyakran hatalmas kupákból⁸². P.A. ROSENMEYER⁸³, aki szerint ez a két „*intrusion*” levél bizonyítja Alkiphrón ismeretét, utal arra is, hogy Ailianos e két levelének „szellemi nővérei” (*spiritual sisters*) a hetérák levelei között (IV, 9, IV, 15) találhatók meg. A hetérák pénzsóvársága egy toposz, ezért ugyanennek a motívumnak a használata véleményem szerint nem jelenti feltétlenül, hogy Ailianos Alkiphróntól merített. Petalé (IV, 9) Simaliónnak írja meg, hogy egy éve tartó szerelmi szolgálataiért cserébe mit szeretne: pénzt, ruhát, ékszereket és szolgálólányt. Philomené (IV, 15) pedig rövid és frappáns levelében adja Kritón értésére, hogy ha akar tőle valamit, akkor fizessen, ha azonban sajnálja a pénzt tőle, akkor ne ostromolja tovább. Opóra levelében említést tesz Phrygiáról, aki megelégedne Derkyllos ajándékával. Emiatt és neve alapján joggal feltételezhetjük, hogy ő vagy szolgáló vagy porné, aki kevessebbel is beéri. Opóra levele a hetérákkal és pornékkal kapcsolatos toposzt erősíti meg, és Ailianos ezzel is a falusiak életének tisztaságát és a városban élő hetérák romlottságát állítja szembe egymással.

Chremés a kilencedik levélben ismét a hetérákkal kapcsolatos közhelyet emlegeti, miszerint ezek a nők csak kifosztják a férfiakat. Barátjának ezt azzal támasztja alá, hogy személyes tapasztalatáról ír levelében. Thébaisnak azonban, akit csaknem

⁸² F. SOUTO DELIBES, *El rol de las prostitutas en la comedia: de Ferécrates a Menandro*, CFC 12, 2002, 173-191.

sikerült letepernie, egy katona a segítségére sietett, és így a nő megmenekült az erőszaktól. A toposzt követő történet alapján arra következtethetünk, hogy Thébais az a hetéra, akinek a szolgáltatásaiért Chremés nem akart fizetni. Falusi környezetre utal az, hogy Chremés a szerelmi együttlét után a kecskéihez akar visszatérni. Chremés – akinek jellemére már neve is utal hisz ő a komédiákban általában haragos öreg, az előadott történet is ezt a tulajdonságát emeli ki – jellemrajzát nyújtja ez a levél. A levél bevezetője („Későn értettem meg, hogy milyen jó tanácsot adtál nekem, amikor arra tanítottál, hogy meneküljek a hetérák elől.”) alapján ez is a valószínű levelek közé tartozik.

A tizedik levélben Phileriphos ad tanácsokat. Ennek a levélnek ugyan nincs női szereplője, de közvetett módon itt mégis csak szóba kerülnek, ugyanis Phileriphos, Simylosnak fia bujaságára ajánl többféle gyógyírt. A fiatalember bujaságával csaknem eltékozolja apja teljes vagyonát. A falusi környezetről árulkodik Phileriphos egyik mondata, (a levélíró erőszakkal kiheréltetné a fiút, ahogy a kecskét szokás. Phileriphos monológja egyik mondatában utal arra, hogy egy többé-kevésbé megfogható személyhez intézi beszédét, de a műnek még sincs valódi levél jellege.

A tizenegyedik és tizenkettedik levél Lamprias és Tryphé levélváltása. Ezt a két darabot valódi levélnek tekinthetjük: Derkyllós és Opóra levélváltásához hasonlóan ugyanis a férfi kedvesének ír, aki válaszlevelében szemére veti, hogy elhanyagolja őt. Lamprias leveléből még nem derül ki, milyen kapcsolat van köztük (rokona vagy kedvese is lehet a lány), Tryphé válasza azonban egyértelművé teszi, hogy szerelmi ügyről van szó (az azonban nem derül ki, hogy a nő felesége-e vagy hetérája, mindenesetre a neve az utóbbira enged következtetni). A nő azzal vádolja, hogy a férfi Hippolytosként viselkedik vele, azaz nem szereti őt. A falusi környezetről itt Lamprias pillanatnyi kedvtelése, a nyúl vadászat árulkodik.

A következő négy (13-16) levél érdekessége az, hogy a két levélíró a menandrosi Dyskolos két szereplője. Az embergyűlölővel, Knémóonnal próbál Kallipidész, a komédiabeli ifjú, Sóstratos apja, jószomszédi viszonyt kialakítani, és az öreget arra rábírní, hogy legyen barátságos az emberekkel. Az embergyűlölő leveleinek alapja a komédiabeli szövege, Kallipidész sorai – aki Menandros darabjában kevés szót kapott – a többi szereplő véleményét összegzi. A levélváltás miatt ez a négy

⁸³ P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 318-319

levél valódi levélnek tekinthető. A falusi környezetet Kallipidés első levelében (13) *expressis verbis* említi. A görög irodalomban gyakori „rossz szomszéd”-motívum egy gnóma formájában szólal meg.

Knémón válaszából (14) szintén egyértelműen kiderül, hogy a történet falusi környezetben játszódik. Nőkről ebben a két levélben nem tesznek említést. Kallipidés Knémón elutasító válaszát figyelmen kívül hagyva újabb (15) levelében meghívja őt egy lakomára. Kallipidés erre azzal érvel, hogy a lakomán a bor és a zene hatására az embergyűlölő megváltozhatna, találkozhatna egy lánnyal, ihatna egy kis bort, és jól érezné magát. Knémón (16) válasza nem hagy kétséget afelől, hogy továbbra is kerülni fogja az embereket. A levél végén Knémón Kallipidésnek azt jósolja, hogy az a bor annyira elveszíti az eszét, hogy a tűz fölött is átugrik, és cigánykereket hány kardok fölött. Nem véletlen, hogy Ailianos Knémón szájába adja ezt a mondatot, mert hisz ő korábban városban élt, így ismerheti a lakomákat és az ott bemutatott mutatványokat. Ez utóbbi jelenet egy vázaképről is ismert akrobatikus mutatvány, amelyet a Kr. e. V századi Athénban gyakran bemutattak a *symposion*okon.⁸⁴ Hasonló akrobatikus mutatványokat előadó ión lányról tesz említést Alkiphrón egyik levelében (III, 36) a parazita Oinochairón. Ez az ión lány fáklyákkal és labdákkal zsonglörködött. A két gyűjteményben azonban teljesen más szerepet játszanak ezek a mutatványok. Alkiphrónnál a városi élet fontos eseménye a lakoma, és semmi kivétlivalót nem találtak benne. Ellenben Ailianosnál, aki szerint a városi élet minden rossz megtestesítője, így csak a józan eszét elvesztő, magát fékezni nem tudó ember viselkedik.

A 17. episztolában Derkyllós egy gnómából (Πλοῦτον ὁρῶντα ὅξ' ἔτι καὶ οὐ τυφλὸν) kiindulva kíván sok szerencsét Aischeasnak, aki jószerencséje folytán meggazdagodott. A darab végén a falusi és a városi élet közti különbségre utal, közvetetten elítélve az utóbbit. Úgy véli ugyanis, hogy az egyszerű körülmények közt élő falusiak örülnek társuk szerencséjének, míg a törvényszéki szónokok irigylik a gazdagokat. Ez előbbi részlet egyértelművé teszi, hogy e történet helyszíne is a falu. A levélnek nincs női szereplője és még közvetetten sem utalnak benne nőkre. E levelet is, minthogy tartalmában egy meghatározható személyhez szól Derkyllós monológja, az összetett jellemrajz kategóriájába sorolhatjuk.

⁸⁴ NÉMETH GY., Lányka a kardok közt, Ókor, IV,3, 2005, 20-24

A 18. levélben Démylos arról számol be Blepsiasnak, hogy szomszédja felhagyott a földműveléssel, és hajóra szállt abban bízva, hogy meggazdagodik és könnyebb lesz az élete, mint földművesként. Ez a téma felbukkan Alkiphrónnál is, a halászok levelei között (I, 3): Glaukos dicséri a földművelést, mert biztonságos és félelem nélküli életet nyújt a földműveseknek, míg a halászok élete állandóan veszélyben forog, és nehéz munkával a napi betevőt is alig tudják előteremteni. A földművesek levelei (II, 4) között Eupetalos Démylos szomszédjához hasonlóan a meggazdagodás reményében száll hajóra, mert szerint a végzet már kijelölte halálunk időpontját, így a kevésbé veszélyes földművelés sem ment meg a haláltól, ráadásul még elegendő jövedelmet sem biztosít a megélhetéshez. Alkiphrónnál tehát a témát mindkét foglalkozás szemszögéből megvizsgálhatjuk: a földműves és a halász egyaránt a másik foglalkozását ítéli jobbnak, és úgy véli, hogy a sajátjának csak negatívumai vannak. Ez a motívum Theophylaktos földműves levelei között is felbukkan. A 80. levélben Korydón a földműves élet nehézségei miatt panaszkodik, és mivel egész termését a rossz időjárás, a Nótos tönkretette, úgy határozott, hogy katonának áll. E párhuzamos helyekkel foglalkoznak a magyarázók, de van egy eddig nem említett további is Theophylaktos gyűjteményében. A 41. levélben, amely szintén a földműves levelek közé tartozik, Marathón, aki a városi élet nyüzsgése elől menekülve költözött vidékre, szintén arra panaszkodik, hogy a rossz időjárás (dér, szél, jégeső) és a kártevők (sáska, gabonarozsda) tönkretették a termést. Emiatt hol a városba vágyódik, mert arról szép emlékei vannak, hol pedig a falusi élet tűnik szebbnek, mert annak az örömteli pillanatai jutnak eszébe. A levélíró nem tud döntení, melyiket is válassza. Harmadik lehetőségként az öngyilkosságra, mint egyetlen gyógyírra gondol. Ez utóbbi levelet leszámítva, amelyben Marathón elismeri, hogy vannak szép pillanatai is egy földműves életének, a többi levél – ellentétben Ailianos levelével – csak a negatívumokról beszél, Ailianosnál ugyanis Démylos nem érti meg szomszédját, szerinte nem érdemes a földművesek nyugodt, biztonságos és szerény megélhetést nyújtó életét a bizonytalan tengerészéletre cserélni. A két világot szembe állító Ailianos-levélben egyértelműen a földművesek kozmosza győzedelmeskedik, és így a záró darab tartalmát előlegezi meg, amely a földműves életet dicséri.

Az utolsóelőtti darabban (19. levél) a földműves Mormias számol be arról, hogy fia egy fuvoláslányt, vagyis egy prostituáltat váltott meg és vett feleségül. Mormias azonban gyanakodva tekint menyére, és barátjának azt írja, hogy ha nem viselkedik tisztességes módjára, két rabszolganővel együtt eladja. A szolgálóknak

már a neve (Φρύγια, Θραῦττα) is utal rabszolga (δούλη) voltukra. Ebben a darabban is nyilvánvaló a két világ (a falu és a város) közti különbség. Mormias a földművesekre jellemző tisztesség és becsület mintaképe, míg fia feleségének rossz tulajdonságaira, bár próbálja leplezni, hamar fény derül. Ráadásul a nő feslettsége a fiúra is rossz hatással van. Itt világos az Ailianos által ábrázolt világ üzenete: a város minden rossznak a megtestesítője, a falu pedig a jó szinonimája.

Az utolsó levél (20.) az egész alkotás mondanivalóját összegezve, a falusi életnek a városi élet fölötti aratott diadalát hirdeti. Ez a darab is egy retorikai gyakorlat, de ez a jellemrajzok után egy dicséret, azaz ἐγκώμιον. Ez az egyetlen olyan episztola, ahol nyilvánvaló, hogy levéllel van dolgunk, mert Phaidrias utolsó mondatában azt írja, hogy ez a levél bölcsebb, mint ami egy falun élőhöz illene. Ebben a mondatban büszkén mondja, hogy ő athéni földműves és nem líbiai vagy líd: οὐ γὰρ ἐσμὲν οὔτε Λίβυες οὔτε Λυδοὶ ἀλλ' Ἀθηναῖοι γεωργοί. Ez a mondat is azt a feltételezésemet erősíti meg, hogy a gyűjteménynek valóban ez az utolsó darabja. Ezt a sort ugyanis egy trochaikus trimeter és dimeter alkotja, az ilyen prózában szereplő metrikus sorok vagy egy mű elején szerepelnek, vagy egy művet zárnak le. TSIRIMBAS⁸⁵ nem ad a kérdésre választ, hogy Ailianos maga alkotta-e ezt a sort, vagy átvette egy költői alkotásból. Arra azonban vannak adataink, hogy e két nép és ország nevét gyakran használták a görög irodalomban a barbárság szinonimájaként. Az utalás nemcsak lezárja a levelet, hanem még figyelemfelkeltő szerepe is van, hiszen ezzel hangsúlyosabbá teszi a dicséretet. E levélben Phaidrias hasonló véleményét képvisel, mint Ailianos a NA-ban, ahol a természetet és az ő ajándékait gyakran a σοφός jelzővel illeti. Phaidrias a természet egyik legfontosabb elemét az anyaföldet dicséri ekképpen: φύεται δὲ καὶ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἀγροῖς, δένδρων τὰ κάλλιστα, καρπῶν τὰ χρησιμώτατα.

Ailianos műve egy jól megszerkesztett, változatos fiktív levélgyűjtemény. Levelei elsősorban komédiai ihletésűek, bár ő az újkomédia jeles szerzője, Menandros mellett Aristophanéstól, az ókomédia képviselőjétől is sokat merített. A negyedik levél egyértelműen Aristophanés *Acharnaebeliék* című darabja néhány sorának parafrazisa. Négy levélben is felbukkan Menandros egyik híres szereplője az embergyűlölő Knémón (13-16.). Ailianos, Alkiphrónhoz hasonlóan nevet ad levelei feladóinak

⁸⁵ D. A. TSIRIMBAS, *Sprichwörter und sprichwörterliche Redensarten bei den Epistolographen der zweiten Sophistik, Alkiphrón - Cl. Aelianus*, München, 1936

és címzettjeinek illetve a levelek szereplőinek, de ő inkább a komédiából vesz át ezen neveket (pl. Knémón, Blepaios, Chremés, Mania, Parmenón, Simylos, Lachés). Démosthenéstől valók Kallaros, Kalliklés. Csak ritkábban alkalmaz beszélőneveket (pl. Anthemión – „virágzó”, Hémerón – „lágymű”,⁸⁶ Opóra – „szüret, nyár vége”). A levélgyűjteményt sokan⁸⁷ ifjúkori munkájának tartják, és a kutatók többsége szerint Alkiphrón követője, mert sok hasonló vagy egyező helyet találunk leveleikben. Az bizonyos, hogy Ailianos ismerte Alkiphrón munkáját, sőt néhány helyen ugyanazt a témát dolgozta fel, de ezeken a helyeken nem szolgai utánzásról van szó, hanem versengésről. Ailianos művével azt bizonyította, hogy Alkiphrónnal szemben, aki harminckilenc levélben villantja fel a klasszikus kori görög földművesek életét, ő húsz rövid levélben is képes átfogó képet adni a földművesek életéről, és művét egy olyan levéllel zárja, amely a földműves életet dicséri. Ezzel kapcsolatban felmerült az a feltételezés, hogy a kötet nem teljes egészében, hanem hiányosan maradt ránk, bár az utolsó levél nyilvánvalóan a gyűjtemény záró darabja. Véleményem szerint ez a húsz levél alkotja a teljes gyűjteményt. Ezt a feltevésemet támasztja alá a levélgyűjtemény felépítése és levelek elrendezése, amely Ailianos művét a pseudoním levélgyűjteményekkel rokonítja. Ezek közül több a Kr. u. 40-50. közé datálható, de például az egyik legismertebb levélregény, amely a hérakleiai Chión leveleit tartalmazza, ugyancsak a Kr. u. I. vagy a II. században íródott, így Ailianos ismerhette őket. A pseudoním levelek vizsgálata alapján N. HOLZBERG⁸⁸ meggyőző érvekkel támasztja alá elméletét, mely szerint e levélgyűjteményeknek több közös vonása van. E levélgyűjteményben szereplő témákat a szerző egy levélben vagy a gyűjtemény végén vagy szorosan összetartozó levelek végén egy hosszabb levélben összegzi, és ezzel a korábbi levelek mondanivalóját teszi még hangsúlyosabbá. Emellett két gyűjtemény kivételével jellemző az, hogy a több levél összetartozik és így alkot egy egységet, és ezekből az egységekből többnyire egy szimmetrikus elrendezés bontakozik ki. Ailianos kötete is – a földműves élet már említett dicséretét zengő – lezáró jellegű 20. levéllel fejeződik be. Emellett nála is találunk azonos témát feldolgozó, összetartozó leveleket, amely alapján kisebb egységek jönnek létre, és ezek szimmetrikus elrendezésűek. Ez az elrendezés a következő: 4-2-2-2-2-2-4. Az 1. 2. 3. és 4. levél

⁸⁶ Ezzel is utalva a levélíró Kómarchidés és Hémerón közötti homoszexuális kapcsolatra.

⁸⁷ Vö. pl. P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 283

⁸⁸ N. HOLZBERG, *Der griechische Briefroman: Gattungstypologie und Textanalyse*, Tübingen, 1994, 28-32.

a „mi újság” levél kategóriába sorolható. Az 5. és 6. levél témája egy-egy káreset. A 7. és 8. levél Derkyllós és Opóra levélváltása. A 9. és 10. levél témája a heves vérmérséklet, és annak következményei. A 11. és 12. levél Lamprias és Tryphé levélváltása. A 13-16. levél Kallipidész és Knémón korrespondenciája. Ez a négy levél formailag és tartalmilag tovább bontható két levélből álló egységekre. A 17-19. levél egy-egy történet kapcsán azt sugallja, hogy nincs szebb élet a földműves életénél, és szembeállítja az erkölcstelen várost az erkölcsös faluval, amire a koronát a 20. levél teszi fel. Ez a gyűjteményt záró darab a földművesek és a földműves élet dicséretét zengi, ezért az előző három levél, de egyben az egész mű mondanivalóját is összegzi. Ailianos tehát levélgyűjteményében Alkiphrónhoz hasonlóan a jellemrajz (*éthopoiia*) retorikai gyakorlatokat az irodalmi alkotás szintjére emelve alkotta meg gyűjteményét, amelyben a levél csak keretül szolgál a daraboknak. Ezek a levél formában megírt jellemrajzok mind azt a célt szolgálják, hogy a városi élet erkölcstelenségével szemben a levélírók jellemrajza a földműves élet magasabbrendűségét erősítse meg. A szerző retorikai képzettségét mutatja egyrészt az, hogy a levelek jellemrajzok, ami egyike a retorikai gyakorlatoknak, és az is, hogy a gyűjtemény irodalmi idézetekben és kézikönyvként szolgáló közmondásgyűjteményekből származó közmondásokban bővelkedik⁸⁹ hasonlóképp Alkiphrón munkájához.

⁸⁹ D. A. TSIRIMBAS (*Sprichwörter und sprichwörterliche Redensarten bei den Epistolographen der zweiten Sophistik, Alkiphrón - Cl. Aelianus*, München, 1936) Ailianos esetében ötféle közmondást különböztet meg: mitológiai, földrajzi, illetve az emberi életből, az állatvilágból és az élettelen környezetből vett közmondásokat.

V. Philostratos

V.1. Philostratos élete és művei

A hagyomány ezen a néven négy, Lémnos szigetéről származó szerzőt tart számon, akik rokonságban voltak egymással. A köztük levő rokoni kapcsolat és a nevük alatt ránk maradt művek odaítélése máig a klasszika filológia egyik vitatott kérdése.

Melyik Philostratos lehet a levélgyűjtemény szerzője? A levelek szerzőjének a Suda (Φ 421) és a legtöbb kutató⁹⁰ Il. Philostratos, vagy más néven Flavios Philostratos tartja, akinek életéről Alkiphrónhoz és Ailianoshoz képest viszonylag sokat tudunk. Kr. u. 160 és 170 között született Lémnos szigetén. Athénban és Ephesosban tanult; a híres ephesosi Damianos és hierapolisi Antipatros voltak a mesterei. Iskolái befejeztével Görögországban mint szónok és szónoklattanár működött. Kr. u. 202 körül ment Rómába, és bizonyára mestere, Antipatros vezette be az udvarba, aki Caracalla és Geta nevelője volt. Így lett Septimius Severus császár hitvesének, Iulia Domna irodalmi körének tagja. Előbb Septimius Severus majd fia, Caracalla hadjáratain vett részt, így szinte az egész *Imperium Romanumot* bejárta. Később visszatért szülőföldjére, ahol szobrot is emeltek tiszteletére. Haláláról annyit tudunk, hogy Philippus Arabs császár uralkodása alatt következett be, tehát Kr. u. 244 és 249 között. A *corpus Philostrateum* legjelentősebb alkotása az újpythagoreus filozófus, a tyanai Apollónios életrajza (Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλωνίου), amelyet Iulia Domna kérésére írt meg. Másik fontos műve a Βίοι Σοφιστῶν (A szofisták élete), melyben Gorgiasszal kezdve a sort mind az első, mind a második szofisztika történetét bemutatja, a második szofisztika képviselőiről – akik közé maga is tartozott – részletesebben ír. Neki tulajdonítják még a című sportról szóló értekezést, és a nápolyi képtár képeit bemutató t, valamint a Lukianos neve alatt fennmaradt Νέρωντ (Nero), mely Nero császár szatirikus portréja. Az Εἰκόνες is azt mutatja,

⁹⁰ A szakirodalomból csak a kérdést alaposabban megvilágító két művet idézünk: F. SOLMSEN: *Some works of Philostratus the elder*, TAPhA 71, 1940, 556-72 és G. ANDERSON, *Philostratus, Biography and belles lettres in the third century A.D.*, London, 1986, 274-275. A kérdésre legutóbb részletes és meggyőző választ adott L. de LANNON, *Le problème des Philostrate (État de la question)*, In: ANRW, II, 34, 3, Berlin-New York, 1997, 2362-2449

hogy a bizonyos szónoki gyakorlatfajták önálló irodalmi alkotásokká váltak. E műve *ekphrasis*ok sora, amelyben a nápolyi képtár festményeit mutatja be teremről-teremre, falról-falra. Az *ekphrasis* is az *éthopoiá*hoz hasonlóan korábban az irodalom keretein belül betétként szerepel, a második szofisztika szerzőinél azonban egy-egy gyakorlatfajta irodalmi alkotássá válik.

V.2. Philostratos levélgyűjteménye és az azokban szereplő motívumok

A *corpus Philostrateum* részét képezi még a hetvenhárom levelet (ἐπιστολαὶ ἐρωτικαί) tartalmazó levélgyűjtemény. Philostratos e műve iránt, annak ellenére, hogy A.R. BENNER - F.S. FOBES⁹¹ 1949-ben kiadta Alkiphrón és Ailianos gyűjteményével közösen, a XX. században nagyon csekély érdeklődés mutatkozott. 2000 után azonban levélgyűjteményének egészét (egy olasz kiadás⁹² az öt szerző közül, három alkotásának annotált szövegkiadását publikálta bevezetéssel, és fordítással), emellett néhány levelét különböző válogatásgyűjteményekben⁹³ tették közzé.

A gyűjteményt két részre lehet osztani⁹⁴. Amire már a mű címe is utalt, az első csoportba erotikus levelek tartoznak, összesen ötvenöt. Ezek közül harmincegy egy-egy meg nem nevezett „nőhöz” szól (2, 6, 12, 20-23, 25-26, 28-39, 47, 50, 53-55, 59-63) Huszonnégy pedig egy-egy meg nem nevezett „fiúhoz” (1, 3-5, 7-11, 13-19, 24, 27, 46, 48, 56-58, 64). A második csoportot vegyes levelek alkotják, e tizennyolc levélnek különböző a tárgya és megnevezett címzettje van (40-45, 49, 51-52, 65-73). L. DE LANNOY⁹⁵ is követi a két csoportra osztást. Véleménye szerint az első 64. levél erotikus (közülük a 41-45, 51 és 52 levélnek van megnevezett címzettje), a 65-73 leveleknél követve a tradicionális elnevezést, magánleveleknek nevezi, amelyek közül a leghosszabb és legjelentősebb a Iulia Domnának címzett 73. levél. P. A.

⁹¹ A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London, 1949

⁹² F. CONCA e G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto Lettere d'amore*, Milano 2005

⁹³ C.D.N. COSTA, *Greek fictional letters*, A Selection with introduction, translation and commentary, New York, 2001 (E kiadásban a 12., 18., 20., 25., 32., 51., 71. és 73. levél szerepel); M. TRAPP, *Greek and latin letters*, An anthology with translation, Cambridge, 2003 (E kiadásban a 20. levél szerepel.)

⁹⁴ A levelek számozásánál, és a címzésnél is A.R. BENNER-F.S. FOBES, 1949 szövegkiadását vettem alapul. A levelek számozása ugyanis az eltérő kézirati hagyományokon (a fennmaradt kéziratok ugyanis két családba tartoznak) nyugvó szövegkiadásokban különböző, bár a másik szöveghagyományban az összetartozó levelek többnyire egymás után következnek. Az eltérő számozás következménye, hogy az egyes fordításokban is más számozással szerepel ugyanaz a levél.

⁹⁵ *Le problème des Philostrate (État de la question)*, In: ANRW, II, 34, 3, Berlin-New York, 1997, 2438

ROSENMEYER⁹⁶ a téma alapján szintén két csoportra, erotikus és vegyes levelekre (*erotic and miscellaneous*) osztja a gyűjteményt. Felosztása H. G. NESSELRATH-éhoz⁹⁷ és W. SCHMID-éhez⁹⁸ hasonló annyi változtatással, hogy – feltehetően elnézés folytán – a 25. és 26. levelet a „fiúhoz” címzésű levelek közé sorolja, bár azok nőknek szólnak.

A nőknek címzett levelek nagy részénél, összesen huszonnégyszer levél esetében a címzés: Γυναικί (2, 6, 12, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 38, 39, 47, 50, 54, 55, 59, 61, 63). Több levél (32, 33, 37, 62) esetében találkozunk a Τῇ αὐτῇ címzéssel. Egy esetben Γυναικὶ ὑπάνδρῳ (30), Γυναικὶ πόρνῃ (38), Γυναικὶ τινὶ (53) és Γυναικὶ καπηλίδι megszólítás található a levél előtt.

A fiúknak címzett levelek között huszonegy levélben a Μειρακίῳ megszólítás szerepel, a fennmaradó háromban pedig a Μειρακίῳ ἀνυποδέτῳ (18), Μειρακίῳ πόρνῳ (19) és Ἑταίρῳ τινὶ (48).

A második csoportot vegyes levelek alkotják, e tizenhét levélnek különböző a tárgya és megnevezett címzettje van (40-45, 49, 51-52, 65-73). A 40. levél címzettje Bereniké, a 41.-é Athénodóros, a 42., 65. és 69. levél címzettje Epiktétos, a 43.-é Aristobulos, a 44. episztoláé Athénais, a 45.- Diodóros, a 49. levélé Nestor, az 51. levélé Kleonidés, az 52. levélé Nikétés, a 66. levélé Charitón, a 67. levélé Philémón, a 68. levélé Ktésidémios, a 70. levélé Kleophón és Gaios, a 71. levélé Pleistaitianos, a 72. levélé Antóninos, a 73. levélé pedig Iulia Sebasté.

Közülük hét levél címzettjét a kutatás azonosította⁹⁹. Epiktétos, aki három levél (42, 65, 69) címzettje is, feltehetően egy rivális szofista volt, azaz nem azonos a Kr. u. I-II. századi sztóikus filozófussal – állítja G. ANDERSON¹⁰⁰. Philémón (67) feltehetőleg azonos az újkomédia műfajának megalapítójával. Ktésidémiosról (68) maga Philostratos tesz említést a Βίοι Σοφιστῶν egyik életrajzában (II,1). Az Antoninusnak (72) írt levél valószínűleg Marcus Aurelius Antoninus, vagy ismertebb nevén Caracalla császárnak szült. Az utolsó levél – melynek címzettje Iulia Domna,

⁹⁶ P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 323-324

⁹⁷ H. G. NESSELRATH, *Einleitung in die griechische Philologie*, Stuttgart-Lepizig, 1997, 279

⁹⁸ W. VON CHRIST, W. SCHMID, O. STÄHLIN, *Geschichte der griechischen Literatur, Handbuch der Altertumswissenschaft*, VII.2, 2, München, 1913, 616

⁹⁹ A. R. BENNER-F. S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London 1949

F. CONCA e G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto Lettere d'amore*, Milano 2005

Septimius Severus császár hitvese – a szofisztika apológiája: *This is a fitting epilogue, a miniature testament to sophistic values and reflexes as the sophist himself sees them*¹⁰¹. E levél eredetiségét G. W. BOWERSOCK¹⁰² kétségbevonta, míg R. J. PENELLA¹⁰³ eredetinek fogadja el, mert szerinte Philostratos más műveiben és itt is azonos álláspontot képvisel a filozófiát és a szofisztikát illetően: „*philosophy and sophistry/rhetoric are compatible*”.

Ez utóbbi csoportba tartozó levelek elég változatosak, ezért véleményem szerint a vegyes elnevezés találóbb. A magánlevél elnevezés is helytálló egyes levelekre, de nem az összesre. A tizennyolc levél között vannak egyértelműen erotikus tartalmú (40, 41, 43, 44, 51, 52), ajándékkísérő levelek (45 - gránátalma, 49 - füge), pamfletnek minősíthető episztolák (42, 65, 66, 69). Ide kell még sorolni az ajánlóleveleket is (67, 71), amelyben egy-egy művésznek (a tragédiaköltő Dioklés, a költő Kelsos) kér támogatást a címzettől: ezek akár valóságos *missilis* levelek is lehetnek, amelyekkel a már elismert és támogatott Philostratos próbált más tehetséges alkotóknak patrónust találni. A 68. levél az erotikus költészet apológiája. A 70. levelet akár valóban elküldött levélnek is tekinthetjük; e mellett a nézet mellett több érv is szól. Egyértelműen válaszlevél barátainak vagy ismerőseinek az (Ὑπὲρ ὧν ἐπεστείλατε), amelyben saját származásáról is ír (ἐγὼ γὰρ Λήμνιος ὢν); Imbros szigetének ügyében jár közbe, és ennek kapcsán említi származását, mert, mint írja, Imbroszt úgy szereti, mint szülőföldjét, bár ő maga lémnosi. Imbros elég közel fekszik Lémnoszhoz, így valóban járhatott Philostratos ezen a szigeten. A 72. levél Caracalla császár által elkövetett testvérgyilkosságra utal (οὐ δὲ οἰκίαν οἰκεῖς, ἦν αὐτος ἐπόρθησας). Az uralkodó megölette testvérét, Getát; ezért joggal feltételezhetjük, hogy ezt az episztolát csak Caracalla halála után írhatta. A 73. levél, ahogy már fentebb írtuk, a szofisztika apológiája.

¹⁰⁰ G. ANDERSON, *Philostratus, biography and belles lettres in the third century A.D.*, London, 1986, 275-276

¹⁰¹ G. ANDERSON, *Philostratus, biography and belles lettres in the second century A. D.*, London, 1986, 276

¹⁰² G. W. BOWERSOCK, *Greek sophists in the Roman Empire*, 1969, 104-105

¹⁰³ R. J. PENELLA, *Philostratus' letter to Julia Domna*, *Hermes* 107, 1979, 160-168; R. J. PENELLA cikkét a levél angol fordításával kezdi, e levél fordítása magyarázatokkal szerepel még az alábbi kötetekben: A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London 1949; F. CONCA-G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto, Lettere d'amore*, Milano, 2005; C. MIRALLES- F. MESTRE, *Filóstrato, Heroico, Gimnástico, Descripciones de cuadros; Calístrato, Descripciones*, Madrid, 1996

Philostratos levelei bár csak a címzés utal arra, hogy alkotásai levelek, az antik levél műfaji követelményeknek tökéletesen megfelelnek. Ez a három fő követelmény a συντομία (rövidség), σαφήνεια (világosság) és a χάρις (elegantia). Vannak azonban nála is olyan helyek, amelyek közvetve vagy közvetlenül bizonyítják, hogy alkotásai levelek. R. J. GALLÉ CEJUDO¹⁰⁴ tanulmánya szerint a corpus két közvetlen utalást tartalmaz: a 39 levél: μηδὲ **γράφειν** φυγάδα ἀνέξει..., a 62 levél: ... καὶ ἀνάγνωθι τὰ γράμματα τὰ τε ἄλλα καὶ ἐπιστολῇ τῷ μὴλῳ κέχρημαι. ... τί οὖν **ἐπέσταλκα**. Véleményem szerint ide sorolható a 14. levél is, amelyben a címzett fiút a levélíró a görög nyelvű magánlevelekben használatos formulával üdvözlí: **Χαῖρε** κἄν μὴ θέλῃς, **χαῖρε** κἄν μὴ **γράφῃς**. Itt a levélíró válaszevélre is utal, bár a címzett feltehetően nem fog neki válaszolni. A 70. levél pedig, amely ahogy már fentebb bizonyítottuk, egyértelmű utalást tartalmaz arra nézve, hogy magánlevél, amelyet Philostratos valóban el is küldhetett Kleophónnak és Gaiosnak: Ὑπὲρ ὧν **ἐπεστείλατε**, τὰ μὲν ἤδη γέγονε, τὰ δὲ αὐτίκα ἔσται. Ez utóbbit a spanyol szerző feltehetően azért hagyta ki, mert csak az első csoportba tartozó leveleket sorolta a fiktív levelek közé, és ezért csak ezek esetében vizsgálta a levélen belüli műfaji utalást.

Philostratos a többi szerzőtől eltérően a feladókat és címzetteket térben és időben egyáltalán nem helyezi el (általános, de konkrét helymeghatározásra is alig akad példa; nem tudjuk meg tehát, hogy a szereplők hol élnek, falun vagy városban). Az erotikus levelekben három helyen (41, 45, 55) találkozunk konkrét megnevezéssel. A 41. levélben a téma teszi elengedhetlenné a címzett lakhelyének megnevezését, Ahénodóros ugyanis beleszeretett egy fiúba, akit még nem is látott. A 45. levélben Diodórosnak küld a feladó ajándékba mag nélküli gránátalmát, amely Erythrai városában terem. Az 55. levélben Rómát említi a feladó, mert ott látott olyan fogatokat, amelyeket rózsával díszítettek. A második csoportba tartozó levelek között ismét a 70. levelet említhetjük, ahol Imbros és Lémnos szerepel. Az 59. levélből pedig az derül ki, hogy a feladó szeme előtt eltűnt a szeretett nő, aki a városból (a levélből

¹⁰⁴ R. J. GALLÉ CEJUDO, *Signos metalingüísticos en la epistolografía ficticia griega*, Habis 28, 1997,

nem derül ki, hogy melyik településről van szó) feltehetőleg vidékre ment. Találunk még konkrét helyneveket a levelekben, de ezek nem a feladó vagy címzett lakóhelyét nevezik meg, hanem a szerelmes levélíró példaként utal többnyire mitológiai vagy irodalmi hivatkozások kapcsán különböző népekre, városokra (3: spártaiak, 4: ciprusiak, föníciaiak, 8: athéniaiak, egyiptomiak, rómaiak, föníciaiak, kínaiak, 39: athéniaiak, 42: athéniaiak, 58: euboiaiak). Öt olyan levél is szerepel a gyűjteményben, amely témája elengedhetetlenné teszi konkrét helyek említését: két összetartozó pár (5-47: „honnan származol”, 8-28: az idegen védelme) és egy önálló levél (39: a száműzött szerethet-e szabadon). Az 5-47 pár esetén Philostratos a rá olyannyira jellemző módon kérdésekkel halmozza el a címzett fiút és nőt, mert azt próbálja kitalálni, hogy hol születhettek. Mindkettőben a görög és barbár világot állítja szembe egymással, és a címzettek kegyetlensége (valószínűleg a címzettek nem viszonyozzák a feladó érzelmeit) miatt arra a következtetésre jut, hogy barbárok. A 8-28 pár esetében az idegen védelme érdekében említ meg idegen népeket, helyeket és személyeket. A 39. levélben pedig a levél száműzött feladója, aki arról próbálja a szeretett nőt meggyőzni, hogy ne vesse meg azért őt, mert száműzött, híres görög száműzötteket (Aristeidész, Xenophón, Themistoklész, Alkibiadész, Démosthenész) említ példaként kiegészítve olymposi istenekkel (Démétér, Dionysos) és leszármazottaikkal (Héraklész gyermekei) és természeti képekkel.

Philostratos emellett néhány esetben ismert valós vagy mitológiai szereplőre utal úgy, hogy az adott személy szülőhelyének nevéből képez melléknevet: τὸν δὲ ἐκ **Σινώπης** φιλόσοφον (18), τῆς **Κολχίδος** ὁ ὄρνος (21), οὗτω παρῆν ἡ ἐκ **Λακεδαιμόνου** (62). Philostratos tehát csak a szereplők lelkiállapotát, külső vagy belső tulajdonságait mutatja be, a szereplők konkrét térben és időben nem helyezhetők el. A corpus egésze azonban a görög kultúrához kapcsolódik, annak ellenére, hogy Róma és a rómaiak is felbukkannak. Az erotikus levelekben szereplő témákkal már foglal-

kozott néhány kutató, de a corpus minden levélre kiterjedő, átfogó vizsgálata még várat magára. P. A. ROSENMEYER¹⁰⁵ a fiktív levél történetét átfogó monográfiájában rövid összegzést¹⁰⁶ nyújt Philostratos gyűjteményéről, és négy fontosabb témát jár körül (*rhetorical postures*¹⁰⁷, *dialogue and letter: epistolarity undermined*¹⁰⁸, *the „grotesque”*¹⁰⁹, *„for i have used the apple as a letter, too”*¹¹⁰), de terjedelmi okoknál fogva nem elemezte az összes levelet. E. SUÁREZ De La TORRE¹¹¹ tanulmányában Philostratos és Aristainetos leveleiben szereplő motívumokat és témákat veszi számban, de nem a teljesség igényével. Összesen 45 levélre hivatkozik, amelyeket témájuk vagy a bennük szereplő motívum alapján tizenhárom csoportra bont: a rózsák, a haj, a szem és a pillantás, a szőr, „ne viselj lábbelit”, „ne légy haragos” (mert az elcsúfít), az idegen védelme, a szegény védelme, „honnan származol”, „ne fessd magad”, a női szépség leírása, a prostituált (fiú, nő egyaránt) dicsérete és szerelmi vallomás. A gyűjteményben ezeken a témákon és motívumokon kívül vizsgálatom alapján a következők szerepelnek még: viszonzatlan szerelem, közeledés visszautasítása (6, 14, 26, 35, 57, 64), gondozás nélkül viruló szépség (27), házasságtörés¹¹² (30, 31). A legfontosabb és legtöbbször szereplő motívum a gyűjteményben a rózsa; SUÁREZ De La TORRE az 1, 2, 3, 9, 17, 21, 51, 54, 55, 63 levelet sorolja ezek közé. Összesen azonban tizennégy levélben szerepel a rózsa: 1, 2, 3, 4, 9, 17, 20, 21, 25, 46, 51, 54, 55, 63. Hét levél szól férfinak, hét nőnek. A 25. levél kivételével, ahol a levél témája a harag, amely elcsúfítja az arcot, mindenütt a rózsa a fő motívum, amire a levél épül. Philostratos, ahogy e levelek is bizonyítják, a rózsa antik szimbolikájának jó ismerője, és egyben ez az a motívum, amely legjobban illusztrálja Philostratos technikáját: azaz ugyanabban a témában többnyire egy nőnek és egy

¹⁰⁵ P. A. ROSENMEYER: *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001, 322-338

¹⁰⁶ „The erotic letters, however, are of different nature altogether: they are for the most part unhistorical, lacking in social context, and written to unnamed objects of affection who are differentiated only by sex” (“to a boy,” “to a woman”)

¹⁰⁷ Ebben az alfejezetben P.A. ROSENMEYER azt elemzi, hogy az azonos témájú levelek a szerző és a műfaj retorikai kötődését mutatják, hisz a retorikai tanulmányok fontos eleme volt, hogy a diákok egyes gyakorlat-pároknál egymással ellentétes megközelítéssel dolgozták ki ugyanazt a témát. Ezzel kapcsolatban az 1, 2. és 4, a 7, 8, 23, 28, a 22, 23, 27, 40. valamint a 19 és 38. levelet elemzi.

¹⁰⁸ Ebben az alfejezetben P.A. ROSENMEYER a műfajok keveredését elemzi a 15, 25, 28 levél kapcsán, ezek ugyanis olyan monológok, amikre az olvasó is azonnali felelet vár a címzettől.

¹⁰⁹ Ebben a részben P.A. ROSENMEYER a 18, 36 és 37 levéllel összefüggésben a szerelmes levélíró vallomásának groteskségére hívja fel a figyelmet.

¹¹⁰ Itt P.A. ROSENMEYER arra hoz példákat, hogy Philostratos egyenértékűnek tartja a szerelem szabadságát azzal, hogy szabadon írhatunk-e a szerelmünknek: 39, 62, a 8, 28 és a 7, 23 levél

¹¹¹ E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 113-132

fiúnak is ír levelet. A rózsza felbukkan a kortárs Alkiphrónnál és Ailianosnál is, és a későbbi szerzőknél, Aristainetosnál és Theophylaktosnál is, de sehol sem főszereplő, mint Philostratosnál.

Philostratos GÉCZI J.¹¹³ szerint nagyszerű költői leleménnyel a 3. levélben a rózsát, a szerelem fákláját (ἔρωτος αἱ λαμπάδες), mindenkihez illőnek és viselendőnek tartotta, amivel megidézte a virág eredeti értelmét, a tüzet, az útmutató világítást. GÉCZI J. azonban csak két levelet elemez, azt a kettőt, amely az Anthologia Graeca XII. könyvének fordításához¹¹⁴ fűzött kommentárokból szerepel. A motívumok közül lássuk hát először a rózsát, hisz e levelekben szinte a virág teljes korábbi szimbolikája megjelenik, de Philostratos új képekkel is gazdagítja a rózsza-motívumot. A fiúknak címzett levelekben szereplő rózsák egyértelműen a pederasztia virágai. A pederasztia rózsája van jelen a homoerotikus költészet egyik legismertebb gyűjteményében, az AP XII. könyvében, érthető tehát, hogy CSEHY Z.¹¹⁵ párhuzamot vont Philostratos levelei és ezek közt az erotikus epigrammák között. A prózai és fiktív jellegű Philostratos-levelek egyébként számos ponton mutatnak lírai előzményt, illetve jelleget. A rózsza-levelek között is négy pár található¹¹⁶ (ez is lírai elemnek tekinthető, hisz az antikvitás irodalmában is leginkább e műfaj sajátja a párban való alkotás): 1-2, 3-54, 4-21, 20-46.

Az 1. levélben az elküldött rózsák levelek szárnyán siettek (ὥσπερ πτεροῖς τοῖς φύλλοις ἐποχούμενα) a címzetthez. Ez a kép az 55 levélben megfogalmazott Erós és rózsák közti hasonlóság (τὰ ρόδα τὴν ἄκανθαν ἀντὶ βελῶν ἔχει, τὸ πυρρὸν ἀντὶ δάδων, τοῖς φύλλοις ἐπτέρωται) egyik elemét használja fel arra, hogy kiemelje a fiú szépségét, akinek minél hamarabb a közelébe akartak érni, és feltehetően koszorúként a fejére kerülni. A mitológiai hivatkozás sem hiányzik e levélből, mert a rózsát Adónis emlékének (Ἀδώνιδος ὑπομνήματα) és Aphrodité festékének (Ἀφροδίτης βαφή) nevezi; ezzel a rózsához kapcsolódó mindkét mítoszváltozatot

¹¹² Ezt a témát később Aristainetos dolgozza ki részletesen, még hozzá kilenc levélben (I, 5, 9, 13, 20, II, 3, 6, 15, 17, 22). A II, 17 levél Philostratoshoz hasonlóan a házasságtörés dicséretét zengi

¹¹³ GÉCZI J., *A rózsza és jelképei, Az antik mediterráneum*, Budapest, 2006, 75

¹¹⁴ SZTRATÓN, *Kölyökműzsa avagy a fiúszerelmű művészete*, ford. CSEHY Z., Pozsony, 2002 Csehy Zoltán a költeményekhez fűzött magyarázatokban Philostratos 5 leveléből (3, 7, 13, 17, 71) vett részletet idézi párhuzamos helyként, közülük kettőben (3, 17) szerepel a rózsza-motívum

¹¹⁵ SZTRATÓN, *Kölyökműzsa avagy a fiúszerelmű művészete*, ford. CSEHY Z., Pozsony, 2002

¹¹⁶ A. R. BENNER-F.S. FOBES, 1949 szerint a következő levelek alkotnak párt: 1-2, 3-54, 4-21, 5-47, 7-23, 8-28, 9-63, 14-35, 16-61, 17-55, 19-38, 20-46, 22-27, 24-25, 26-57, 45-49, 67-71

felidézi: az egyik szerint a rózsza Adónis véreből született¹¹⁷, a másik szerint a rózsza már létezett korábban is, de fehér színű volt, és a kedvese segítségére siető Aphrodité vére festette vörösre.

A 2. levélben egy nő kap rózsakoszorút, hogy a virágok a szép nő társaságát élvezve ne hervadjanak el.

A 3. levélben a rózsza több jelentését megidézi, a spártaiak vérvörös mellvértje kétszeresen utal a rózsára, egyrészt a növény születési mítoszával kapcsolatban a vér felidézi a rózsát, másrészt a mellvért előrevetíti a *militia amoris* motívumot. Erre a motívumra P. MURGATROYD¹¹⁸ vizsgálata szerint a legelső példa a görög irodalomban 19. homérosi himnusz, majd megjelenik Sapphónál, Anakreónnál, Theognisnál, később pedig a tragédiában és az új komédiában is. A római költők közül Propertius és Ovidius az, aki ezt a motívumot szerelmi elégiájukban gyakran használják. Philostratosnál a levél lírai jellegét erősíti, hogy a *militia amoris* motívumot *figura etimologica* formájában teszi még hatásosabbá: ὡμᾶς δὲ δεῖ τοὺς καλοὺς μόνοις ῥόδοις ὀπλίζεσθαι καὶ ταυτὴν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἐραστῶν τὴν πανοπλίαν. E levélben a rózsza, mint Aphrodité rózsája is szerepel, az istennő három szerelmét (Anchisés, Arés, Adónis) felidézve. A rózsza további két fontos tulajdonsága, a jó illat (εὐωδία) és (bíbor)szín (χρoιά), ami a szép arcú fiúk sajátja is, ezért is illik hozzájuk ez a virág. Az utolsó mondatban pedig – ahogy már fentebb szó volt róla – megidézi a virág eredeti értelmét, a tüzet (γῆς ἀστραπαί, ἔρωτος αἱ λαμπάδες).

A 4. levélben arra látunk példát, hogy Philostratos nem csak a rózsza és az ifjú fiú vagy lány között von párhuzamot, hanem a rózsához kapcsolódó fájdalomra is fel akarja hívni a figyelmet. A levélíró több okból nem küld a címzettnek rózsákat: φθονερὸν γὰρ δεινῶς τὸ ἄνθος καὶ ὠκύνορον καὶ παύσασθαι ταχύ, λέγεται δ' αὐτοῦ καὶ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ λυπηροτάτης ἄρξασθαι προφάσεως. A rózsza mint a hajfürt metaforája a 21. levélben is megjelenik, amely e levél párja. Ebben a levélben a fiú hajának színe miatt azonosítja fürtjeit a rózsákkal, a 21. levélben a lány fürtjeinek finom illata és a rózsza illata az alapja az azonosításnak.

A 9. levélben a rózsza és a fiú közti szépségversenyből a fiú kerül ki győztesen: ő a szebb. A rózsák azonban nem hagytak fel a versengéssel, illatukat is összemér-

¹¹⁷ Bión Adónisz siratása című versében található meg ez a mítoszváltozat: Könnyeit ontja sűrűn Paphiá, ahogy ontja Adónisz / teste a vért, és könny és vér kivirágzik a földön. / Vérből sarjad a rózsza, s a könnyből a bús anemóné. Ford. KERÉNYI G.

¹¹⁸ P. MURGATROYD, *Militia amoris and the roman elegists*, Latomus 34, 1974, 59-79

ték a fiúéval. Miután a fiú bőrének illata is finomabb volt a rózsákénál, a rózsák elpusztultak. Hasonló élet-halál motívumra példa a 63. levél, ahol a beteg lánynak a rózsák időt adnak, cserébe a rózsák a lány finom illatából részesülnek.

A 17. levélben a levélíró a fiút arra kéri, hogy ifjúi szépségét ossza meg vele. E levélben a „*carpe diem*” gondolat jelenik meg, és ennek keretében von párhuzamot a rózsa és az ifjúság között, hogy a fiút szerelemre csábítsa. E levélben a fiút és a rózsát azonosítja, mert φθεγγόμενον ρόδον-nak nevezi őt.

A 20. levélben újra fontos szerepet kap a rózsa illata. Mitológiai történetre¹¹⁹ építi a levelet a szerző: Zeus jelenik meg a szemünk előtt az Ida-hegyén, amint virágok közt alszik (lótusz, jácint, krókusz)¹²⁰ a Hérával való ölelkezése után¹²¹, de rózsa nincs köztük, mert ennek olyan bódító az illata (εὐωδία δεινή), hogy ezek társaságában még az Olympos ura sem tud aludni. Azért nem érti a levélíró, hogy a címzett leány, hogy tudott aludni a rózsákon, mert ez a virág, mivel Aphrodité virága, szerelemre csábít, tehát a szeretőjével kellett volna töltenie az éjszakát.

A 21. levélben, ahogy már a 4. levél kapcsán említettük, a rózsa mint a hajfürt metaforája jelenik meg. E levélben azonban a rózsa és a szép nők összehasonlításakor a 9. levélhez hasonlóan a rózsával szemben a nők diadalmaskodnak a jó illatot (εὐωδία) tekintve. A rózsa ugyanis rövidéletű (ὠκύμορα), emellett képes ölni is (τῆς **Κολχίδος** ὁ ὄρνος ρόδα ἦν πεφαρμαγμένα). A szeretett nő szép hajkoronáját dicséri a feladó e levélben, a nő fejét rétnak nevezve, és szeretne erről a rétről egy soha el nem hervadó rózsát kapni, azaz egy hajfürtöt kér emléke a lánytól.

Bár a 25. levél fő témája a harag, amely elcsúfítja az arcot, a virág általában és a rózsa fontos szerepet kap a nyugodt arc szépségének leírásában. A női arc virágának nevezi a nyugalmat: ἄνθος ἐστὶ καὶ γυναικὸς ἢ τοῦ προσώπου γαλήνη. Philostratosnál e levélben a rózsa tövisei, amelyek a korábbi irodalomban a szerelemhez kapcsolódó fájdalmat jelképezik, vagy a homoerotikus költészetben a fiú szőrösödését, itt a rózsákon mosolyognak. A címzett nőnek, ha nyugodt vagy vidám az arca, szemében rózsák virulnak.

A 46. levél – témája alapján – a 20. levél párja. A levélíró rózsákat küldött a szeretett fiúnak, akit csak ezek révén érinthet meg. Mitológiai párhuzamként Dana-

¹¹⁹ Hom. Ilias XIV 349: λωτὸν θ' ἐρσήεντα ἰδὲ κρόκον ἢ δ' ὑάκινθον

¹²⁰ ἄνθη ἢ γῆ ἀνῆκεν λωτὸν καὶ ὑάκινθον καὶ κρόκον

¹²¹ Az Ilias e helyét a 30. levélben is felhasználja Philostratos, ahol a házasságtörést dicséri, mert e leírás szerint Héra is nagyobb örömet lelte a titkos pásztorórában.

éra hivatkozik, aki az aranyeső miatt nem tudott aludni, azaz ahogy Zeust, aki isten képében nem tudta magáévá tenni az argosi királylányt, az aranyeső helyettesítette, úgy ebben a levélben a rózsák helyettesítik a szerelmest.

Az 51. levélben Philostratos Sapphó egyik olyan versére utal, aminek mi csak a töredékét (53. töredék¹²²) ismerjük. E levélben a rózsa virulásának rövidségét állítja szembe a címzett szépségével, amely bár már túl van a tavaszán, mégis tavaszként mosolyog Kleonidés szemeiben és orcáin. Azaz itt a gyűjteményben szokásos kép – az ifjúság hamar elszáll és vele együtt a szépség is elillan – ellentétével találkozunk.

Az 54. levélben a rózsa ismét szerelemre csábít, éppúgy mint a 20.-ban. A szerelmes férfi arra kéri a nőt, hogy legalább a rózsáit fogadja el, és aludjon rajtuk. E levélben a rózsák tökéletes fekvőhelynek tűnnek a szerelmes leírásában: szépek, bársonyosak, finomabbak a babilóni és a tyrosi bíborszövetnél. És a rózsáknak – hasonlóan a 46 levélhez – a szerelmes férfit kellene helyettesíteniük. Itt azonban ez a gondolat nem burkoltan, hanem nyíltan jelenik meg: ἐνετειλάμεν αὐτοῖς καὶ τὴν δειρὴν σου φιλεῖσαι καὶ τοῖς μαστοῖς ἐπελθεῖν καὶ ἀνδρίσασθαι. A rózsa motívum ellenére, a levél fő témája mégis a közeledés visszautasítása: a levélíró arra kéri a rózsákat, hogy ha a nőt a rózsák közeledése nem veszi le a lábáról, akkor hamvasztásuk el. Ily módon e levélben is megjelenik a rózsa és a tűz azonosítása, így a rózsa a tűzhez hasonlóan pusztító erejű, képes bárkit és bármit pusztítani.

Az 55. levélben a „*carpe diem*” gondolat megerősítésének eszköze a rózsa. Itt a levélíró Erós és a rózsa hasonlatosságát emeli ki (νέα, ὑγρὰ, χρυσοκομοῦσιν), kivéve, hogy a rózsák nem maradnak örökre fiatalok, mint Aphrodité pajkos gyereke, hanem Adónishoz hasonlóan fiatalon pusztulnak el.

A 63. levélben a címzett nőnek nem halált hoz az ajándékba kapott rózsa, hanem épp ellenkezőleg meggyógyítják őt, mert időt adnak neki, és ez az idő az életet jelenti számára.

Alkiphrónnál két helyen (I,11, IV,9) kap szerepet e virág. A I,11. levélben Glaukippe írja le a fiút anyjának, akibe halálosan szerelmes, és az ajkát hasonlítja a rózsához: τὼ χεῖλη δὲ τὰ ῥόδα τῆς Ἀφροδίτης ἀποσυλήσας τῶν κόλπων διήνθισται ἐπὶ τῶν ἄκρων ἐπιθέμενος. „A rózsa színe, amely mind a hajnal, mind annak istennője első toposza, idővel keze, karja, nyaka, bőre, majd más istennők és isteni alakok testtájának jellemzőjévé vált, a földi asszonyok - majd férfiak - tulajdon-

¹²² βροδοπάχες ἄγναι Χάριτες

ságává is változott” - írja GÉCZI J.¹²³ Alkiphrón levele erre példa. A IV,9. levélben Petalé, egy hetéra panaszkodik szeretőjére, akitől ahelyett, hogy pénzt adna neki, csak koszorúkat és rózsákat kap ajándékba: στεφάνιά μοι καὶ ρόδα ὥσπερ ἄωρῳ τάφῳ πέμπει. Ezen a helyen a rózsza a korai halál szimbólumaként jelenik meg, ami a rózsza születésének mítoszához, illetve a rózsza azon tulajdonságához kapcsolódik, hogy hamar elhervad. A rózsza azonban egyik levélben sem válik főszereplővé.

Philostratos másik kortársánál, Ailianosnál is szerepel a rózsza egy helyen, a 7. levélben: ἦρος δὲ ἀποπέμψω καὶ ρόδα, τὴν ἐκ τῶν λειμώνων ὁπώραν. Itt a szerelmes földműves, Derkyllos ígéri meg Opórának, hogy a levélhez mellékelt ajándékok mellett tavasszal még rózsát is küld neki, amelyet a rétekről „szüretel majd le”. Derkyllos, akinek érdeklődését a lány iránt nem annyira szépsége, mint neve keltette fel, és a levélben végig a hetéra nevének jelentésével játszik, a levelet is az ὁπώρα szóval zárja.

Aristainetos, akire jellemző, hogy leveleiben gyakran több motívumot ötvözt, szintén alkalmazza a rózsza motívumot összesen nyolc levélben (I,1, I,3, I,10, I,12, I,19, II, 1, II,19, II 21), de erre részletesebben a VI. fejezetben térek ki..

Theophylaktosnál egy helyen (48) szerepel rózsza: Chrysogoné próbálja meggyőzni arról Terpandrost, hogy a szerelem és a fájdalom elválaszthatatlanok. Ezért is bántják gyakran a szerelmesek akár szóval akár tettel (verés, ostorcsapás) egymást, és ez Chrysogoné szerint a becézés egyik formája. A levél záró mondatában a rózsát említi példaként, hisz az is egyszerre az öröm és a fájdalom forrása, mert szépsége és illata elbűvöli az embert, de a tövise fájdalmat okoz, ennek ellenére Chrysogoné véleménye az, hogy Terpandros ne habozzon, hanem szakítsa le a virágot¹²⁴.

¹²³ GÉCZI J., *A rózsza és jelképei, Az antik mediterráneum*, Budapest, 2006, 69

¹²⁴ E hely kapcsán nem tudván megtagadni a spanyol kultúra iránti érdeklődésemet, Carlos Saura *El séptimo día* (A hetedik nap) című filmjének betétdalát idézem, amelyet a Mecano nevű formáció énekelt. Ez a szerelem és fájdalom kapcsolatát mutatja be, ami egyben a filmben bemutatott, egyébként valós eseményeken alapuló vérengzés kiváltója is. A dalban a rózsza tövisével fájdalmat okoz, de szirmaival meggyógyítja a sebet, de a dal azt is kiemeli, hogy a leggyengédebb rózsaszál is képes fájdalmat okozni, mert egy rózsza mindig rózsza marad.

MECANO: UNA ROSA ES UNA ROSA

Es por culpa de una hembra / que me estoy volviendo loco. / No puedo vivir sin ella, / pero con ella tampoco.

Y si de éste mal de amores / yo me fuera pa la tumba, / a mi no me mandéis flores / que como dice esta rumba:

Quise cortar la flor / más tierna del rosal, / pensando que de amor / no me podría pinchar, / y mientras me pinchaba / me enseñó una cosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

Y cuando abrí la mano / y la deje caer / rompieron a sangrar las llagas en mi piel / y con sus pétalos /

Philostratosnál a másik fontos motívum a szemek és a pillantás. E témakör több levelét A. WALKER¹²⁵ elemzi, aki a szerelem és a szemek kapcsolatát vizsgálja a gyűjteményben. Alapos elemzésével bizonyítja, hogy Philostratos e leveleiben ἔρως fellobbanása és a szemek közti kapcsolat korábbi irodalmának jó ismerője. SUÁREZ DE LA TORRE¹²⁶ is több levelet sorol fel tanulmányában, amelynek témája a szemek és a pillantás. A.R. BENNER-F.S. FOBES¹²⁷ szövegkiadásában szintén több levelet tart összetartozónak e témakörben.

A 10. levél témája a címzett szépsége, ami a szemén keresztül ejtette rabul a feladót, aki a szeme hálójába gabalyodott képmástól nem tud szabadulni. A hálóba gabalyodott szem képével Philostratos a görög és római irodalomban (főképp a lírában) gyakori vadászmotívumot¹²⁸ alkalmazza, hogy érzékeltesse a szerelmes férfi viszontagságait. A szerelem annyira a hatalmába kerítette őt, hogy A. WALKER szavaival élve e levélben: „*the phenomenon of the beloved 'lodged within the eye' of the lover is represented as a kind of visual obsession that wavers between day-dreaming and hallucination*”¹²⁹. Philostratos e levélben – más levelektől eltérően – mitológiai példaként nem férfigépet hoz¹³⁰, hanem egy meglepő képet alkalmaz: a levélíró, ha a tengerparton jár, a habokból látja kiemelkedni a szeretett fiút, de úgy, ahogy Aphrodité istennő emelkedett ki egykor születése után.

me las curo mimosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

Pero cuanto más me cura, / al ratito más me escuece / porque amar es el empiece / de la palabra amargura.

Una mentira y un credo / por cada espina del tallo, / que injertándose en los dedos / una rosa es un rosario.

Quise cortar la flor / más tierna del rosal, / pensando que de amor / no me podría pinchar, / y mientras me pinchaba / me enseñó una cosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

Y cuando abrí la mano / y la deje caer / rompieron a sangrar las llagas en mi piel / y con sus pétalos / me las curo mimosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

Una rosa, es una rosa es / Una rosa, es una rosa es.

Quise cortar la flor / más tierna del rosal, / pensando que de amor / no me podría pinchar, / y mientras me pinchaba / me enseñó una cosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

Y cuando abrí la mano / y la deje caer / rompieron a sangrar las llagas en mi piel / y con sus pétalos / me las curo mimosa / que una rosa es una rosa, es una rosa.

¹²⁵ A. WALKER, *Erōs and the eye in the love-letters of Philostratus*, PCPhS 38, 1992, 132-148; WALKER cikkében a 10, 12, 29, 32, 33, 34, 41, 50, 52 és 56 levelet elemzi.

¹²⁶ E. SUÁREZ DE LA TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 117; E. SUÁREZ De La TORRE a 10, 11, 12, 26, 41, 50, 52 és 59 levelet sorolja e csoportba.

¹²⁷ A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London 1949 10, 11, 12, 29, 32, 33, 34, 56, 60, 62; A.R. BENNER-F.S. FOBES véleménye szerint a 10, 11, 12, 29, 50 és 56 levél között van szoros kapcsolat.

¹²⁸ P. MURGATROYD, *Amatory hunting, fishing and fowling*, Latomus 43, 1984, 362-368; P. MURGATROYD véleménye szerint ez a motívum Philostratos 7, 10 és 11 levelében szerepel.

¹²⁹ A. WALKER, *Erōs and the eye in the love-letters of Philostratus*, PCPhS 38, 1992, 134

¹³⁰ Philostratos többi levelében a nőknek szóló levelekben női, a fiúknak szóló levelében férfi példa szerepel. E levél címzése a szöveghagyományban egyértelmű: mindenhol hímnemű alak szerepel.

A 11. levél a szerelem erejét mutatja. A címzett szintén a szemén keresztül hódította meg a feladó szívét. E levélben a szerelem erejének érzékeltetésére Philostratos a *militia amoris*- és a vadászmotívumot ötvözi nagyszerűen. A levélíró, amikor rájött, hogy szemét ostromolva szerelemre gyújtotta szívét a címzett, újra meg újra kinyitja a szemét, hátha így elhagyja őt a fiú. Ő azonban nem akarja az elfoglalt szívből távozni, bár a feladó azzal, hogy kinyitja a szemét, szabadon akarja engedni, mint a vadász, amikor kibontja hálót. Ez alapján a feladó - vadász, a címzett - hódító katona. A vadász szeretné szabadon engedni a szeme hálójába gabalyodott fiút, aki a szemét, és azon keresztül a lelkét is megostromolta. A párharc győztese az ostromló, aki a szerelem tüzével lángra lobbantotta a feladót, és e tüzet semmilyen víz nem képes eloltani. Sőt – egy oxymoronnal zárva a levelet – ez a tűz még a vizet is lángra lobbantja.

A 12. levél is a szerelem erejét mutatja, ebben a levélben egy nő ejtett rabul szépségével egy férfit. Azaz e levélben is a *militia amoris* motívum kapcsolódik a szemekhez. A szépség itt is mint egy ostromló katona a szemén keresztül jut el a címzett lelkéig, és ébreszt szerelmet a szívében. E levélben ἔρως úgy jelenik meg mint Aphrodité fia a rá jellemző attribútumokkal (πτηνός, γυμνός, τοξότης), ezért is tud könnyen szerelmet ébreszteni, mert a szemet nem védik fellegvárak, erődök, csak a szemhéj. A nő szépsége egyszerre okoz gyönyörűséget és fájdalmat. A levél záró mondatában így kiált fel a levélíró: „Ó istenek, milyen szerencsések vagytok, hogy vakok vagytok születéseitek pillanatától, így nincs olyan út, amin keresztül el tud jutni hozzátok a szerelem”. Ez a gondolat az 52. levélben megfogalmazott *gnómával* cseng egybe, mely szerint, az, aki nem szerelmes, vak.

A 29. levélben a férfi arra panaszkodik, hogy a szeme nagyon kíváncsi, foglyává vált az emberi szépségnek, és mint az *exclusus amator*, csak arra vár, hogy mikor pillanthatja meg újra a szeretett nőt.

A 41. levélben a feladó az előző levelekkel ellentétben éppen arról számol be, hogy bár a szemeknek fontos szerepe van a szerelem ébredésében, Athénodóros azonban csak hallott egy fiúról, és mégis beleszeretett. A feladó azzal magyarázza az ellentmondást, hogy az elménkkel is látunk, azaz a leírás alapján megszületett egy kép Athénodóros elméjében, és ez a kép is képes lángra lobbantani a szívét.

A szerelem ereje Theophylaktos több levelének is témája, közülük a 36. levél¹³¹ ugyanazt a témát dolgozza fel, mint Philostratos 41. levele.

Az 50. levélben a nő szeme ejtette foglyul a férfit, aki elmerülve a szemek tengerében, nem tud menekülni. E szemek Charybdis örvényéhez hasonló forgatagba rántják az óvatlan férfit, ám ez a nő erősebb, mint Charybdis, mert aki egyszer a szemébe néz, az örökre elveszett¹³². Az AP 93 versében fogalmazódik meg hasonló gondolat, ahol a fiúk szépsége rabul ejti a költőt, e versben azonban a labirintus jelképezi, hogy a szerelmes elveszett és képtelen menekülni.

Az 52. levél, ha a címzést figyelmen kívül hagyjuk, nem más, mint egy a szerelmet definiáló *gnóma*: Οὐ τὸ ἐρᾶν νόσος, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐρᾶν· εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὀρᾶν τὸ ἐρᾶν, τυφλοὶ οἱ μὴ ἐρῶντες¹³³. Egyébként e levél egy a szójátékon alapul, a görög nyelvben ugyanis a „nézni” (ὀρᾶν) és „szeretni, szerelmi vágyat érezni” (ἐρᾶν) ige között igen nagy a hasonlóság.

Az 56. levél véleményem szerint a 29. levél párja. Mindkét feladó arra panaszkodik, hogy akarata ellenére kerítette hatalmába a szerelem, és a lélek, ami e szerelem előtt az égboltot csodálta (a 29. levélben a napot, az 56. levélben a nap mellett a holdat és a csillagokat is), most a szépség foglyaként csak a szeretett nőre vagy fiúra gondol, és az ő képét igyekszik felidézni, ha nincs jelen.

Az 59. levélben a feladó épp azért szidja a szemét, mert az – bár csak egy pillanatra – elfeledkezett a kedvesről, és ezért most nem tudja, hol keresse.

¹³¹ Antigonos Lysistratosnak.

„Az Erósok játszanak az emberekkel, és a hold alatt élőket e szárnyas lények rabságban tartják, ha hihetünk a festőknek. Bárcsak láthatnánk az ellenséget, így nyilazva az Erósok is megsebesíthették volna magukat. Így láthatatlanul még több kárt okoznak nekünk, mert nem tudjuk, hogy történetesen milyen az ellenség természete. Milyen érthetetlen szerelem ragadt magával? Nagyon szeretem Melanippét, Diodóros lányát, úgy hogy e nőt még álmomban sem láttam, hanem csak hallottam róla valakit ódákat zengeni. Ó Lysistratos, a lelkem belebetegedett e szerelemben anélkül, hogy a szívem megsérült volna, ahogy ez történni szokott velem. Most a fülem lett a szemem. Ilyen az Erósok természete. Nem tudom, hogy a külseje alapján varangyos béka-e, és azt sem tudom, hogy amit mondtak róla, nem mese-e. Ugyanis egy tanú nem elégséges ahhoz, hogy megtudjuk az igazságot. A lelkemben fájdalom dül, és bár nem láttam őt, azt hiszem, mégis szeretem. Pán örűtsége szállt meg. Ő is arra vágyott, akit nem látott, és csak pusztán látomás volt a szeretett lény alakja.”

¹³² A. WALKER (lásd a 125-es jegyzetet) véleménye szerint feltehetően ez a gyűjtemény leginkább nőgyűlölő levele, mert a Charybdis hasonlat a hetérák képét idézi fel, akik a megragadott zsákmányt semmiképp nem engedték ki kezük közül. Alkiphrón gyűjteményében a hetérákat két levélben hasonlítja a feladó Skylához (I, 21) és Charybdishez (I, 6).

¹³³ „Ha szerelmesek vagyunk, az nem betegség, a betegség az, ha nem szeretünk. Ha a szerelem a pillantás műve, akkor azok, akik nem szerelmesek, vakok.”

A viszonzatlan szerelem vagy a közeledés elutasítása is több levél (6, 14, 26, 35, 57, 64) témája, melyek közül három szól fiúnak, három nőnek. Közülük – A.R. BENNER-F.S. FOBES¹³⁴ szerint – a 14-35 és a 26-57 párt alkot.

A 6. levél két kérdő mondatban veti a szeretett lány szemére, hogy miért viselkedik szemérmesen, és miért nem részesíti a kegyeiben a feladót.

A 14. levél azt veti a szeretett fiú szemére, hogy nem enged a levélíró vágyainak, és azzal próbálja megijeszteni, hogy Nemesis bosszút áll rajta ezért, és a vonakodásáért szakálla nő. Így aztán már, mégha könnyörögne is, akkor sem kell senkinek. A szakáll megjelenése ugyanis az *erómenos*ok esetében egyenértékű volt a szépség elmúlásával: ταχέως σε θεασαίμην γενειῶντα καὶ παρὰ ἄλλοτρίαις θύραις καθήμενον. ναὶ Ἔρως, ναὶ Νέμεσις ὀξεῖς θεοὶ καὶ στρεφόμενοι. Ebben a levélben a rózsá-levelek mellett egy újabb lírai párhuzamot fedezhetünk fel: az AP XII. könyvének két versében szerepel a fiú felnőtt férfivá válása. Statyllios Flakkos versében (12) Ladónt érte utol a végzet, és nőtt ki szakálla, és most már felnőttként ő keresi fiatal fiúk kegyét: Ἀρτι γενειάζων ὁ καλὸς καὶ στερρὸς ἐρασταῖς / παιδὸς ἐρᾷ Λάδων. σύντομος ἦ Νέμεσις. Stratón versében (229), ahol az egykori kedvest Nemesis utolérte, és öröknek hitt szépsége már a múlté, egykori szolgái figyelemre se méltatják: ὥς ἀγαθὴ θεὸς ἐστὶ, δι' ἣν ὑπὸ κόλπον, Ἄλεξι, / πτύομεν, ὑστερόπουν ἄζόμενοι Νέμεσιν. / ἦν σὺ μετερχομένην οὐκ ἔβλεπης, ἀλλ' ἐνόμιζες / ἔξιν τὸ φθονερὸν κάλλος ἀειχρόνιον. / νῦν δὲ τὸ μὲν διόλωλεν· ἐλήλυθε δ' ἡ τριχάλεπτος / δαίμων· χοὶ θεραπες νῦν σε παρερχόμεθα. Fronto epigrammájában (AP XII. 174) pedig az a gondolat szerepel, hogy a fiú szőrösen már nem tud szeretőt szerezni, azaz a szakáll megjelenésével az *erómenos* elvesztette vonzerejét.

A 26. levélben a férfi azt kéri a közeledését elutasító nőtől, hogy dicsérhesse és gyönyörködhessen benne. A férfit a nő csillaga (τὸ σὸν ἄστρον) annyira elvarázsolta, hogy képtelen nélküle élni, és ahogy a forrás csillapítja szomjunkat, a gyümölcs éhségünket, úgy a nőnek is csillapítania kellene a férfi vágyát.

A 35. levél címzettje sem fogadja szívesen a férfi közeledését, aki szüzességét hozza fel kibúvóként. A levélíró Zeus és Poseidón hódításait (Danaé, Léda, Európé, Antiopé; Amymoné) hozza példaként, hogy meggyőzze a nőt, ne utasítsa el a közeledését. A felhozott mitológiai példák azt sugallják, hogy Danaé aranyat foga-

¹³⁴ A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London 1949

dott el, hogy Zeus aranyért vásárolta meg a királylány szerelmét. Ezt erősíti, hogy Philostratos Danaével kapcsolatban (Ἡ Δανάη χρυσὸν ἐλάμβανεν) és a címzett esetében is (διδούς μὲν ἃ θέλεις, ἃ δὲ θέλω λαμβάνων) a λαμβάνω igét használja. E levélnek is vannak lírai párhuzamai, az AP V. (31, 34) és XII. könyvében (239) is megtalálható a mítosz vulgáris értelmezése.

Az 57. levélben egy férfi próbálja a szeretett fiút meggyőzni arról, hogy semmi rossz nincs a férfiak közti szerelemben. Philostratos ismét a homoerotikus szerelmek (Nireus, Achilles, Harmodios-Aristogeitón, Apollón-Admétos, Branchos, Zeus-Ganymédész) katalógusával érvel. A szerelmes férfi, hogy szerelmét bizonyítsa, kész meghalni is, és ha a fiú nem viszonzza a szerelmét, akkor arra kéri, hogy ölje meg. A levél lezárása tehát az 5-47 páréhoz hasonló, ahol a szerelmesek, ha a szerelmük nem lel viszonzásra, a halált választják.

A 64. levél címzettje szintén egy fiú, aki elutasítja az őt szerető férfit. E levélben is a „*carpe diem*” gondolattal próbálja a fiút meggyőzni, mert az ifjúság virága hamar elhervad, és az örök éjszaka, a halál időpontja a sors kezében van.

A haj négy levélben (16, 21, 58, 61) szerepel, de a 21. és a 58. levélben nem ez a fő motívum. A 21.-ben a fő motívum a rózsa, amelyet összekapcsol a hajjal. Az 58. levél fő témája a fiatal fiú férfivá érését jelentő arcszőrzet megjelenése. A levélíró azt tanácsolja a címzettnek, hogy növelessze meg a haját, hogy azzal eltakarja arcát és minden más eszközzel (borotvával, a körmével, szappannal stb.) próbáljon megszabadulni az arcát elcsúfító szőrzettől és megőrizni ifjúi szépségét. A 16. és 61. levél fő témája valóban a haj, még hozzá a szép hajkorona elvesztése. E két levél párt is alkot, mindkettő a szeretett lény (a 16. a fiú, a 61. a nő) hajának elvesztése felett szomorkodik. Más párokkal ellentétben, ahol ugyanabban a témában egy-egy nőnek és fiúnak szóló levélben a levelek szerkezete is hasonló¹³⁵, e két episztola esetében a fiúnak szóló levél a kidolgozottabb. Az, hogy a fiú levágatta haját, a feladó szerint önpusztítás.

A 16. levelet a feladó Menandros Perikeiromenéjéből vett példával kezdi: Menandros Polemónja nem egy jóképű fiú haját nyírta le, hanem egy szeretett fogoly lány esetében merte ezt tenni haragjában. Ezután számtalan példával igazolja, hogy

¹³⁵ Véleményem szerint a 5-47, 8-28, 17-55, 18-36, 22-27, 24-25, 26-64, 34-35, 45-49, 54-55, 56-57, 67-71 levél alkot olyan párokat, ahol a levelek szerkezete is azonos vagy nagyon hasonló. Vannak azonban további párok, ahol a téma azonos, de a szerkezet nem azonos: 1-2, 3-54, 4-21, 7-23, 9-63, 14-35, 16-61, 19-38, 20-46.

a hosszú haj szép. Példái az állatvilágból (λέων ὁ λάσιος, ἵππος ὁ ἥδη τῇ χαίτῃ πεπιστευκῶς, ἀλεκτρυῶν μαχιμώτερος ὁ τὰ κάλλαια ἐγηγεγκῶς), a hősök (Euphorbos, Menelaos) és az istenek (Poseidón, Apollón, Pán, Isis, Dionysos, Aphrodité, Hélios, Zeus, Hermés) világából származnak.

A 61. levelet az azonos téma mellett Menandros Perikeiromené című darabjára való utalás is összeköti, bár a 16. levélben megnevezi a példa forrását, ebben a levélben azonban csak utal rá („Én azonban még egy hadifogoly haját sem nyírnám le”), de ebből egyértelmű, hogy itt is ugyanarra a lányra céloz. E levél írója a haját Aphrodité ajándékának nevezi és a szép hajú nőt egy növényekkel borított földhöz hasonlítja.

A két levél lezárása azonban hasonló¹³⁶, mindkettő egy-egy felkiáltással zárul, amelyben a hajfürtöket különféle 3-3 metaforával idézi fel.

A szakáll megjelenése is több levél témája (13, 14, 15, 58), bár E. SUÁREZ De La TORRE¹³⁷ csak a 13. és 15. levelet sorolja ide, a 14. levélben is fontos szerepet kap a ez a motívum. Nemesis istennő ugyanis igen hamar ezzel bünteti meg a közeledését elutasító, gögös fiút.

A 13. levélben a címzett habozik, elfogadja-e a feladó közeledését, és így a fiú tavaszának az idő múlása véget vet rövidesen, a tél szakállt hoz számára, ami a szépség elvesztését jelenti.

A 14. levélből az derül ki, hogy a címzett visszautasította a levélíró közeledését, aki ezt a szemére is veti, és azzal vigasztalja magát, hogy a fiatal fiúk szépsége mulandó. Örömmel gondol arra a pillanatra, amikor a fiúnak szakálla nő, és már nem neki könnyörögnek a szerelmes férfiak, hanem ő könnyörög nekik, mert Erós és Nemesis bosszút állt rajta. Nemesis az AP két epigrammájában is úgy jelenik meg, hogy ő a felelős azért, hogy a fiúból férfi válik. Az XII,12 epigrammában Statyllios Flakkos írja a szerelmeit elűző Ladónról, hogy Nemesis büntetésképpen, férfivá változtatta, és most ő is fiúkért lángol. A XII, 229. epigrammában Stratón írja Alexisről, hogy mivel Nemesis bosszúja utolérte, szeretői, a régi rabok már pillantásra se méltatják. Fronto epigrammájában (AP XII, 174) pedig az a gondolat szerepel, hogy a fiú szőrösen már nem tud magának szeretőt szerezni¹³⁸.

¹³⁶ 16 levél: ὦ κάλλους ἀκρόπολις, ἔρωτος ἄλσος, ὦ ἄστρο κεφαλῆς.

61 levél: ὦ πτερὰ Ἑρωτος, ὦ κεφαλῆς ἀκροθίνια, ὦ κάλλους λείψανα.

¹³⁷ E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 119

¹³⁸ Vö. S. L. TARÁN, *ΕΙΣΙ ΤΡΙΧΕΣ: An erotic motif in the Greek Anthology*, JHS 105, 1985, 90-107

A 15. levélben a feladó a pelyhedző szakállú kedvesét próbálja meggyőzni, arról hogy a szépsége nem hervad. E levél jó példa arra, hogy a szerelmes a szeretett személy bármely tulajdonságát hajlamos erényként feltüntetni. Ebben az esetben a levélíró a felnőtt arcszőrzet megjelenését idealizálja, ugyanis a fiúszeretők elsősorban a csupasz állú fiúkat szerették. Érthető, hogy a szakáll megjelenése a férfi és fiú közti szerelem végét jelentette. Homérost idézi, aki szerint Hermés szépsége teljében van: νεηνίη ἀνδρὶ / κούρῳ αἰσυμνητῆρι ἐοικῶς πρῶτον ὑπημνήτη, τοῦ περ **χαριεστάτη** ἥβη. A levélíró ezután a nőket és az eunuchokat hozza fel példaként, akiknek sima az arca. A nőekkel összehasonlítva a fiúnak előnyére válik, hogy már nem olyan puha és ragyogó az arca, hanem férfiasabb és így tökéletes (ἀνδρικώτερος, τελειώτερος), az eunuchok számára pedig azért szégyenletes arcuk simasága, mert ez elárulja, hogy nem férfiak. Martialis egyik epigrammája (10,42) szintén nem rója fel a pihék megjelenését Dindymusnak¹³⁹. Az AP költeményei között is találunk ilyen verset, a XII,10 epigrammában arról ír Stratón, hogy nem menekül kedvese elől, bár pelyhedzik az álla, mert ezzel nem veszítette el szépségét: ἀλλὰ τὸ κάλλος / τούτου, κἄν πῶγων, κἄν τρίχες, ἡμέτερον. Stratón egy másik költeménye (XII, 178) is ugyanezzel a témával foglalkozik: Theudist, „noha szőr árnyéka vetült rá, bár lemerülni siet”, mégis érte ég a férfi, és megmarad szerelmese napjának: τοῦνεκ’ ἔτι φλέγομαι καὶ νῦν, ὅτε νυκτὶ λαχνοῦνται·/ δυόμενος γάρ, ὅμως ἥλιός ἐστιν ἔτι.

Az 58. levél fő motívuma a szakáll ill. annak elrejtése. A haj csak azért kap szerepet a levélben, mert a feladó azt tanácsolja a fiúnak, hogy növessze meg a haját, hogy azzal eltakarhassa a szőrös arcát. Philostratos e helyen a 16. levél mintájára irodalmi példákkal és költői képekkel illusztrálja a hosszú haj szépségét: καθάπερ φησὶν Ὅμηρος τοὺς Εὐβοεῖς, ὀπισθεν κομᾶν - κεφαλὴ γὰρ ἀνθοῦσα ἡδίῳν πολὺ τοῦ τῆς Ἀθηνᾶς φυτοῦ, εἶπερ γε δεῖ καὶ ταύτην τὴν ἀκρόπολιν μὴ ψιλὴν ὀρᾶσθαι μηδὲ ἀκόσμητον.

A 13., 14. és 58. levélben a szőr megjelenéséhez a rózsa-levelekhez hasonlóan *carpe diem* gondolat kapcsolódik, mert a fiú hamar elveszíti szépségét.

¹³⁹ Tam dubia est lanugo tibi, tam mollis, ut illam / halitus et soles et levis aura terat. / Celantur simili ventura Cydonea lana, / pollice virgineo quae spoliata nitent. / Fortius inpressi quotiens tibi basia quinque, / barbatus labris, Dindyme, fio tuis.

A „ne viselj lábbelit”-motívum három levélben szerepel (18, 36, 37), bár mind-egyik a saruval vagy szandállal meg nem béklyózott, szabad láb dicséretét zengi, szerkesztését tekintve a 18. és 36. levél alkot egy párt.

A 18. levél egy fiúnak szól, akit a feladó arról próbál meggyőzni mitológiai (Aias, Achilleus) és történelmi (Diogenész, Kratész) példákkal, hogy ne viseljen a lábán semmit, mert szerinte csak a betegek hordanak lábbelit, ahogy ezt Philoktétész is teszi. A levél az ifjú lábának dicséretével zárul, amit a föld se sebez meg, amelyet érint, hanem ellenkezőleg szeretettel fogadja. És e szeretetteljes kapcsolat érzékeltetésére azonosítja a feladó a fiú lábait különleges virágokkal, földből sarjadó növényekkel és a föld csókjával: ὦ καὶνὰ ἄνθη, ὦ γῆς φυτὰ, ὦ φίλημα ἐρριμμένον.

A 36. levélben egy nő a címzett, akit a feladó szintén arról próbál meggyőzni, hogy ne rejtse el lába szépségét azzal, hogy lábbelit visel. Először a lábbeli színével érvel, mert szerinte egyik szín (fehér, jácintszínű, bíborszínű) sem emeli ki a szeretett lány lábának szépségét. Bár a levél írója nem csak a lány lábát látná szívesen saru nélkül, hanem szeretné teljesen meztelenül látni a lányt. És véleménye szerint akkor még szebb lenne, és rabul ejtené a rá vadászó férfiakat, azaz e helyen a 10. és 11. levélhez hasonlóan a vadászmotívumot¹⁴⁰ is beépíti a levélbe. E levélben is felhasználja a mitológiai példákat mondanivalója megerősítésére, de itt női példákkal érvel: az ezüstitű Thetisszel, a habokból kiemelkedő Aphroditével és Leukippos lányaival. A fő motívum mellett itt is felbukkan az a gondolat, hogy a természetes szépséget nem szabad elrejtetni, ám itt a 22. és 40. levéllel ellentétben, amelyekben a levélírók teljesen elutasítják a kendőző művészetet, az író elfogadja, hogy ha a nő nem minden porcikája tökéletes, akkor a tökéletlen részt meg kell szépítenie. E levélben az egyes szám második személyű felszólító alakok halmozásával¹⁴¹ (összesen 13) Philostratos azt éri el, hogy úgy tűnik, mintha nem is levélről lenne szó, hanem élőszóban fordulna az imádottjához.

A 37. levél is egy nőnek szól, amelyben Aphrodité példájával érvel a szeretett lánynak. A levélíró szerint Aphrodité és Arész házasságtörő kapcsolatára is azért derült fény, mert a saruja által keltett zaj elárulta az istennőt. A meztelen láb szabad, és e szabad láb dicsérete hangzik fel a levél záró soraiban.

¹⁴⁰ P. MURGATROYD, *Amatory hunting, fishing and fowling*, Latomus 43, 1984, 362-368

P. MURGATROYD véleménye szerint ez a motívum Philostratos 7., 10. és 11. levelében szerepel, a 36. levelet nem említi.

¹⁴¹ ὑποδήση, κρύψης, φειδῶ, φθόνει, κατάλειπε, θάρσησον, πίστευσον, ἔχε, δέου, βασάνιζε, κρύπτε, βάδιζε, κατάλειπε

E három levél témája alapján szorosan összetartozik: a fiúnak címzett levél érveit a mezítláb járás mellett két nőnek szóló levél között osztja meg. A 36. levélben a mitológiai példák közösek, és az az érvelés, hogy nem kell félni a mezítláb járástól, mert a lábat sem a tűz, sem a folyó, sem a sziklák nem sebesítik meg. A saru mindkét levélben kínzóeszközként jelenik meg, még ha aranyból készül, akkor is megfosztja szabadságától a lábat. A 37. levélben pedig a mitológiai példa, és a levelet záró lábak dicséretét zengő felkiáltások sora teszi szorosan összetartozóvá a 18. levéllel.

A „ne légy haragos” motívum is három levélben szerepel (24, 25, 53). E hármas csoport esetében kettő párt alkot (24, 25).

A 24. levélben egy fiútól kéri kedvese, hogy ne legyen szomorú, mert az eltorzítja arcát. A mitológiai példák itt sem hiányoznak, itt azonban szó szerinti idézet formájában beszél Zeusról, Poseidónról és Arésről¹⁴². Az állatvilágból (vadkan, kutya, kígyó, farkas) vett példákkal érzékelteti még, hogy amikor a harag hatalmába keríti az embert, és ez megjelenik az arcán, akkor őrzöngő vadállatokhoz hasonlít.

A 25. levélben egy lánytól kéri a feladó, hogy legyen újra vidám, mert a harag eltorzítja gyönyörű arcát. A mitológiából ismert női példákkal (Aphrodité, Héra, Athéné, Eumenisek) és természeti képekkel (a felhőktől eltakart hold, a haragosan hullámzó tenger) erősíti meg kérését. A már megismert rózsamotívumot is beépíti a levélbe, mert ha a lány szeme örömtől ragyog, akkor rózsák virulnak szép szemében.

A 53. levélben szintén egy férfi kéri egy lánytól, hogy legyen vidám és nevesen, mert az ifjakhoz nem illik a komorság. E levelet egy Pindaros idézettel zárja.

Az idegen védelme két levél (8, 28) témája.

A 8. levélben egy ξένος vall szerelmet egy fiúnak, akibe beleszeretett. Mitológiai-történeti (Branchos-Apolló, Hylas-Héraklés, Atymnios-Rhadamanthys, Patroklos-Achilleus, Chrysippos-Laios, Polykratés-Smerdies, Agesialos – egy perzsa fiú), természeti (föld-zápor, folyó-tenger, csalogány-tavas, fecske-otthon, jégmadár-szikla, elefánt-rómaiak, fönixmadár-indiaiak) és más példákkal (a föníciai betűk, a kínai seiyem, a mágusok tudománya) érvel amellett, hogy az idegen nem megvetendő, sőt jobb szerető, mint egy honfitárs. E levélben főképp párok szerepelnek; a mitológiai-történeti példák a homoerotikus kapcsolatok katalógusát nyújtják, de a többi példa

¹⁴² Hom., Ilias II 478-479

jelentős része is páros (lélek-test, csalogány-tavas, fecske-otthon, Ganymédész-ég, jégmadár-szikla, elefánt-rómaiak, fönixmadár-indiaiak).

A 28. levélben ismét egy ξένος vall szerelmet, csak ezúttal egy nőnek. A nőnek szóló levélben az idegen azzal érvel, hogy a helyi lakos a mozdulatlan kövekhez hasonlatos, az idegen ellenben a leggyorsabb istenekhez (a Nap, a szelek, a csillagok, Erós). Ezután mitológiai párok következnek, ahol a kedves idegen volt a lány számára (Hippodameia-Pelops, Helené-Paris, Phyllis-Démophoón, Androméda-Perseus), itt azonban nem minden esetben nevezi néven a férfit (Paris - τὸν δι' αὐτὴν παρόντα, Démophoón - τὸν ἐκ θαλάττης, Perseus - τὸν πρὸς αὐτὴν καταπτάντα), mert hiszen ezek olyan ismert történetek voltak a korabeli közönség számára is, hogy elég volt a pár egyik tagját néven nevezni. Az Odysseia 3. sorát¹⁴³ idézi emlékeztetünkbe Philostratos, amikor e nők kapcsán azt mondja: ἤδεσαν γὰρ ὥς παρὰ δὲ τῶν ἐγχωρίων μίαν πόλιν λαμβάνουσι, παρὰ δὲ τῶν ξένων πολλάς.

A szegény védelme is két levél (7, 23) témája. A 7. levélben a szegény szerelmes próbálja az áhított fiút meggyőzni arról, hogy a szegénység nem bűn, sőt mitológiai (Erós, a Charisok, a csillagok, Héraklés, Apolló) és történeti példákkal (Sókratész, a görögök, akik legyőzték a fényűző perzsa királyt) érvel amellett, hogy sok kiváló személy és nép élt egyszerű körülmények között. A levél második felében arra is felhívja a fiú figyelmét, hogyan bánik egy fiúval a gazdag, és hogyan a szegény szerető. A levél utolsó mondata telitalálat, és véleményem szerint ez a gyűjtemény legjobban megszerkesztett levele, a feltett költői kérdésekre ugyanis nem egy egyszerű igennel válaszol, bár már a kérdésekből sejteni lehet, hogy az említett áldozatokra (ki ápolja betegen, ki virraszt vele, ki képes az életét áldozni érte) csak egy szegény szerelmes képes, hanem hogy e tekintetben ő a gazdag (πλουτῶ).

A 23. levélben az írás kezdetén ismét szóba kerül a gazdagság fogalma. Itt is lelki és vagyoni értelemben vett gazdagokról beszél a levél feladója. Ő is a lelki gazdagok közé tartozik, mint a 7. levél írója. Ezután arra céloz, hogy egy szabad nő számára a szeretője vagy a férje kiválasztásakor a vagyon nem játszhat szerepet, hiszen az ilyen magatartás a hetérák sajátja lenne. Ők azok, akik előbb a szerető vagyoni helyzete felől érdeklődnek, és csak akkor állnak szóba vele, ha mindent rendben levőnek találunk. Theophylaktos gyűjteményében találunk ehhez hasonló gondolatot a 42. levélben, ahol Periklés azt veti Aspasia szemére, hogy ha a pénzre

és ajándékokra vágyik, akkor a vágyat csak színleli, és aranyért árulja a gyönyört mindazoknak, akik erre vágnak. E levélnek csak a záró sorai mutatnak hasonlóságot a 7. levéllel, mert ez a szerelmes férfi is bármit hajlandó kedveséért megtenni, akár tűzön is járna, de még az életét se habozna eldobni, amit egy vagyonos ember nemigen tenne meg.

A 5. és 47. levél írói azt szeretnének megtudni, hogy honnan származik a szeretett fiú és nő. Az 5.-ik – szerkesztése alapján – egy előszóban elmondott beszéd is lehetne, mert a levél kérdések sorával kezdődik, amit aztán a feladó maga válaszol meg. A szerelmes férfi több helyet nevez meg, amelyekhez egy-egy ismert személy szerelmi ügye kapcsolódik. A levél a továbbiakban a mitológiai és történelmi homoerotikus kapcsolatok katalógusát (Spárta - Hyakinthos, Thesszália - Achilleus, Athén - Harmodios és Aristogeiton, Iónia - Branchos és Klaros, Kréta - Erós [Strabón X 4, 21]) nyújtja. Az írás végén kegyetlensége miatt barbárnak nevezi a címzettet, akit arra kér, hogy ha már nem szereti, végezzen vele, mert nélküle nincs értelme az életének.

A 47. levél szerkesztése nagyon hasonló az előző levéléhez. Itt is többnyire helynevekhez kapcsol egy-egy ismert mitológiai vagy történelmi személyt (Spárta - Heléné, Korinthos - Lais, Boiótia - Alkméné, Élis - Hippodameia, Alpheios - Arethusa, Tyro - Enipeus, Tespieae, Attika, barbár, Thermodón szüzeinek egyike, Thrakia - Ninos, Sidón - Boiótos, Danaos lánya). Végül a férfi – elutasító magatartása miatt – Danaos lányának nevezi a nőt, és arra kéri, hogy a Danaidákhoz hasonlóan végezzen vele, ha nem szereti.

A következő csoportba („ne szépítkezz”) vizsgálatom alapján nem csak két levél tartozik, hanem három (22, 27, 40). A 22. episztola egy nőnek szól, akit arra kér a feladó, hogy ne használjon semmilyen szépítőszert (szemfestéket, arcpírt, póthajat, ajakpirosítót vagy más hasonló dolgot), a természetes szépségnek ugyanis nincs szüksége ilyesmikre. Hiszen önmagukban szép (τὸ δὲ ἀκόσμητον ἀληθῶς καλόν), és az istenek által szeretett nők sem folyamodtak ezekhez a fortélyokhoz. Az ilyen praktikák a hetérákhoz illenek¹⁴⁴, például Thaishoz, Aristagorához vagy Laishoz.

¹⁴³ πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω

¹⁴⁴ Lukianosnál (Istenek párbeszédei 20, 10) Athéné vélekedik hasonlóképp a természetes szépségről, és a festék használatáról Hérával kapcsolatban: Azután nem kellett volna úgy kiszépítkeznie, annyi festéket mázolni magára, mint egy valóságos hetéra... ahelyett, hogy szépségét a maga természetes-ségében mutatná...

A 27. levél egy fiúnak szól, akinek természetes szépsége elhanyagolt külseje ellenére is nyilvánvaló. A levélíró szerint a 22. levél feladójához hasonlóan csak a hetérák szépítik magukat, és ez a szépség csalárd. A természetes szépség híve volt Apolló, Aphrodité, Rhea és Démétér is. Végül természeti képekkel zárja a levelet: nem szépítik magukat sem a csillagok, sem az oroszlánok, sem a madarak. A 40. levél Berenikének szól, akitől a levélíró azt kéri, ne fesse az ajkát és az arcát, mert ezzel csak elriasztja őt a csókoktól. A természetes szépségnek nincs szüksége ezekre a szépségtapaszkokra. Az most említett levelekben foglaltakhoz hasonló gondolatokkal találkozunk Lukianosnál¹⁴⁵, akinek dialógusában Kallikratidas, a fiúszerető szapulja a nőket, mert kora reggeltől körmönfont mesterkedéssel cicomázzák magukat, hogy valódi ábrázatukat csúf és mesterséges szépítőszerekkel enyhítsék, és idejük nagy részét a hajfűrtjeikkel való pepecselés emészti fel. Az ifjak férfias életmódja áll a nők ocsmányságával szemben. Ki ne szeretne meg ilyen ifjat? Hogyne kedvelne meg egy Hermést a vívócsarnokban, egy Apollót lanttal a kezében, egy Kastórhoz fogható lovast, és minden olyan ifjút, aki halandó testben isteni erényekre tör? Philostratos 27. levelében azonban a fiú szépsége annyira természetes, hogy bár nem száll lóra, nem megy tornacsarnokba, és nem ül ki a napra sem, nehogy lebarnuljon, mégis szép, mint a szőlő vagy az alma.

Az AP 192. költeményében Stratón is arról ír, hogy a „*piperésztudomány nem természetes, és a csalóka kozmetikázás csak asszonyi, küprosi mű*”. Épp ezért „*izgatja a poros, mocskos kölyök a tornateremben, és ha a test színét fényezi át az olaj*”¹⁴⁶. Philostratos azonban – a páros szerkesztés miatt – nem ítél el minden nőt, mint Kallikratidas vagy Stratón, hanem a 22. és a 40. levélben is az a gondolat jelenik meg, hogy a szép nőknek nincs szüksége kozmetikára, csak a hetéráknak vagy a már öregedő nőknek van szüksége ilyen fortélyokra. Véleményem szerint a témája alapján a 22. levél a 27. és 40. levéllel együtt alkot egy csoportot. A. R. BENNER ÉS F. H. FOBES¹⁴⁷ csak a 22. és 27. levelet tartja egy párnak, E. SUÁREZ DE LA TORRE¹⁴⁸ a 22. és 40. levelet említi párként a benne szereplő téma miatt.

¹⁴⁵ Lukianos, Szerelmeskedések 38-46

¹⁴⁶ Fordította: CSEHY Z. In: SZTRATÓN, *Kölyökmúzsza avagy a fiúszerelem művészete*, ford. CSEHY Z., Pozsony, 2002

¹⁴⁷ A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London, 1949

¹⁴⁸ E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 120

Az idealizálás – úgy tűnik – csak a 19. és 38. levélben jeleni meg, E. SUÁREZ DE LA TORRE¹⁴⁹ a 60. levelet is ide sorolja, ám ebben a levélben, ha a címzést (Γυναικὶ καπηλίδι) leszámítjuk, nem találunk a szövegben utalást arra, hogy mi a címzett foglalkozása, míg a másik két levélben erre egyértelműen fény derül. A 60. levelet tartalma alapján inkább egy szép nő *enkómion*jának minősíthetjük, és – egyetértve A. R. BENNER ÉS F. H. FOBES¹⁵⁰ véleményével – ez a levél a 32. és 33. levéllel mutat hasonlóságot. A 19. és 38. levél az önmagát áruló fiú (Μειρακίω πόρνω) és nő (Γυναικὶ πόρνη) dicsérete; a két levél összetartozását erősíti egy kulcsfogalom, a szépség fellegvára (κάλλους ἀκρόπολις), ugyanis mindkét címzett ezt a megtisztelő címet kapja háza számára a levél írójától.

A 19. levél egy prostituátnak szól; nem tudni, hogy férfinak-e vagy nőnek, mert a szöveghagyományban a címzett nemét egyértelműen meghatározó szavak mind nőnemű, mind hímnemű változatban szerepelnek. A feladó először olyan foglalkozásokat üző embereket említ példaként, akik pénzt fogadnak el a szolgálataikért (zsoldos, hajóskapitány), – ennek alapján inkább egy fiúnak szólna a levél, ugyanis a párját képező 38. levélben nők szerepelnek példaként, akik pénzt kaptak szerelmi szolgálataikért. P. MURGATROYD¹⁵¹ a hajóskapitányok említése miatt ezt a levelet azon alkotások közé sorolja, amelyekben a *the sea of love* motívum jelenik meg, azonban a levélben e szón (οἱ κυβερνῆται) kívül semmi sem erősíti meg ezt a feltételezést. A hasonló helyek¹⁵² vizsgálata is azt mutatja, hogy e levél esetében nem erről a motívumról van szó. Véleményem szerint Philostratos itt csak azért hivatkozik a hajóskapitányokra, mert ők is pénzt kapnak a munkájukért, mint a prostituáltak, és a feladó ezzel azt akarja a fiú tudtára adni, hogy nem kell szégyellnie magát azért, mert pénzt fogad el szerelmi szolgálataiért cserébe. A feladó ezután olyan dolgokat említ, amelyek mindenki rendelkezésére állnak (folyó, rózsa, víz, tűz, csillag, nap). A fokozás csúcspontja az, hogy a fiú házáat a szépség fellegvárának nevezi, és akik oda belépnek, azok papok, és a pénz, amit fizetnek, adó, ami jogosan jár a fiúnak, akinek hű „szolgája” a feladó is, de nem zavarja, hogy másokat

¹⁴⁹ Lásd az előző lábjegyzetet

¹⁵⁰ Lásd a 147. lábjegyzetet

¹⁵¹ P. MURGATROYD, *The sea of love*, CQ 45, 1995, 9-25

¹⁵² AP, XII 157 Κύπρις ἔμοι ναύκληρος, Ἔρως δ' οἶακα φυλασσει / ἄκρον ἔχων ψυχῆς ἐν χερὶ πηδάλιον / χειμαίνει δ' ὁ βαρὺς πνεύσας Πόθος, οὔνεκα δὴ νῦν / παμφύλῳ παίδων νήχομαι ἐν πελάγει.

AP, V 44 Λέμβιον, ἢ δ' ἑτέρα Κερκούριον, αἱ δὺ' ἑταῖραι / αἰὲν ἐφορμοῦσιν τῷ Σαμίων λιμένι. / ἄλλα νέοι, πανδημὶ τὰ ληστρικὰ τῆς Ἀφροδίτης / φεύγεθ' ὁ συμμίξας καὶ καταδὺς πίεται.

akinek hű „szolgája” a feladó is, de nem zavarja, hogy másokat is a kegyeiben részesít.

A 38. levél egy nőnek szól, akit a feladó szemérmertlensége és büszkesége miatt szeret mindenek felett. A lány viselkedését a lovak, oroszlánok vagy a madarak viselkedéséhez hasonlítja, akik soha nem járnak leszegett fejjel, hanem büszkén emelik a magasba fejüket. E levél feladóját az sem zavarja, hogy a csodált nőnek másokkal is viszonya van, sőt ő maga buzdítja a nőt arra, hogy senkit se hanyagoljon el (lantosok, Apolló, fuvalások, szolgák, hajósok, zsoldosok, szegények, öreg, fiatal, idegen), mert hisz így tettek korábban más hetérák, Timagóra, Lais, Aristagóra és Glykera is. Azért sem ítéli el a lányt, hogy fizetséget fogad el a szolgálataiért, és itt ismét Danaé történetének egyértelmű vulgáris értelmezésével találkozunk, azaz hogy Zeus aranyért vette meg a gyönyört a királylánytól.

A 30. és 31. levél a házasságtörés dicsérete. E téma a többi szerző közül csak Aristainetosnál (I 5, 9, 20, II 3, 7, 8, 11, 15, 17, 22) szerepel mint központi gondolat, és e levelek közül négy (I 5, 9, II 15, 22) arra példa, hogy milyen fortélyokkal csapják be a nők férjüket, hogy szeretőjükkel találkozhassanak¹⁵³.

Philostratosnál e két levél, ha nem szerepelne a címzés – mivel a levélen belül semmiféle utalást nem találunk arra, hogy ezt a szöveg valaki másnak szól – akkor monológnak tűnne, amit inkább önmaga buzdítására mond el a feladó, és nem valaki mást próbál arra rávenni, hogy élvezze a házasságtörő kapcsolat gyönyörét.

A 30. levél mitológiai példákkal próbálja arról meggyőzni az olvasót, hogy a titkos viszony nagyobb élvezetet nyújt, ezért is közeledett különféle alakban Poseidón és Zeus a nőkhöz, de Héra is nagyobb örömét lelte a szerelemben, amikor Zeus titokban szerette.

A 31. episztola azt a gondolatot fogalmazza meg, hogy bár egy férjes asszony elcsábítása veszélyes, ha sikerül, akkor még félelemben élni is jó.

A női szépség dicsérete is több levél (32, 33, 34, 60, 62) témája.

A 32., 33. és 60. levél kapcsán A. R. BENNER ÉS F. H. FOBES¹⁵⁴ véleményével értek egyet, a pohár hasonlat miatt ez a három levél összetartozik. Ezt a véleményt erősíti meg az a tény, hogy mindhárom levélben szerepel az ἔκπωμα szó. A 32. levél a szerelem és a szem kapcsolatát mutatja be, de más szemszögből, mint a

¹⁵³ A. STRAMAGLIA, "Ἐρως, *Antiche trame greche d'amore*, Bari, 2000 ezek közül *astuzie femenili* címszó alatt három levelet (I, 5, I, 9, II, 29) vett fel gyűjteményébe

szemek és pillantás motívumát tartalmazó levelek. A nő arcának szépségét mutatja be hasonlatokkal: orcáit borvörös pír festi, de egyébként olyan fehér a színe, mint a ruhája, ajkát a rózsa vére festi vörösre. Itt a „szem a lélek tükre” gondolat is megjelenik. Egy pillantás elég volt ahhoz, hogy a feladó beleszeressen a nőbe. A 33. levélben a pohár és szem összehasonlításából a nő szeme kerül ki győztesen. A poharak a nő szemétől ragyognak, de a pohár fénye lélektelen, míg a nő szeme tükrözi az érzelmeit. A 60. levél egy kocsmárosné dicséretétől zeng, akit rabul ejtette a levél íróját.

A 34. és 62. levél témájukat tekintve szorosan összetartoznak, de véleményem szerint nem két levélről van szó, hanem csak egyről. A 34. levélben a férfi egy nőt magasztal, akinek a szépsége teljesen elbűvölte, annyira, hogy még a legkiválóbb görög szobrászok (Pheidias, Lysippos, Polykleítés) sem lennének képesek ilyen szép szobrot készíteni. Szépsége versenyre kelhet azoknak az istennőknek a bájával, akik bírója Paris volt. A férfi végül, hogy ítélhessen, azt kéri a nőtől, hogy megérinthesse. A férfi dicsérete alapján azonban nem jelenik meg a nő képe a szemünk előtt, mert egyetlenegy olyan jelzőt sem használ, ami egyéniténé a címzettet, ellentétben Alkiphrón, Aristainetos vagy Theophylaktos gyakorlatával. Ez egyébként Philostratos többi levelére is érvényes, és ezért érezheti úgy bármelyik nő vagy fiú, hogy ő a levél címzettje. A 62. levél második szava a δέ particula, ami arra utal, hogy előzménye van a mondatnak. Emellett a 34. levél az ἀποφαίνομαι igével zárul, a 62. levél első mondatában pedig Paris ítéletével kapcsolatban közvetlenül a δὲ után az ἔκρινε szerepel. Majd azzal folytatódik, hogy Paris Helénét ítélte volna a legszebbnek, ha jelen lett volna. Minthogy ez nem így történt, a levélíró most ezt helyrehozza, mert ő annak a lánynak adja az almát, akit megcsodált és feltehetően meg is érintett, és ez alapján véleményt mondva őt választja a szépségverseny győztesévé. E levél érdekessége az alma motívum. Paris ítéleté kapcsolatban érthető a megjelenése, de itt nem a ἡ καλὴ λαβέτω¹⁵⁵ felirat szerepel rajta — ami az istennők közti vetélkedés kiváltója lett, ezért az Éris almája volt — hanem a szeretett nő neve és a neki szóló szerelmi vallomás szerepel rajta¹⁵⁶, azaz ez Erós almája. LUGAUER¹⁵⁷ bár doktori disszertációjában alaposan vizsgálja az alma és a gránátalma szimbolikáját az antik-

¹⁵⁴ A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London, 1949

¹⁵⁵ Lucianus, *Istenek párbeszédei* 20,7

¹⁵⁶ Εὐίππη, φίλῳ σε.

vitásban, és *Der Erisapfel* fejezet is szerepel munkájában, Philostratos e helyére mégsem utal. Az alma e helyen levélként szolgál, és a szerelmes férfi szívesen fogadná Euippé igenlő viszontválaszát ugyanezen az almán.

A 43 levél az 52 levélhez hasonlóan egy *gnóma*, amely szintén a szerelemre buzdít. Az az alapgondolata, hogy ha nem is teljesebben be a szerelem, a viszonzatlan szerelem is jobb, mint nélkül való élet.

Az erotikus levelekben összességében a szerelem különféle megnyilvánulásaival találkozunk: tiltakozást fogalmaznak meg a szerelemmel szemben, szerelmi tanácsot adnak, a szeretett lényt dicsérik vagy éppen szemrehányást tesznek neki. Van ezeken kívül három, a hellenisztikus kornál már említett ajándékkísérő levél is a gyűjteményben (35: szerelmi ajándék, 45: gránátalma, 49: füge).

Szerzőnk – Alkiphrón technikájához hasonlóan – néhány gyors vonással vázol fel egy-egy érdekes helyzetet. A leíró jelleg szinte teljesen hiányzik belőlük. Ami a szereplők környezetének (tér, idő) ábrázolását illeti, csak lelkiállapotukat, külső vagy belső tulajdonságaikat ismerjük meg, de ezek sem egyénítik őket. Ezek az alkotások olyan művészi retorikai gyakorlatok a második szofisztika ízlésének megfelelően, amelyek mind a retorikai szabályokat, mind a levél műfajának szabályait betartják. A levél két fontos követelményét a rövidséget és a világosságot messzemenően teljesítik, emellett a harmadikat, az eleganciát úgy valósítják meg, hogy levelei – B. P. REARDON¹⁵⁸ szerint –, de véleményem alapján is, prózában írt verseknek tűnnek. E levelek fontos jellemzője a mitológiai szereplőkre és történetekre való gyakori utalás. Az irodalmi és mitológiai utalások és a retorikai díszítettség miatt nem annyira valódi erotikus levelek, mint inkább ragyogó retorikai mesterművek, amelyek legfőbb célja a címzett elcsábítása. Alkiphrónnal és Ailianossal szemben, akiknek a gyűjteménye egységes, Philostratos gyűjteménye önálló levelek sora, ahol egyáltalán nem találkozunk kölcsönös szerelemmel vagy levélváltással. Levelei miniatűr remekművek, amelyekkel nem egy megnevezett, fiktív személy akar egy másik megnevezett fiktív személyt elcsábítani, hanem a szerző bennünket, az olvasókat próbál a lehető legtöbb változatban elcsábítani, amelyben fontos szerepet játszanak a kérdő és felkiáltó

¹⁵⁷ M. LAGAUER, *Untersuchungen zur Symbolik des Apfels in der Antike*, Erlangen-Nürnberg, 1967

¹⁵⁸ „Les Epîtres, dont la plupart ont pour destinataire un jeune homme ou une femme, relèvent du même esprit, à savoir l'élaboration d'un thème donné et sa décoration littéraire; ce sont des poèmes lyriques en prose, en somme.” B. P. REARDON, *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris, 1971, 187

mondatok, amely révén e levelek gyakran a szeretett személyhez szóló közvetlen fohásznak tűnnek.

VI. Aristainetos

Aristainetosról, Alkiphrónhoz hasonlóan igen keveset tudunk. A gyűjtemény szerzőjével kapcsolatban számos kérdés merült fel. A „homérosi kérdés” mintájára szerzőnk esetében „aristainetosi kérdésről” beszélhetünk. Már a gyűjtemény első kiadója, Zsámboki János (Sambucus)¹⁵⁹ sem akart a szerzőséggel kapcsolatban nyilatkozni, de azt az 1565 júliusában kelt ajánlásában megokolja, hogy miért adta ki Aristainetos leveleit: tiszta, világos stílusa, valamint szentenciákkal bőven megtűzdelt szövege miatt. Úgy vélte, igen hasznos olvasmány ez azok számára, akik a görög nyelvet orátori fokon tanulják. VARGA L.¹⁶⁰ joggal méltatja Zsámboki érdemeit, mert hiszen a mai napig az összes szövegkiadás az ő *editióján* alapszik, ami a gyűjtemény *editio princeps*e. Az egyetlen ma ismert kézirat, a *Codex Vindobonensis* Zsámboki tulajdona volt, ez alapján készítette el kiadását. Iosias Mercerus, azaz Mercier, a második kiadó – aki a Zsámboki-féle görög szöveget tette közzé latin fordítással és jegyzetekkel 1593-ban Párizsban – vetette fel először azt, hogy a gyűjtemény szerzője nem Aristainetos, hanem egy előttünk ismeretlen személy, és csak a kézirat másolói tették meg a névtelen gyűjtemény szerzőjének Aristainetost, az első levél feladóját. Ha el is fogadjuk Aristainetos szerzőségét, akkor is kérdéses, hogy melyik Aristainetosról van szó; ugyanis több ilyen nevű személyről van tudomásunk. Többnyire a negyedik században élt Aristainetossal, a rétor Libanios barátjával azonosítják¹⁶¹. A levelekben szereplő néhány adat – az új Róma, és a mimusszínész Karamallos (1.26) említése – alapján Otto Mazal¹⁶², a szöveg újkori kiadója későbbre datálja a szerzőt, még hozzá a hatodik századra, mert ez a két adat egy biztos *terminus post quem*-nek tehető meg. Az ő véleményét támogatja W. Meyer¹⁶³ metrikai vizsgálata is. A szerzőt tehát az ötödik század végére vagy a hatodik század elejére

¹⁵⁹ Aristainetos kiadásának címe: *Ἀρισταινέτου Ἐπιστολαὶ Ἐρωτικάι*. Τινὰ τῶν παλαιῶν Ἑρῶων Ἐπιτάφια. E Bibliotheca C. V. Ioan. Sambuci, Antwerpiae 1566.

¹⁶⁰ VARGA L., *Sámboky (Sambuccus) János filológiai munkássága*, ACD 1, 1965. 91

¹⁶¹ Többek közt F. PASSOW, *Aristaenetus* in W. A. PASSOW (hrsg.), *Vermischte Schriften*, Leipzig, 1843. 94-96; D. NESSEL, *Catalogi bibliothecae caesareae manuscriptum pars IV, quae complectitur codices manuscriptorum philosophicos proprie dictos et philologicos Graecos*, Wien-Nürnberg, 1690. Vö. még G. ZANETTO, *Osservazioni sul testo di Aristaineto*, *Koiononia* 12, 1988, 145-161.

¹⁶² O. MAZAL, *Zur Datierung der Lebenszeit des Epistolographen Aristainetos*, *JOEByz* 26, 1977. 1-5.

¹⁶³ W. MEYER, *Der accentuirte Satzschluss in der griechischen Prosa vom 4 bis 16 Jahrhundert* in *Gesammelte Abhandlungen zur mittellateinischen Rhythmik*, Berlin, 1905, 218.

helyezhetjük el. A szerzőség megállapítása azért is okoz nehézséget, és marad valószínűleg megoldatlan, (kivéve ha nem kerül elő egy másik kódex), mert a ránk maradt egyetlen kódex végéről legalább egy *folium* hiányzik, ahol szintén feltűntették a szerző nevét.

Aristainetos levelei a leghosszabbak a fennmaradt gyűjtemények levelei közül. Egyesek színházi monológnak, mások rövid elbeszélésnek minősíthetők. A dialógusok a közép és új komédia anyagából, a szerelem ábrázolása a hellenisztikus és római elégiából táplálkoznak, de az archaikus görög líra hatása is megfigyelhető. A leveleket az teszi nagyon változatossá, hogy Aristainetosnál nem csak olyan típusa létezik a levélnek, ahol a feladó a vele megtörtént dolgokról vagy saját érzelmeiről számol be a címzettnek. Monológ esetén kilenc különböző típussal (Pl. A megírja B-nek, hogy C mit mondott neki, A megírja B-nek, hogy C mit mondott D-nek stb.), dialógus esetén hét típussal találkozhatunk (A beszámol B-nek A és C beszélgetéséről, A beszámol B-nek C és D beszélgetéséről stb.)¹⁶⁴. Aristainetos is megnevezi a feladót és a címzettet. Háromféle névválasztással találkozhatunk a műben: korábban élt történelmi vagy irodalmi személyiségek neve (Alkiphrón, Lukianos, Archilochos), beszélő nevek (Philoplatanos - „Platánkedvelő”, Philopinax - „Festményét szerető”), amelyek utalnak a levél témájára és ismert hetérák s szeretőjük neve (Musarion-Lysias, Glykera, Habrokomés). Leveleinek témája a női szépség magasztalása, a szerelem és a természet kapcsolata (pl. bemutatja a *locus amoenus*, ahol a szerelmes pár lakomázik), szerelmi évdés és erotikus jelenetek, Erós hatalma, elutasítás, házasságtörés. Aristainetosnál ez utóbbi több episztola központi témája, míg Alkiphrónnál, Ailianosnál és Theophylaktos Simokatésnál ez a téma nem fordul elő, és Philostratosnál is mindössze két levélben találkozunk vele.

Leveleit irodalmi üzenetük alapján két alapvető csoportba sorolhatjuk be: retorikai gyakorlat (*éthopoiia* vagy *ekphrasis*) és elbeszélés. Az *éthopoiia* két típusával találkozunk nála: egyes levelekben egy panaszt fogalmaz meg, másokban a címzettnek szóló buzdítást. Az *ekphrasis*nek is két fajtája fordul elő gyűjteményében, vagy személyeket vagy helyeket mutat be. Az elbeszélésnek minősíthető leveleket is három alkategóriára oszthatjuk fel. Az első alkategóriánál az aristainetosi történet egy korábbi modellre vezethető vissza, és a szerző ezt az anyagot dolgozza fel epistula formájában. A második esetében a levelek archetípusa az erotikus novella

¹⁶⁴ Vö. R. J. GALLÉ CEJUDO, *La carta ficticia griega y el diálogo*, ExcPhilol 4-5, 1994-95, 41-61

(*Milésiaka*). Az utolsó alkategóriába tartozó levelek különböző komédiabeli jeleneteket ábrázolnak.

Leveleiben megfigyelhető Platón, Menandros, Lukianos, Alkiphrón, Ailianos, Philostratos, a görög regényírók és Kallimachos szerelmi elégiáinak ismerete. Aristainetos alkalmaz gyűjteményében az öt szerző közül a legtöbb idézetet, összesen háromszázkilencet. A buzdító *éthopoiák* esetében a legtöbb alkiphróni, philostratosi, lukianosi és xenophóni idézettel zárul. Abban az esetben, ha a levél kompozíciója egy drámára vagy komédiára vezethető vissza, a szerző gyakran illeszt az episztolába a drámából vagy komédiából vett idézetet. Vannak olyan levelek, ahol a szerzőre jellemző mozaiktechnika¹⁶⁵ dominál, jól illusztrálja ezt az I,18. levélben szereplő tizenhat idézet illetve párhuzamos hely. Máskor szintén egy korábbi modellen alapszik a levél, de azt erőteljesen átalakítja, azzal, hogy kerüli azokat a kifejezéseket, amelyek a modellül szolgáló műben előfordulnak, így gyakran folyamodik a szinonimákhoz és a körülíráshoz, emellett más forrásokból származó idézetekkel is színesíti a levelet.

Az aristainetosi *corpus* kapcsán született tanulmányok¹⁶⁶ világossá tették, hogy Aristainetos gyűjteményének témáit olyan alaposan feldolgozták, hogy ahhoz már sok újat nem lehet hozzátenni, de, hogy mint a műfaj jelentős alkotója, ne maradjon ki a dolgozatból, kiválasztottam egy motívumot, és annak a szerepét elemzem. A választásom a rózsára esett, mert ez mind az öt szerző gyűjteményében szerepel. A rózsa nyolc levélben szerepel (I,1, I,3, I,10, I,12, I,19, II, 1, II,19, II 21).

Az I,1 (8-9) levél Aristainetos kedvese, Lais dicséretét zengi¹⁶⁷, A. LESKY¹⁶⁸ szerint: „*Nach Art eines Vorspieles steht am Beginne der Briefsammlung eine der ausführlichsten Schilderungen weiblicher Schönheit, die wir aus der Antike besitzen.*” A lány arca az antik ideálnak megfelelően hófehér, de rózsás pír teszi még vonzóbbá: λευκαὶ μὲν ἐπιμίξ καὶ ὑπέρυθροι παρειαί, καὶ ταύτη τὸ φαιδρὸν ἐκμιμοῦνται

¹⁶⁵ A. LESKY, *Aristainetos, Erotische Briefe*, Zürich, 1951, 157. Szerzőnkkel kapcsolatban „pasticcio-irodalomról” beszél J. WEINER (Der Kleine Pauly, Bd. 1, 551); további irodalom: W. G. ARNOTT, Imitation, variation, exploitation, GRBS 14 1973, 197-211; W. G. ARNOTT, Pastiche, pleasantry, prudish erotism, YCIS 27, 1982, 291-320; P. MAGRINI, Lessico Platonico e motivi nelle lettere erotiche di Aristainetos; G. ZANETTO, Un epistolografo al lavoro, SIFC 5, 1987, 193-211

¹⁶⁶ Két művet emelnék ki: A. LESKY *Aristainetos: Erotische Briefe*, Zürich, 1951 és R. J. GALLÉ CEJUDO *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999

¹⁶⁷ A levelet a témája rokonítja Alkiphrón IV, 5. töredékével, amelyben a korinthusi hetérák üdvözlétükkel küldik az athéni hetéráknak, és Lais dicséretét zengik. Aristainetos az alkiphróni levelek (I, 5, 22) mellett valószínűleg ezzel is jelezni akarta, hogy az Ailianos, Alkiphrón és Philostratos által képviselt fiktív levél hagyományait követi

¹⁶⁸ A. LESKY *Aristainetos: Erotische Briefe*, Zürich, 1951, 135

τῶν ρόδων. A rózsza színe, amely mind a hajnal, mind annak istennője első toposza, idővel keze, karja, nyaka, bőre jellemzőjévé vált, ebben a levélben Lais arcszínének szépségét emeli ki.

Az I,3 (75-77) levél esetében már a levél szereplőinek neve (Philoplatanos, Leimóné, Anthomokés, Phyllion) árulkodik a levél témájáról: Philoplatanos számol be barátjának arról, hogyan töltött kedvesével, Leimónéval egy szép napot a természet lágy ölén, pontosabban a paradicsomban (ἐρωτικῶ παραδείσῳ), és buzdítja őt is, hogy kedvesével ők is kövessék példájukat. A levél egy *locus amoenus*¹⁶⁹ mutat be, amelynek záró részében Philoplatanos leírja, hogy Leimóné haját a réten nyíló virágokkal ékesítette, és a rét virágaiból készült koszorú színe ragyogóbb volt a rózsák vörösénél: καλὸς δὲ ὁ στέφανος καὶ δεινὸς ἐπιπρέψαι ταῖς ἐν ὥρᾳ ῥᾶστα καὶ φαιδρότερον τοῖς ῥόδοις ἀποτελέσαι τὸ ἔρευθος, ὅτ' ἂν εἴη τούτων καιρός. E levélben a rózsza színe szolgál alapul a rét virágaival való összehasonlításhoz.

Az I,10 (33-34) levélben Akontios és Kydippé történetét meséli el a feladó, amelyben a szolgálólány a lábához gurult alma szépségét magasztalva a színét a rózsza vöröséhez hasonlítja: ὡς ὑπερμέγεθες, ὡς πυρρῶπόν, ὡς ἐρύθημα φέρον τῶν ρόδων.

Az I,12 (21-22) levélben a levélíró olyan szépnek találja kedvesét, hogy felkéri az összes férfit (akár keleten, akár nyugaton, akár a világ bármely részén élő szépséget láttak), hogy ők is mondjanak ítéletet kedvese szépségét. E levél – az I,1 levéllel ellentétben, ahol Lais a leírás alapján szinte megelevenedik a szemünk előtt – bár a kedvese dicséretét zengi, Pythiaszt nem egyéníti, a rózsza motívumot a lány szépségének kiemelésére használja : εἰ δὲ μήλων ἢ ρόδων πόμασι συμμιγέντων ἀπόζει, φιλήσας ἐρεῖς. E levélben a szerelmes férfi kedvese lehetőségének jó illatát azonosítja a rózsza és az alma illatával. Aristainetos újítása, hogy az ebben és az előző levélben is az antik szerelmi szimbólumok közül kettőt, a rózsát és az almát együttesen használja.

Az I,19 (53-55) levélben Euphronion egy komédiában gyakori történetet mesél el: egy fiatalembernek kedvese, a hetéra fiút szült, és ő ezért feleségül vette. A rózsza motívumot az újszülött leírásánál használja fel a szerző: τὸ δὲ παιδίον κλαυθμυρίζομενον ἰδοῦσα πεφίληκα, θερμῶς μὲν ὡς καλόν, ἀπαλῶς δὲ ὡς τρυφερώτερον

¹⁶⁹ A szerelmi regény és az erotikus fiktív levelek (Alkiphrón IV, 13, Aristainetos I,3) kertábrázolása hatással volt a bizánci regényírókra is pl. Nikétas Eugenianosra

καὶ τῶν ῥόδων, οἷσπερ ἔοικε τὴν χροιάν. Ez szintén újszerű alkalmazása a rózsá motívumnak, mert e levélben az újszülött bőre rózsaszín.

A II, 1 (56-57) levélben Ailianos Kalykét azzal próbálja meggyőzni, hogy bocsássa meg barátja, Charidémós közeledését. Ailianos szerint Kalyké egy olyan gyümölcsöt árul, amely édesebb a fák gyümölcsénél, de ahogy a gyümölcsöket leszedik, ha megérik, neki is érett gyümölcsként Charidémós ölébe kellene pottyannia. Ez a rész Ailianos földműves levelei közül Opóra Derkyllosnak¹⁷⁰ írott levelét (8. levél) idézi fel, de a másik szemszögből. Opóra azért kér pénzt a férfiaktól, mert rövid ideig tart a hetéra virágzása, és ez alatt a rövid idő alatt kell annyit keresnie, hogy öregkorában is megéljen belőle. Ailianos is ugyanezzel a gondolattal érvel: ahogy a mezei virágok és a rózsák is hamar elhervad, úgy a nők szépsége is mulandó, és ha elhervadt, már senkiben sem képes szerelmi vágyat ébreszteni: τὸ δ' οὖν ῥόδον, καὶν μὴ τις αὐτῷ χρῆσται, μαραίνεται. Mint látjuk, e levélben a philostratosi gyűjteményben gyakori rózsák és a *carpe diem* gondolat kapcsolódik össze.

A II,19 (18) levélben a szolgálólány segít találkozót szervezni úrnője és széparcú (τις νέος καταβόστρυχος ἱκανὸς δὲ καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ κάλλους γινώσκεσθαι) imádója, Hippothalés számára, aki a szerelmi légyottra rózsakoszorúsan érkezett: ἤλθεν, ἐφάνη τὴν κεφαλὴν ῥόδοις ἀνθίσας. E levélben a Philostratosnál¹⁷¹ is szereplő motívummal találkozunk, hogy a széparcú fiúhoz illik a rózsák, akár koszorú formájában is.

A II 21 (12-15) levélben Habrokomés dicséri kedvesének, Delphisnek a szépségét. Delphis annnyival szebb a többi nőnél, amennyivel szebb a rózsák az összes többi virágnál: καὶ ὅσον τὸ ῥόδον φαιδρότερον τῆς ἄλλης πέφυκε πόας καὶ λίαν καθ' ἑαυτὴν εὐδοκιμούσης, τοσοῦτον καὶ τῶν ἐπισήμων γυναικῶν ὑπερφέρεις. E levélben a philostratosi gyűjteményben gyakori „*amatory hunting, fishing and fowling*”¹⁷² motívum is megjelenik, de itt mind a három motívum egyszerre, mert ezzel még inkább ki akarja emelni a levélíró Delphis mindenkit rabul ejtő rendkívüli szépségét: ὦ μέλισσα ἐμή, ἀρπάξεις τὰ πάντων ὄμματα καὶ προσέλκεις καινότερον

¹⁷⁰ Ailianos 8. levele: „...a test szépsége hasonlatos a gyümölcshöz. Amíg tehát ez virul, illő a szépségért viszonzásul ajándékot kapni, ha pedig elmúlik, mi mások is vagyunk, mint egy gyümölcs és levél nélküli csupasz fa; ámde azoknak a természet lehetőségét ad arra, hogy újra virágba boruljanak, de a hetéra virágzása csak egyszeri.”

¹⁷¹ Philostratos 1. levél: „...a jóképű fiúhoz pedig a rózsák illenek, mind jó illatuk, mind különleges szí-nük miatt.”

¹⁷² P. MURGATROYD, *Amatory Hunting, Fishing and Fowling*, Latomus 43, 1984, 362-368

τρόπον, οἷον οὔτε ἰχθὺν ἀλιεὺς εἵλκυσεν, οὔτε ὄρνιν θηρευτῆς οὔτε κυνηγέτης νεβρόν.

Aristainetosnál tehát négy levél (I,1, I,3, I,10, II,19) esetében a rózsza vörös színe szolgál alapul hasonlatokhoz (arcszín, a koszorú virágainak színe, az alma színe, az újszülött bőrének színe), egy levélben a lány lehelete rózsza- és almaillatú (I,12) egy levélben (II,19) a jóképű fiatal fiú, Hippothalés (Ἱπποθάλης μὲν ὄνομα, ἱκανὸς δὲ καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ κάλλους γινώσκεται) érkezik kedveséhez rózsakoszorúsan. Ez a virág, mint ahogy Philostratostól tudjuk (1. levél), illik az olyan jóképű fiúhoz, mint Hippothalés. A II, 1 levél a rózsza és a nők között von párhuzamot: mindkettő virágzása rövid, és ezt a röpké időt ki kell használni. Az utolsó levélben (II,21) pedig a rózsza a nő szépségének kiemelésére szolgál – mint az előző fejezetben láttuk. Philostratos is több levélben alkalmazza erre a rózsza motívumot.

VII. Theophylaktos Simokatés

VII.1. Theophylaktos Simokatés élete és művei

Theophylaktos Simokat(t)és (vagy ritkábban Simokatos), az utolsó fiktív levélgyűjtemény szerzője már nem a klasszikus antikvitás szerzője, hanem a bizánci császárság szülötte. Egyiptomban, valószínűleg Alexandriában született Kr. u. 580-590 körül, feltehetően az évtized második felében. Előkelő egyiptomi görög családból származott. Alexandriában folytatta tanulmányait; retorikát, irodalmat, filozófiát és jogot tanult. Retorikai képzése mind a görög szerzők, mind a bibliai könyvek széles körű ismeretével ruházta fel. Kr. u. 610 körül – Hérakleios császár uralkodásának kezdetén – Konstantinápolyba ment, ahol előbb *antigrapheus* (császári titkár), majd *eparchos* (városi előjáró) rangot kapott. E két tisztséget Hérakleios császár híveként nyerhette el; mert a császár számára Alexandria – az író szülővárosa – volt az a hatalmi bázis, ahonnan Phókas zsarnoki uralmának megdöntésére és a császári trón megszerzésére indult.

Legjelentősebbnek tartott alkotása az *Οἰκουμένης ἱστορία* (Világtörténet), amely nyolc könyvben beszéli el – Menandros művének folytatásaként – Maurikios (Kr. u. 582-602) császárságának húsz évét. A bevezetés alapján Phókas halála után, azaz Kr. u. 610 után kezdte el írni a művet. A mű végén utal Hérakleiosnak a perzsák felett Kr. u. 628-ben aratott győzelmére: ennek alapján halálának időpontja ez utánra datálható. Kr. u. 630 körül fejezhette be alkotását. Történeti monográfiája azért is fontos irodalomtörténeti szempontból, mert a fennmaradt historiográfusok közül ő az utolsó, aki a görög történeti monográfia Hérodotoszal és Thukydidésszel induló sorába illeszkedik.

A *Világtörténet* mellett még három kisebb alkotása maradt ránk. Ezek közül egyik sem tartalmaz olyan adatot, amely alapján datálni lehetne őket. Feltehetően fiatalkori műveivel van dolgunk, azaz még az *Oikumeniké historia* előtt keletkeztek. A *Περὶ διαφορῶν ἀπορημάτων καὶ ἐπιλύσεως αὐτῶν* (Természetrajzi kérdésekről és azok megoldásairól) című írása platóni dialógus formájában íródott: Anthistenés és Polykratés beszélgetnek benne különféle természettudományos kérdésekről. Ez a műve is tanúsítja, hogy Alianos munkáit biztosan ismerte, mert e mű témaválasztása nagyon hasonlít a praenestei paradoxográfus *Az állatok sajátosságairól* című művé-

hez és bizonyíthatóan forrásként is használta. Harmadik alkotása a predesztinációval foglalkozik.

Levélgyűjteménye (Ἐπιστολαὶ ἠθικαὶ, ἀγροικικαὶ, ἐταιρικαί) nyolcvanöt levélből áll.¹⁷³ E művének első fordítását Nicolaus Copernicus készítette el. Copernicus a latinra fordított leveleket 1509 második felében adta ki a következő címmel: *Theophilacti Scolastici Simocati epistole morales, rurales et amatorie interpretatione latina*¹⁷⁴. A levélirodalom a bizánci korban is nagy népszerűségnek örvendett, ezért nem meglepő, hogy egy a bizánci udvarban tevékenykedő író a fentebb említett művek mellett egy levélgyűjteményt is összeállított. Theophylaktos levelei azonban nem illeszthetők be a bizánci levél kategóriájába. Retorikai tanulmányi során ismerkedhetett meg a korábbi szerzőkkel, és hatásukra levelei az alkiphróni, aristainetosi, ailianosi és philostratosi fiktív levelek tradícióját folytatja, és nem a bizánci levelek sorába tartoznak. A bizánci korban Pseudo-Démétrios szerint 21, Pseudo-Proklos szerint 41 fajta levéltípus létezett. Ezt a felosztást egyszerűsítve a bizánci leveleket H. HUNGER¹⁷⁵ négy csoportra osztja, és ezt a felosztást követi a *Lexicon des Mittelalters*¹⁷⁶ „Brief, Briefliteratur, Briefsammlungen” szócikke is. Az első csoportba a valódi levelek tartoznak. A második csoportot a hivatalos levelek alkotják. A fennmaradt görög papiruszlevelek nagy része ebbe a csoportba tartozik. Emellett néhány jelentős személynek¹⁷⁷ halála után tették közzé néhány levelét, köztük a hivatalos leveleit is. A harmadik csoportba az irodalmi levelek tartoznak, ezek további négy alkategóriára oszthatók: tanító vagy didaktikus levél (egyházi vagy profán témában), ajánló/dedikáló vagy beillesztett levél, klisélevél és mimétikus levél. Ez utóbbihoz sorolja Theophylaktost, aki a bizánci korban a ránk maradt művek és források alapján egyedül képviseli ezt a levéltípust. A negyedik csoportba az irodalmi magánlevelek sorolhatók.

Leveleiből az is kiderül, hogy a négy korábbi szerző műveit ismerte. Néhányszor ugyanazt az alaphelyzetet dolgozza fel némiképpen átdolgozva, mint amit már elődei is tárgyaltak. Theophylaktos levelei három csoportba sorolhatóak, amire már a

¹⁷³ Leveleit általában fiataalkori műnek tartják, vö. L. J. ENGELS – H. HOFMAN, *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, Vol. 4. Spätantike, Wiesbaden, 1997, 647

¹⁷⁴ H. M. NOBIS - M. FOLKERTS, *Nicolaus Copernicus Gesamtausgabe, V, Opera minora - Die humanistischen, ökonomischen und medizinischen Schriften*, Texte und Übersetzungen, Berlin, 1999. Ez a kötet tartalmazza Copernicus fordításának új kiadását fordítással és bőséggel jegyzetekkel, amelyekben tájékoztatást kapunk arról is, hogy miből adódnak Copernicus fordításának hibái.

¹⁷⁵ H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München, 1978, 203-207

¹⁷⁶ R-H. BAUTIER, R. AUTY (Hrsg.), *Lexikon des Mittelalters*, München, Zürich, 1983, 651-652

¹⁷⁷ Pl. Iulianus császár, I. Nikolaos és I. Athanasios pátriárka

kopernikuszi fordítás címe is utal. Levélgyűjteménye ugyanis hetéra leveleket (28 vagy 29 levél), földműves leveleket (28 vagy 27 levél) és erkölcsi leveleket (29 levél) tartalmaz.¹⁷⁸ Ez a sorrend egy helyen borul fel: a 26. levél erotikus levél, a 27. pedig földműves levél; ez a sorrendcsere feltehetően a másolás során keletkezett. A gyűjteményben egy erkölcsi levelet, egy földműves, majd hetéra levél követ. „*Prima docet mores, rus altera, tertia amores. Sic opus alterna textitur vsque vice*” - ahogy Laurentius Corvinus, Breslau királyi városának jegyzője írja 1508-ban született elégiájában Copernicus fordítását olvasva. A mű egy erkölcsi levéllel kezdődik és azzal is zárul. A 20. levél a Theophylaktos által alkalmazott szerkesztési elv alapján földműves levél. M. L. del BARRIO VEGA és R. J. GALLÉ CEJUDO¹⁷⁹ szerint, bár ez a levél a sorrend szerint földműves levél, témája alapján erotikus levél. A levél témája valóban a szerelem, méghozzá egy viszonzatlan szerelem. Chloazón a szeretett lánynak vackort küld ajándékba, aki azt nem értékeli, hanem a disznók elé veti. A levélben említett lány hasonlít az Ailianos gyűjteményében (7. és 8. levél) szereplő hetérára, Opórara. Theophylaktosnál Chloazón levélében azt írja, hogy a lány, amikor megkapta az ajándékot, éppen szőtt, ennek alapján egy tisztességes lányról lenne szó. Ha még megvizsgáljuk azt is, hogy milyen nevet ad szereplőinek a szerző, további bizonyítékot kapunk arra nézve, hogy itt földműves levélről van szó. A címzett neve Chloazón azt jelenti, hogy 'zöldellő'. Theophylaktos gyűjteményében ugyanis a levél feladójának és címzettjének neve alapján könnyen eldönthető, hogy a darab erkölcsi, hetéra vagy földműves levél-e. Az első két típus már elődeinél is megtalálható, a harmadik típus csak rá jellemző, ezért joggal nevezhetjük újitónak is. Krumbacher¹⁸⁰ elmarasztaló véleménye szerint a levélgyűjtemény jobban sikerült darabjai ezek. A leveleiből szerinte hiányzik a szereplők érzelmeinek és élményeinek élethű ábrázolása, az életkörülményeket sematikusan ábrázolja. Az erkölcsi levelek feladói és címzettjei a klasszikus kori Athén vagy a platóni dialógusok ismert szereplői, de van néhány szereplő más korból is (ezek főképp filozófusok). A feladó és cím-

¹⁷⁸ M. L. DEL BARRIO VEGA, *Eliano Cartas rústicas, Teofilacto Simocates, Epistolas, Cartas del Quión de Heraclea*, Madrid, 1999 51 A szerző szerint a gyűjtemény 29 vagy 30 erotikus, 28 vagy 27 földműves és 29 erkölcsi levélből áll. A Heribert M. Nobis és Menso Folkerts által kiadott Nicolaus Copernicus Gesamtausgabe besorolása és a saját vizsgálatom alapján a mű 28-28 földműves és erotikus levelet tartalmaz és a keretes szerkesztés miatt 29 erkölcsi levelet; vö. még B. KYTZLER (Hrsg.), *Erotische Briefe der griechischen Antike*, München 1967, 299

¹⁷⁹ M. L. DEL BARRIO VEGA, *Eliano Cartas rústicas, Teofilacto Simocates, Epistolas, Cartas del Quión de Heraclea*, Madrid, 1999, 51; R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999, 35

¹⁸⁰ K. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897, 248

zett Theophylaktosnál gyakran nem is kortársak. Jó példa erre a 22. levél: Anthistenés, a kynikos filozófiai iskola alapítója ír levelet Periklésnek, amelyben Nagy Sándor és a sors viszonyáról elmélkedik. Bár Anthistenés és Periklés a Kr.e. V. században éltek, mégsem nevezhetjük őket kortársaknak, mert Periklés halálakor az előbbi még csak 11 éves volt. További anakronizmus, hogy Nagy Sándor a következő században született. Ezek a levelek gyakran egy mitológiai vagy történelmi eseményt vagy az állatvilágból vagy a természetből vett példával kezdődnek.

Mivel a fiktív levél a retorikához szoros szálakkal kötődik, és maga Theophylaktos is részesült retorikai képzésben, az ő levelei is bővelkednek irodalmi idézetekben vagy klasszikus szövegekre való hivatkozásokban, de nála feleannyi idézettel találkozunk, mint Aristainetosnál. Gyakran utal homérosi helyekre. Homéros után az általa leggyakrabban idézett szerző Menandros, de Hésiodos *Munkák és napok* című tankölteményének motívumai is fel-felbukkannak gyűjteményében. Emellett Euripidész, Platón, Aisópos, valamint a kortárs Prokópios és gázai Aineas műveire való utalások is felfedezhetőek nála.

Levelei jellemrajzok, de három levél esetében más retorikai gyakorlatokkal is találkozunk: ezeket azonban a szerző beépíti az adott levélbe. A 15. levélben például egy *ekphrasist* találunk: Atalanté barátnőjének, Korinnának Augeias szépségét írja le, két másikba pedig egy-egy *mythost*, mesét illeszt be. Mindkét esetben a levélíró a címzettet a meséből leszűrhető tanulsággal igyekszik rávenni arra, hogy változtasson életmódján. A 34. erkölcsi levélben, amelynek témája, hogy a lélek vagy a test-e a fontosabb, példázatként azt a mesét illeszti be, amelyben a madarak Zeustól királyát kérnek. A csóka más tollával ékeskedik, hogy ő legyen a király, de leleplezik. E mesével igyekszik meggyőzni Themistoklés Chrysipposzt arról, hogy ne a testével törődjön, hanem a lelkével. A 61. erkölcsi levélben Sóstratos, hogy Lysistratost meggyőzze a munka fontosságáról, a tücsök és a hangya történetét meséli el.

A nyolcvanöt levél között szintén vannak olyanok, amelyek J. UREÑA¹⁸¹ szerint az egyszerű jellemrajz kategóriájába tartoznak, azaz bár a levélnek van címzettje, az mégis inkább egy monológ: a szereplő magában beszél. A levelek nagyobb része azonban összetett jellemrajz és nagy részük valóságos levél is lehetne.

¹⁸¹ J. UREÑA, *La carta ficticia: Los nombres de personajes y el uso del encabezamiento en Alcifrón, Aristéneto y Teoflacto*, EM 61, 1993, 267-298

Leveleinek népszerűségét mutatja, hogy modern szövegkiadója G. ZANETTO¹⁸² a szöveghagyományt elemző tanulmányát kiegészítő dolgozatában¹⁸³ hatvan-két XVII. század előtti kódexet vesz számba, amelyek közül tíz mind a nyolcvanöt levelet, a többi csak a levelek egy részét tartalmazza.

VII.2. Témák és motívumok a földműves-levelekben

A gyűjtemény 28 földműves levelet¹⁸⁴ tartalmaz. Az összes levél feladója és címzettje férfi. A leveleket témájuk alapján három csoportra oszthatjuk. A leggyakrabban előforduló motívum (2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 27, 29, 32, 38, 41, 53, 56, 59, 62, 65, 68, 71, 77, 80, 83) – hasonlóképp Alkiphrón és Ailianos földműves leveleihez – hogy a földművelésből nehéz megélni és a földműves életét sok dolog keseríti meg. A földműveseket gyakran az istenek haragja is sújtja. A 2. levélben Pán elpusztítja Dorkón kosát, mert az nem áldozott az istennek az első mézből. Az 5. levélben Aigeiros birtokának rossz szomszédaira panaszkodik, a darvakra, akik elpusztítják a vetést. Ezért a levélíró azon gondolkodik, hogy más helyre költözzön. A rossz szomszéd motívum – ami Ailianos négy levelében szerepel (6, 13, 14, 15, 16) – nála is négy levél témája. A 8. levélben Daphón is a szomszédjára panaszkodik, aki az összes esővizet a saját földjére vezeti, így az aszály sújtja őt és családját. A 11. levelében ugyanez a motívum kétszeresen van jelen. Kallitachys mielőtt szomszédjának szemére vetné, hogy jogtalanul engedi a méheket az ő legelőjére, Simachidas gonosz tettét adja elő, aki úgy gyújtotta meg a birtokán levő fákat, hogy a tűz elpusztítsa a szomszédja birtokát is. A 14. levél írja a rossz szolgára – ez a motívum, ahogy korábban láttuk, mind Ailianos, mind Alkiphrón gyűjteményében szerepelt – panaszkodik, aki lusta, nem végzi megfelelően a munkáját (a jószágok könnyű zsákmányként szanaszét kóborolnak), és még lop is. A 17. levél írja arra panaszkodik, hogy őt és Sóstratost beperelték, és hiába állt a jog az ő oldalukon, csak a bíróság megvesztegetésével tudták megnyerni a pert. A 20. levél¹⁸⁵ szerelmes földművese arra panasz-

¹⁸² G. ZANETTO, *Theophylacti Simocatae Epistulae*, Leipzig, 1985

¹⁸³ G. ZANETTO, *Inventario dei manoscritti delle Epistole di Teofilatto Simocatta*, Acme 35, 1982, 153-166

¹⁸⁴ A 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 27, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59, 62, 65, 68, 71, 74, 77, 80, 83 levél tartozik a földműves levelekhez

¹⁸⁵ A 20. levelet többen is – R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999, 35; M. L. DEL BARRIO VEGA, *Eliano Cartas rústicas, Teofilacto Simocates, Epistolas, Cartas del Quión de*

kodik, hogy a szeretett lány a neki küldött ajándékot a disznók elé vetette, ezzel fejezve ki, hogy ő nem viszonzja a férfi érzelmeit. A 23. levél újra a rossz szomszédnak szól, aki hanyag földművesként nem tisztította meg földjét a bűroktól, és így a levélírónak sok méhe elpusztult a mérgező növénytől. A 27. levélben Theristrón panaszkodik amiatt, hogy terméketlen a föld, amit művel, ezért – az 5. levél írójához hasonlóan – el akar otthonából költözni. A 29. levél írója, bár jelenleg jól megy a sora – a sajtárai tele vannak tejjel, sok béranya született – mégis a levél nagyobb része a szegénységről szól: úgy döntött, nem is hadakozik ellene, hanem belenyugszik az elkerülhetetlenbe, mert úgysem lehet ellene harcolni, hiszen egy fékezhetetlen és csökönyös állat (δυσνουθετήτω θηρίω καὶ δυσκόλῳ). A 32. levél írója arra panaszkodik barátjának, hogy a sok eső miatt megáradt a folyó, és ez elárasztotta a földjét, és teljesen tönkretette a szőlőt. A 38. levélben az apa szidja fiát, aki egyáltalán nem úgy viselkedik, mint egy derék földműves, hanem kicsapongó életmódot folytat. Máskor a kártevők és természeti csapások okoznak gondot. A 41. levélben Marathón, aki a városból költözött falura arról panaszkodik, hogy a gabonarozsda, a sáska, a jég-eső, a dér és a szél tönkreteszi a termést. Az 53. levél írója is – a 32. levélhez hasonlóan – arra panaszkodik, hogy kiöntött a folyó, és önmagát szidja, mert az aszály idején esőért imádkozott. Az 56. levél írója egy régi íratlan, de a falun élő törvényre hivatkozva, ami alapján, ha egy fa ágai illetve gyökerei átnyúlnak a szomszéd birtokára, akkor a termés egy része a szomszédot illeti, azt kéri Aigeiostól, hogy adja oda neki az őt megillető részt a termésből. Az 59. levél témája alapján két csoportba sorolható, mivel Képias Koriannos segítségét kéri, és megígéri, hogy viszonzja majd, a kölcsönkérésről és -adásról és kölcsönös segítségnyújtásról szóló levelekhez is sorolhatjuk, de beszámol arról levelében arról is, hogy a vakond, a nyúl és a hernyó milyen kárt okoz neki, nem is szólva az utazókról, azaz ez alapján a földműveseket sújtó nehézségekkel foglalkozó levelek közé is sorolhatjuk. A segítségkérés kapcsán Képias egy állatvilágból vett példával érvel: a hangyák is egymást segítve dolgoznak, a munkát bölcsen szervezik meg és így a legnehezebb feladattal is megbirkóznak. A 62. levélben Tettigón azt veti Porphyrión szemére, hogy lebeszélte őt arról, hogy a lányát Korydónhoz adja, mert az nem nemes. A szerencse azonban kegyeibe fogadta Korydónt, és meggazdagodott, Tettigón pedig magát szidja, hogy nem adta hozzá a lányát, mert a nemesség haszontalan, a gazdagságot viszont mindenki tiszteli. A 65. levél írója pedig arra *Heraclea*, Madrid, 1999, 51, a hetéra levelekhez sorolják, de ahogy már fentebb szó volt róla, bár a

65. levél írója pedig arra panaszkodik, hogy egy fiatalember lovas fogatával végighajtott a földjén, és kárt okozott neki, pedig enélkül is van elég gondja, mert aszály van, és emiatt éheznek. A 68. levélben Seutlión arról számol be barátjának, hogy sikerült elfognia az őt megkárosító rókát. A 71. levélben Rhodón azt fájlatja, hogy a háború miatt nem tudja a földet megművelni, amelyet tavasszal virágok, mirtusz és a platánfa ékesített. A 77. levélben Bukolión arra figyelmezteti Myrónidést, hogy ne kényeztesse el a fiát, aki, hogy barátait szórakoztassa, elpusztította az egyik üszőjét. Véleménye szerint a túlzott jólét ártalmas az ifjak számára, mert minél nagyobb jólétben élnek, annál féktelenebbül viselkednek. A 80. levélben Korydón arról számol be, hogy a viharos szél tönkretette a gabonát és kárt tett a szőlőben is. A 83. levél írója is – az 59. levélhez hasonlóan – arra kéri barátját, hogy vigyázzon, mert az utazók hajlamosak a szüret előtt álló szőlőből lopni.

A kölcsönkérés és -adás és kölcsönös segítségnyújtás is több levél (35, 44, 47, 59, 74) témája. A 35. levélben Myronidész azt meséli el, hogy kölcsönadta az igavonó ökrét Tykaniásnak, aki cserébe a bikáját ajánlotta fel, de Tykaniás nem tartotta be a szavat. A gyűjteményben ez az egyetlen levél, ahol a segítséget nem viszonzják. A 44. levél írója meghívja a lakodalmára a pásztor Korydónt, hogy játsszon a pásztorsípján, cserébe ehetsz az esküvői lakoma finom fogásaiból (kása, csicseriborsó, aszalt füge, édes bor, mézes sütemény és kalács). A 47. levél írója vedret kér kölcsön, hogy megfejhessen a birkáit és cserébe tejet ajándékozzon a címzettnek. Az 59. levélben Képiász arra kéri Koriannoszt, hogy segítsen neki a birtokát bekeríteni, és felajánlja, hogy ha Koriannosnak szüksége lesz rá, ő is segít neki. A 74. levélben Elaphón trágycát kér Dorkóntól, és cserébe vadkörte és zöldségfélét ad neki.

A város mint a falu negatív ellenpólusa ebben a gyűjteményben is szerepel. Az 50. levélben Kalamón azt írja Speirónnak, hogy ha a földművesek közé akar tartozni, felejtse el a polgárok zajos társaságát, a szónokokat, a bíróságot, a szónoki emelvényt, az íróvesszőt és a papirusztekercset, de ha mégis a városba vágynak, akkor dobja el a kéthegegyű kapát.

VII.3. Témák és motívumok az erotikus levelekben

A gyűjtemény huszonnyolc hetéra levelet¹⁸⁶ tartalmaz. A földműves és erkölcsi levelekkel ellentétben a feladók és címzettek nem csak férfiak, de ez a téma miatt érthető is. 10 levélben nő ír egy másik nőnek, 9 esetben nő férfinak, 6 levélben férfi a feladó és nő a címzett, a legkevesebb a férfi-férfi közti levélváltás, erre csak 3 példát találunk. Vannak olyan levelek, ahol a tartalom alapján a szereplő lehetne akár tisztességes nő is, de a szerző nem fest róluk olyan alapos képet, hogy teljes bizonyossággal meg lehetne állapítani a szereplők kilétét. Az erotikus levelek gyakori szereplői a szerelem istenei is: Aphrodité és Erós. Ez utóbbi neve többnyire többes számban szerepel a 9, 20, 33, 36, 39, 42, 45, 54, 63, 66, 72, 78 és 84. levélben. Aphrodité neve a 60, 72, 84 levélben olvasható. E két utóbbi levélben (72, 84) tehát a szerelem istennője és fia együtt szerepel. E téren is követi elődeit, mert Alkiphrónnál, Philostratosnál és Aristainetosnál is szerepel a szerelem istennője és fia.

Theophylaktosnál, bár a szerző erotikus leveleiben követi az elődöket, új motívumokkal is találkozunk. Alkiphrón gyűjteményében – mint láttuk – a negyedik könyv leveleit sorolhatjuk az erotikus levelek közé. Ailianos levélgyűjteménye címe ellenére erotikus leveleket is tartalmaz (7 és 8 levél: Opóra és Derkyllós levélváltása; 9. levél: Chremés szerelmi kalandja). Philostratos és Aristainetos művének már a címe is mutatja, hogy gyűjteményük erotikus leveleket tartalmaz.

Theophylaktos több levelének (18, 26, 36, 48, 57, 60, 63, 66, 78, 84) témája a szerelem ereje. Az író a 18. és a 26. levélben természetből vett képet alkalmaz a szerelem erejének érzékeltetésére. Az elsőben Erótylos a datolyapálmát hozza fel példának, amely az emberekhez hasonlóan képes szerelmi vágyat érezni. A férfi ezért azt kéri, hogy festessen magáról egy portrét, és azt küldje el neki, hogy amíg távol vannak egymástól, addig legalább a róla festett kép csillapítsa a vágyát. A 26. levélben a mágnes és a vas közti szenvedélyes szerelemhez hasonlítja Kekropis a Dexikratés iránt érzett szerelmét. A 36. levélben Theophylaktos a Philostratos 41. levelében szereplő motívumot dolgozza fel: Antigonos ugyanis úgy szeretett bele Melanippébe, hogy nem is látta, csak hallott róla, és már is belebetegedett a szerelembe. Antigonos szerint az Erósok játszanak az emberekkel, és ennek a következménye örült szerelme (Πανικῆς μανίας). Az Erósok játéka az is, hogy nem is kellett

¹⁸⁶ A 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 26, 30, 33, 36, 39, 42, 45, 48, 51, 54, 57, 60, 63, 66, 69, 72, 75, 78, 81, 84 levél.

látnia a lányt ahhoz, hogy vágy ébredjen benne, hanem a füle lett a szeme: *νῦν δὲ γεγónασί μοι ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὦτα*. A 48. levélben Chrysogoné kéri kedvesét, hogy bocsássa meg, hogy veszekszik vele, de ez természetes a szerelemesek közt, mint ahogy a rózsa is egyszerre gyönyörködtet és okoz fájdalmat tövisével, úgy a szerelem is hol örömet, hol fájdalom forrása lehet. Az 57. levélben Pyrrhias kéri kedvesét, hogy döntsön: ha szereti, akkor feledkezzen meg a csúnyaságáról, ha pedig erre nem képes, inkább hagyja el, mintsem örökké emiatt siránkozzon. Ebben a levélben a philostratosi levelekkel ellentétes kép jelenik meg, mert Pyrrhias szerint a szerelmes léleknek vaknak kell lennie. A 60. levél arra példa, hogy a szerelem az idősebbeket és a filozófusokat (Diogenést) is képes megbolondítani: a bölcselkedést emiatt elhanyagoló filozófust és az idős szerelmes a levélíró egyaránt nevetségesnek tartja. Ugyanez a gondolat a 63. és 66. levélben is megjelenik. A 63.-ban Chrysés arról ír, hogy a címzett már nem szereti Diodotét, aki megcsalta, és erre a legfőbb bizonyosság, hogy újra elkezdett a filozófiával foglalkozni. A szerelmesek ugyanis képtelenek ennek a tudománynak szentelni magukat. A 66. levélben a philostratosi pillantás motívummal találkozunk: Peithó szerint ugyanis a testi szépség a szemeken keresztül ébreszt szerelmet, és ezután a szerelmes lélek hatással van az értelemre is, amely képtelen filozófiával foglalkozni. A 78. levélben Periklés panaszkodik arra, hogy Erós szerelmet ébresztett benne egy lány iránt, de a lány nem viszonzza az érzelmeit. A 84. levélben Chrysippé arról igyekszik meggyőzni Sósipatrost, hogy megfelelő személybe szeretett bele, és jól tette, hogy engedett az Anthusa iránti szerelmének (*κάλλει νικώμενος*), azaz e helyen Theophylaktos is a *militia amoris* motívumot alkalmazza, hogy érzékeltesse a szerelem erejét. A levélíró arra is figyelmezteti Sósipatrost, hogy a szerelem egyszerre gyönyörködtet és okoz szenvedést: *έρωτικὸν δάκρυον προσηνές*.

Több levél (9, 24, 33, 39, 42, 45, 51, 54, 69, 75, 78, 81) témája a közeledés visszautasítása vagy a szerelmi csalódás. A 9. episztolában Eurypé panaszkodik, hogy a kedvese hűtlen hozzá, a hódításban leli örömét, és ha sikerrel jár, azután rövid időn belül elhagyja a lányt, mert a csömör vagy a jóllakottság (*κόρος*) hatalmába kerítette. Ez utóbbi gondolat is csak Theophylaktos gyűjteményében van jelen, és még két másik (33, 54) levélben is szerepel. A 33. levélben a hűtlen férfinak egyenesen szárnyakat adott a csömör¹⁸⁷, az 54. levélben Médeia írja, hogy semmire sem

¹⁸⁷ ἀπέπτυ μετεωριζόμενος ὀξύτατῳ τῷ τοῦ κόρου πτερῶ.

váagnak jobban az emberek, mint a szerelemi kapcsolatra, de egyben ettől csömör-
lenek meg a legjobban¹⁸⁸. A 24. levélben Telesilla panaszkodik el, hogy kedvese meg-
csalja, ezért véget akar vetni az életének. A 33. levélben Galateia számol be fellehe-
tően barátnőjének, Thetisnek, hogy igaza volt, amikor azt jósolta neki, hogy a kedve-
se a csömör miatt elhagyja. Emellett még az a gondolat is megjelenik a levélben,
hogy a fiatalok a szerelemtől megrészegevedve nem is uraik cselekedeteiknek, és cél-
jukat eléréséért még hamis esküt is készek tenni. A 39. levélben Thetis azt veti ked-
vese szemére, hogy egy másik nőt is szeret, de Thetis szerint a vágyat és a szerel-
met nem lehet kettéosztani. Eerre példaként azt a természeti képet hozza fel, hogy a
föld sem fürdőzhet egyszerre két nap fényében. A 42. levélben Periklés veti Aspasia
szemére, hogy ha ajándékot kér tőle, akkor nem szerelmes, hanem egy olyan nő, aki
pénzért bárkinek a kegyeit keresi, azaz Aspasiát a komédiabeli pénzsóvár hetéra-
ként ábrázolja. A 45. levélben Leandros veti a szerelem istenei szemére, hogy igaz-
ságtalanok, mert szerelmet ébresztettek benne egy olyan lány iránt, aki nem viszo-
nozza az érzelmeit. Az 51. levélben Rhodokleia írja meg Hypsiphylének, hogy ked-
vesét egy kerítőnő és egy hetéra társaságában látta, vagyis a férfi megcsalja őt. Az
54. levélben Médeia meséli el, hogyan hagyta el laszón, aki minden eszközt felhasz-
nált, hogy megszerezze őt, de miután vágya teljesült, más nőt akar meghódítani.

A 72. levélben Sósipatros arról ír volt szeretőjének, hogy szerencsére a ter-
mészet a gyönyörhöz undort is kevert, azaz egy idő után megcsömörlünk a szeretett
lénytől: ezért van az, hogy a nők nem tudják rabszolgájukká tenni a férfiakat¹⁸⁹.
Azokban a levelekben (9, 33, 54), amelyekben a nők panaszkodnak arra, hogy a férfi
elhagyta vagy megcsalta őket, ugyanezzel a gondolattal találkozunk.¹⁹⁰ A 75. levél-
ben a férfi azt veti a hetéra szemére, hogy hűtlen, ezért egy tisztességes lányt vesz
feleségül, bár a vele kötött házasság nem ígér gyönyört, csak hozományt.

Több levél (6, 12, 21, 30) témája a hetérák közötti vetélkedés, ami Alkiphrón
gyűjteményének negyedik könyvében is három levélben (5, 6, 12) szerepel. A 6. le-
vélben Erató azt veti Terpsithea szemére, hogy a róla készült festmény nem is az ő

¹⁸⁸ οὔτε δὲ προσκόρεστερον ἐρωτικῆς καθέστηκε σχέσεως.

¹⁸⁹ Εἰ μὴ ταῖς ἀφροδίοις ἡδοναῖς τὸν ἀπερὶ κόρον ἢ φύσις ἐνέμιξεν, ἐδουλαγωγεῖτο τὸ ἄρρεν τῷ
γυναικείῳ φύλῳ, Τελέσιλλα.

¹⁹⁰ A 9. levélben Eurypé ezt írja: „De te Dexikratés, mindig mást csábítasz el, és mindig a legújabb lány
a legvonzóbb. A csömör ugyanis igen gyorsan szokta hatalmába keríteni a nemtörődöm emberek lel-
két.” A 33. levélben Galateia így panaszkodik barátnőjének: „Ez a gonosz elhagyott engem, mert a
csömör erősebb volt a vágnál.”

portréja, mert a festő megszépítette őt. A 12. levélben Melpomené ír barátnőjének Chrysogonésról, aki megpróbálja elhódítani a szeretőit. Melpomené szerint ez nem fog neki sikerülni, mert nagyon rút. A 21. levélben pedig Perdikia azt veti Rhodopé szemére, hogy nem tud énekelni, hanem csak kornyikál. A 30. levélben Rhodiné az előzőeknél súlyosabb vádakkal illeti Kalliopét, aki véleménye szerint súlyos bűnt követ el, amikor magzatelhajtáshoz folyamodik. Ez a levél, bár a hetéra-levelek közé tartozik, mégis egy igen komoly morális problémával foglalkozik, amely a korábbi gyűjteményekben nem szerepelt.

A kendőző művészet elutasítása egy levél (3) témája: Theanó azt veti Eurydiké szemére, hogy mivel öregszik, e művészet eszközeihez folyamodik, hogy becsapja a szeretőit. Az ősz mint az öregség, a virágok pedig mint a szépség metaforája jelenik meg. Ez a hely Ailianos Opóra levelét (8. levél) juttathatja eszünkbe, aki a következőket írja Derkyillosnak: *„Ez azt tanítja nekem, hogy a test szépsége hasonlatos a gyümölcshez. Amíg tehát ez virul, illő a szépségért viszonzásul ajándékot kapni, ha pedig elmúlik, mi mások is vagyunk, mint egy gyümölcs és levél nélküli csupasz fa; ámde azoknak a természet lehetőséget ad arra, hogy újra virágba boruljanak, de a hetéra virágzása csak egyszeri.”*

E gyűjtemény 15. levelében¹⁹¹ a szerelmes lány az imádott fiú szépségét dicséri, ez a levél ily módon az *ekphrasis* kategóriájába tartozik. Ez a levél azért is különleges, mert az öt szerző közül egyedül Theophylaktos szán egy egész levelet arra, hogy egy férfit tetőtől-talpig leírjon. Alkiphrónnál a halászok leveleiben találkoztunk hasonlóval, ahol Glaukippe leírja azt a fiút, aki miatt nem akar az apja által kiválasztott vőlegényhez hozzámenni, de a lány itt csak a fiú arcát¹⁹² írja le.

Az 54. levélben Médeia így ír Iaszónnak: *„Semmire se vágnak jobban az emberek, mint a szerelemre, de semmitől sem csömörlenek meg annyira, mint ettől.”*

¹⁹¹ „A tornacsarnokban láttam meg Augeiast, Korinna. Nincs szó rá, hogy leírjam a szépségét, és egy festő keze sem lenne képes megörökíteni. Erős, magas az ifjú, szőrös a mellkasa, szeme olyan, mint egy gazelláé. A tekintetét a harag nem tette acélossá, de nem is túl lágy, hanem egyszerre férfias és szelíd. A bőre nem olyan fehér, mint a nőké, de nem is túl sötét. A göndör haja olyan, mint a lágyan hullámzó tenger szélcsend idején, amikor szelíden öleli körül a partot lecsillapult hullámaival, miután a vihar végeztével örült hullámozása elült. Az orcája nem túl piros, ez ugyanis a nőkre jellemző, de nem is túl halovány. Orra kivételes szépsége a teremtető természet tudását dicséri. Az olaj, amivel bekente magát, ragyogott, mint a napsugár és fényével beragyogta az egész tornacsarnokot. Korinna, szenvedés és éles fájdalom nyilall a szívembe. A nőkre jellemző ugyanis, hogy szégyellnek mesélni a szerelmükről.”

¹⁹² „Magamon kívül vagyok, ó anyám, nem tudom elviselni a gondolatot, hogy összeházasodjam a méthymnai ifjúval, a kormányos fiával, akinek atyám nemrég megígérte, hogy eljegyez vele, amióta megpillantottam egy az Óschophorián résztvevő városi ifjút, amikor a te biztatásodra éppen az Óschophoria idején felkerestem a várost. Ugyanis vonzó, nagyon vonzó, anyám, és igen szeretetre méltó, a hajfürtjei göndör csigákban omlanak alá, mosolya édesebb a nyugodt tenger látványánál, szeme oly ragyogó sötétkék, amilyen a tenger, amikor az első napsugarak megvilágítják. Az egész

VII.4. Témák és motívumok az erkölcsi levelekben

A gyűjtemény huszonkilenc erkölcsi levelet tartalmaz: a gyűjtemény első és utolsó levele is erkölcsi levél, azaz keretbe foglalják a gyűjteményt. Itt voltaképpen filozófiai-etikai kérdések vetődnek fel: a levélíró érvekkel arról próbálja meggyőzni a címzettet, hogy kövessék tanácsait. A földműves levelekhez hasonlóan a feladó és a címzett minden esetben férfi, ami a tematikát figyelembe véve nem is meglepő. E levelek hosszabbak a földműves és hetéra-leveleknél, mert e darabokban a levélíró egy-egy példa segítségével próbálja a helyes útra téríteni a címzettet. Az erkölcsi levelekben a következő témák szerepelnek: Három levél (4, 28, 49) témája a haragos viselkedés és annak következményei. A 4. levélben az a kérdés kerül elő, hogyaki a tökéletes erényre (ἐντελής ἀρετή) törekszik, annak nem szabad haragjában cselekednie, mert a harag (θυμός) elhomályosítja az ember értelmét, elnyomja a józan ész szavát, és a haragos ember úgy viselkedik, mint a vihartól felkorbácsolt, dühöngő tenger (ῥέϊθρον μαινόμενον). Ez a gondolat egyaránt megtalálható Platónnál, a sztóikus és epikureus filozófiában is. A levélíró Euagoras az önmagából kivetkőző haragvó embert a haragvó tenger mellett csaholó kutyákhoz ihasonlíttja. Ha ezt el akarjuk kerülni, a nyelvnek és a kéznek egyaránt bölcsen és összhangban kell cselekednie (τὸ μὲν οὖν συμφιλοσοφεῖν ταῖς χερσὶ καὶ τὴν γλῶτταν ἐντελοῦς ἀρετῆς ὅρος ἀκρότατος). A 28. levélben a filozófus Hérakleidész ír a kynikos Anthiste-nésnek. A 4. levélhez hasonlóan a harag kapcsán a tenger képe ismét megjelenik. A tomboló tenger jól jelképezi a címzett lelkében dúló viharokat, de ahogy tenger dühét a hajósok olajjal le tudják csillapítani, a levélíró arra kéri Anthistenést, hogy ő is tisztítsa meg szívét a haragtól. Itt is az a gondolat fogalmazódik meg, hogy a harag olyan indulat, amely az ember értelmét elhomályosítja. A 49. levélben Leónidész kéri Periandrostól, hogy engedje szabadon a fiát. Achilleust hozza fel példaként, akinek elméjét nem homályosította el a harag (θυμός), hanem a józan ész (λόγος) szavára hallgatott, és ezért Priamosnak átadta fia holttestét. Periandrosnak is így kellene cselekednie, mert ha nem engedi el a fiút, akkor megbűnhődik jogtalan tette miatt.

arcáról azt mondhatod, hogy a orcáin az Orkhomenost elhagyó és az Argaphia forrásban fürdőző Charisok táncolnak. Az ajka olyan, mintha Aphrodité öléből rabolt volna rózsákat és ezekkel a virágokkal ékesítette volna fel. Vagy szerelemben egyesülök vele, vagy a lesbosi Sapphót utánozva – nem Leukas szikláiról, hanem a pireuszi hegyfokról – a hullámokba vetem magam”

Két levél (1, 79, 82) a filozófiával való foglalkozás fontosságára hívja fel a figyelmet. Az 1. levél – ami nagyon jellemző a gyűjtemény e részére – egy természeti képpel kezdődik: egy fán éneklő tücsök jelenik meg. A levélíró e tücsökhöz hasonlítja magát, amikor levelében az újplatonista Plótinus erényeit dicséri. Kritias tehát köszönetet mond Plótinusnak, hogy őt a helyes útra térítette, és szeretne ő is a filozófushoz hasonlóan kiszabadulni a test börtönéből. A levélíró egy mondatban összefoglalva fogalmazza meg a filozófus tanításának lényegét: „*Plótinus ugyanis te a földön vagy, de a tested elhagyva foglalkozol filozófiával, vagy a filozófia testet öltve, mint egy ember jár-kezel az emberek között személyedben*”¹⁹³. Azaz énünk a lelkünkkel összefüggő anyagtalan létező, és extasis révén képes elhagyni a testet, hogy az Egyet szemlélje, ami az élet végső célja. Kritias is ezt az életet szeretné élni. A 79. levélben Isokratés veti Dionysios, a syrakusai tyrannos szemére, hogy mióta hatalomra került, elhanyagolja a filozófiát. A 82. levélben Sókratés buzdítja Alkibiadést, hogy foglalkozzon a bölcselkedéssel, mert csak így élhet erényes életet. A filozófus érveléséhez az Odysseia¹⁹⁴ egyik kalandját használja fel, amikor Odysseus útja során találkozott a szirénekkal: a felidézett jelenet az emberi életet és az embereket érő kísértéseket szimbolizálja, Odysseus viselkedése és a kötelek, amivel az árbóchoz kötözték pedig a filozófiát (ἄρρηκτον τινὰ τῶν ἀρετῶν καὶ θεῖον δεσμὸν τὴν φιλοσοφίαν). Mint-hogy csak a filozófia képes a kísértéseket legyőzni, ezért kell Alkibiadésnek foglalkoznia a filozófiával.

A lustaság mint bűn három levél (13, 55, 61) témája. A 13.-ban Aristón próbálja jó útra téríteni Nikiast. Az elefántot hozza fel példaként, amely oktalan állat létére hajlandó bizonyos dolgokat megtanulni. Nikias ezzel szemben apja jó példáját figyelmen kívül hagyva, nem él nemes ifjúhoz illő módon, hanem léha életmódot folytat (kockázik, ideje nagy részét a tornacsarnokban tölti). Platónra¹⁹⁵ hivatkozik, aki szerint öregkorban is érdemes a bölcsességre (σοφία) és megfontoltságra (φρόνησις) törekedni. Az 55. levélben Parmenidés azt veti Chrysosthenés szemére, hogy túl sokat alszik – ezzel a motívummal találkozunk Alkiphrón leveleiben is, ahol a szolgákat volt jellemző, hogy túl sokat alusznak vagy kerülnek a munkát – és arra

¹⁹³ „Gyakran, ha a testből önmagamra ébredek, és minden másan kívül kerülve elmerülök önmagam-ban, csodálatosan nagy szépséget látok. Ilyenkor megbizonyosodom róla, hogy egészen a magasabb világhoz tartozom, a legjobb életet élem, eggyé lettem az Istenséggel, és benne lakozom, eljutottam az isteni valóságához, és az egész szellemi világ felett lakozom.” Plótinus, Enneades IV. 8. 1.

¹⁹⁴ Hom., Odysseia 12, 158-200

¹⁹⁵ Platón, Nomoi II, 653 ab

figyelmezteti, hogy bár az embereknek – ellentétben a természettel, ami folyton éberen van – szüksége van alvásra, de csak mértékkel. E levélben is szerepel Odysseus, mert a levélíró szerint, amikor Chrysosthenész alszik, Odysseushoz hasonlóan az álom vizein evezve bebolyongja az egész fölkerekséget. A 61. levélben Sóstratos Lysistratost arról próbálja meggyőzni, hogy ne kerülje a munkát, mert ez nem illik egy életerős férfihoz. Sóstratos a tücsök és a hangya meséjét illeszti a levélbe, és az intelmet is megfogalmazza *epimythion* formájában: διόπερ ὁ μὲν εἶχε λιμὸν τὴν ᾧδὴν, ὁ δὲ τοὺς πόνους τροφήν.

Két levél (25, 34) a lélek és a test viszonyával foglalkozik. A 25. levélben Sósipatros ír Axiochosnak¹⁹⁶ egy vigasztaló levelet, mert a címzett elvesztette fivérét. A levélíró érvei között szerepel homéroszi idézet¹⁹⁷, Plótinus példája, aki fárasztónak találta, hogy a testét, azaz a lelkét borító burkot magával kellett cipelnie¹⁹⁸, és a sírfeliratokon szereplő több toposz.¹⁹⁹ A 34. levélben Themistoklész Chrysipposnak egy mesével illusztrálja jó tanácsát: a madarak egykor felkeresték Zeust, hogy adjon nekik királyt. Az intelem most nem *epimythion* vagy *promythion* formájában, hanem Chrysipposra vonatkoztatva szólal meg, miután felhívta a figyelmét arra, hogy a mese igazat mond, és nagy bölcsességről tanúskodik: *„Így mi emberek sem birtokolunk semmit abból, amit a sajátunknak tartunk, hanem az alatt a rövid idő alatt, amíg élünk, addig mesterséges szépséggel ékesítjük magunkat, és amikor meghalunk megfosztanak bennünket mindattól, ami korábban a miénk volt. Vedd hát semmibe a gazdagságot és a testet, és a halhatatlan részünkkel törődj, azaz a lélekkel! Ez ugyanis örökéletű és halhatatlan, míg a másik halandó és rövid ideig a miénk.”*

Két (22, 46) levél témája a τύχη (végzet, sors, szerencse). A 22. levélben a kynikos Anthistenész figyelmezteti Periklész, a híres athéni államférfit arra, hogy Alexandros példáját követve ő se bízsa el magát, mert a sors forgandó. A 46. levélben Diogenész, a kynikos filozófus szintén egy Alexandroshoz kapcsolódó történetet – Bukephalos nagyon vad és kezelhetetlen ló volt, de amikor Alexandros lett a lovasa a sors akaratából szelíd állattá vált – mesél el, hogy a címzettet meggyőzze arról, nyugodjon bele a sors rendelkezésébe, ahogy Bukephalos is belenyugodott.

¹⁹⁶ A címzett feltehetően Alkibiadész nagybátyja, és egyike Sókratész beszélgetőpartnereinek. A pseudo-platóni Axiochos dialógus szereplője, amelyben Sókratész arról próbálja meggyőzni őt, hogy a halál nem rossz, hanem jó

¹⁹⁷ Hom., Odysseia 4, 221

¹⁹⁸ Porphyrios, Plótinus élete 1

A „zabolátlan” nyelv négy levél (37, 43, 67, 70) témája. A 37. levélben Eurybiadész kéri Kimóntól, hogy tettei és szavai legyenek összhangban, mert ha továbbra sem teljesíti, amit szóban megígér, a barátait is az ellenségévé teheti. E levélben az álom motívum is szerepel. Mivel beszédével csak egy rövid időre örvendezteti meg az embereket, ahhoz, hogy ne szomorítsa el őket, teljesítenie kellene az ígéreteit, amit ő nem tesz meg. A levélíró ennek párhuzamaként említi, hogy: οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς εὐφραίνει καθεύδοντας, ὅσον ἐγγηγορότας ἐλύπησεν. A 43. levélben Diogenész írja meg Démonikosnak, hogy egy líd eunuch sértegette, és többen a szemére vetik, hogy miért nem idézte bíróság elé. Őt azonban a kynikos ἀδιαφορία jellemzi (ἐγὼ δὲ κατὰ τὸν Ὀμηρικὸν Ὀδύσσεια τῶν μὲν ἐκείνου βελῶν οὐκ αἰσθάνομαι), ezért nem is foglalkozik az eunuch sértő szavaival. A 67. levélben Eratosthenész figyelmezteti Aischinést, ne tegyen annyi esküt, mert a végén úgy jár, mint Tantalos. A 70. levélben Platón is arra figyelmezteti Axiochost, hogy ne fecsegen állandóan, hanem ahogy a hajók is visszatérnek a kikötőbe egy-egy út után pihenni, úgy ő is pihentesse néha hallgatással a nyelvét.

Az arany és az arany szerepe az emberek életében szintén három levél (10, 19, 52) témája. A 10. levélben Hermagórasz, görög rétor és író igyekszik Sósipatrost meggyőzni arról, hogy az aranynak fontos szerepe van az emberi civilizáció történetében. Az arany iránti vágy ösztönzi ugyanis munkára az embereket, és így jött létre sok fontos alkotás.²⁰⁰ Aristophanész Plutosában²⁰¹ hasonlóan érvel Penia Chremylosnak és Plepsidémoszak, akik azt szeretnék, hogy Plutos, a szerencse vak istene lásson. A 19. levél azt mutatja be, hogy az arany szerepe az emberek életében nem mindig ösztönző, mint azt az előző levél sugallja. A kynikos Diogenész ír Chrysésnek, és azt veti komédiabeli fősvényt idéző férfi szemére, hogy a vagyonának csak kincstárnoka, mert azt csak rejtegeti, és nem használja arra, hogy az életét tegye szebbé vele. Az 52. levélben Sókratész is azt veti Kleón szemére, hogy az arany iránti vágya kielégíthetetlen. E levélben is találunk egy állatvilágból vett képet:

¹⁹⁹ „A halál egyfajta álom. A halottak hosszú útra indulnak. A test csak egy halandó burok. A halál véget vet szenvedéseinknek.”

²⁰⁰ Így érvel Hermagórasz: „Sósipatrosz, az emberi faj számára nagyon fontos az arany iránti vágy. Ennek révén születtek a világon művészeti alkotások, alapítottak városokat, és váltak egyszerűbbé a szerződéskötések. Összegzésül azt kell mondanom, hogy a földi élet teljesen meg lenne fosztva a fejlődés lehetőségétől, ha az arany nem tenné függővé az egyik embert a másiktól: nem hajózna a hajós, a vándor nem kelne útra, és a földműveseknek nem lennének igavonó ökrei, nem tisztelnék az uralkodói hatalmat, az alattvaló nem engedelmeskedne a hatalomnak és a parancsoknak, a hadvezér nem tudná irányítani a seregét.”

²⁰¹ Aristophanész, Plutos 510-516

Kleón viselkedése szerint rosszabb, mint a farkasoké, akik miután jóllaktak, szinte kezes báránként viselkednek.

Két levél (7, 73) témája az is, hogyan kell bánni a közeli hozzátartozóinkkal (unokaöccs, apa). A 7. levélben ismét egy az állatvilágból vett példát felhasználva érvel a levélíró. Sósipatros próbálja Terpandrost meggyőzni arról, hogy nem a parazitákat, talpnyalókat kellene eltartania, hanem az unokaöccsével kellene törődnie, aki nélkülöz. (A parazitákról szólva azzal Alkiphrónnál is szereplő toposszal találkozunk, hogy csak a rosszra emlékeznek, a jót elfelejtik.) A kancákat hozza fel példaként, akik az elkóborolt vagy magukra maradt kiscsikókról gondoskodnak. Ők egy belső parancsnak engedelmeskednek, nem Solón törvényének. E levélben az erkölcsi tanulság tehát nem annyira a filozófiához, mint az összes kultúrában meglévő szokásjoghoz köthető. A 73. levélben Proklos veti Archimédész szemére, hogy rosszul bánik az apjával. E levélben két állatvilágból származó hasonlat is szerepel, egyfelől Proklos Archimédészt polipnak nevezi, mert ezek az állatok, ha nem tudnak élelemhez jutni, a sajátjaik ellen fordulnak, másrészt a viperához hasonlítja, amivel arra utal, hogy ha ő így bánik az apjával, akkor a gyermekei is követik példáját, és majd vele is rosszul bánnak.

A 16. levélben a szofista Gorgias Aristeidést arra inti, hogy ne kérjen többé kölcsönt. Aristeidész ugyanis már több személytől kért pénzt kölcsön, hogy egyik hitelezőtől kapott pénzzel fizessen a másik hitelezőnek. Ennek az lett a következménye, hogy most már nem mer az utcára menni, vagy ha mégis, akkor idegesen kémleli, nem találkozik-e össze valamelyik hitelezőjével. Lukianosnál Timón²⁰² hasonlóképp panaszkodik, de ő a hitelező szemszögéből mutatja be ugyanezt a helyzetet. Alkiphrónnál is találkozunk hitelezőkkel, vagy jobban mondva uzorásokkal. A I. 13. levélben Euagros, a halász, hogy fel tudja újítani hajóját, Chreméstől kér kölcsön. Amikor fizetni kell, kiderül, hogy az uzorás nagyon magas kamatot számít fel. A levélíró inkább a halált választaná, minthogy még egyszer kölcsönkérjen. A II. 5. levélben a földműves Agelarchidész folyamodik pénzért az uzorás Marpsiashoz, aki nemcsak nagyon magas kamatot számít fel, hanem zálogként a földműves egész vagyonát is kéri. Agelarchidész az uzorást a farkashoz hasonlítja, és az istenekhez azért imádkozik, hogy soha többé ne kelljen uzorással találkoznia. Eltérés van a két író hozzáállása között: Alkiphrónnál mindkét levélíró az uzorásokat hibáztatja,

²⁰² Lukianos, Timón 5: „Mások meg, ha messziről észrevesznek, kitérnek utamból, mivel messzire kerülendő, riasztó látványnak tartanak, aki pedig nem sokkal előbb megmentőjük és jótevőjük voltam.”

Theophylaktos álláspontja árnyaltabb: nála a hangsúly a kölcsönt kérő személy felelősségére tevődik át.

Két levél témája, hogy milyen elveket kell követnie egy filozófusnak (31, 76). A 31. levélben Héphaistión azt veti Thalés szemére, hogy filozófiai tanait nem írja le. E levél is egy természeti képpel indul: a páva, aki tisztában van szépségével, nem rejti azt el, hanem mindenkinek megmutatják. Thalés azonban nem követi sem az ő példájukat, sem a levélíróét, aki egy negyvennyolc könyvből álló művet írt, hanem filozófiai tanait nem osztja meg másokkal, pedig Héphaistión szerint egy filozófusnak ez lenne a kötelessége. A 76. levélben Diogenés Sótiónnak azt tanácsolja, ne foglalkozzon a dicsőséggel, mert az a „szerencse fuvallatai” segítségével gúnyt űz azokból, akik ennek elérésére törekednek, és egy filozófusnak – kiváltképp egy kynikos bölcselőnek és tanítványainak – semmibe kell vennie a dicsőséget (δοξάριον), úgy kell rá tekintenie, mint az álomképekre.

Előkerül a gyermeknevelés kérdése is (58, 64). Az 58. levélben Damaskios Antigonosnak javasolja, hogy vegye fel Sókratést fia mellé tanárnak. Szerinte Sókratés jó apja saját fiainak, így méltó arra is, hogy másokét tanítsa. A 64. levél két motívumot ötvöz, egyfelől azt, miként kell a gyermekeket nevelni, hogy megfontolt felnőttekké váljanak (két földműves levélben épp azt láttuk, hogyan viselkednek azok az ifjak, akik nem részesültek megfelelő neveltetésben), másrészt az a kérdés kerül elő, mennyire szörnyű is az, ha egy idős személy viselkedik úgy, mint egy féktelen ifjú.

A 40. levél, amelyet Sókratés ír Platónnak, Platón egyik dialógusán²⁰³ alapul. A levél témája a jogtalanság. A 85. levélben Platón Dionysiosnak arról ír, hogy ha bánatáról el akar feledkezni, járjon körbe a temetőben, és akkor majd rájön, hogy a legnagyobb érték az élet.

²⁰³ Platón, Gorgias 509 cd

VIII. Összegzés

M. VON ALBRECHT²⁰⁴ a következőket írja a Kr. u. II. és IV. századról a latin irodalommal összefüggésben: *A 2. és 4. század közt olyan válság következik el, amelynek súlyosságát a polgárháborúval lehet összevetni: ez a 3. század katasztrófája. Míg azonban a polgárháborúk nem tudták megbénítani a latin irodalmat, a 3. századi szükség hatására szinte összeroskad. Irodalomtörténeti szempontból cezúra keletkezik.* A görög nyelvű irodalom azonban a Kr. u. II. században (ez az úgynevezett második szofisztika kora) a reneszánszát éli: Pausanias, Cassius Dio, Lukianos, Athénaios, Achilleus Tatios, Longos stb. mellett a dolgozatomban tárgyalt három szerző (Ailianos, Alkiphrón, Philostratos) is ekkor élt és alkotott. Az utóbbi időben megnőtt a klasszikus filológusok körében az érdeklődés a második szofisztika²⁰⁵ és képviselői, így a dolgozatomban tárgyalt Ailianos, Alkiphrón és Philostratos iránt is²⁰⁶, ám a műfaj mind az öt fennmaradt gyűjteményéről eddig még nem született összehasonlító tanulmány vagy monográfia, Dolgozatom célja ennek a hiánynak a pótlása volt. E. SUÁREZ De La TORRE²⁰⁷ cikkéből kiindulva az öt gyűjteményben előforduló témákat és motívumokat vizsgáltam, de kiterjesztettem a kutatást az erotikus levelek mellett a földműves, halász és morális levelekre is. Arra kerestem a választ, hogy az öt szerző gyűjteményében, bár alkotásaik egy műfajba tartoznak (fiktív levelek), a rokon vonások mellett milyen különbségek fedezhetők fel.

Alkiphrón a melésersmosi hagyományt (hetérák, szakácsok, hadvezérek, paraziták és lakomázók levelei) követve az újkomédia világának szereplőit kelti életre, bár hadvezérek és szakácsok levelei nem szerepelnek gyűjteményében. A lakomázók

²⁰⁴ M. VON ALBRECHT, *A római irodalom története II.*, Budapest, 2004, ford. TAR I.

²⁰⁵ A teljesség igénye nélkül utalnék néhány monográfiára, tanulmánykötetre: G. ANDERSON, *The Second Sophistic, A cultural phenomenon in the Roman Empire*, London-New York, 1993; B. E. BORG, *Paideia: The world of the Second Sophistic*, Berlin, 2004; S. GOLDHILL, *Being Greek under Rome, cultural identity, the Second Sophistic and the development of Empire*, Cambridge, 2001; T. WITHMARSH, *The Second Sophistic*, Oxford, 2005

²⁰⁶ A teljesség igénye nélkül utalnék néhány monográfiára, tanulmánykötetre: G. ANDERSON, *Philostratus, Biography and belles lettres in the third century A.D.*, London, 1986; C. P. JONES, *Culture and society in Lucian*, Cambridge-Mass.-London, 1986; C. ROBINSON, *Lucian and his influence in Europe*, London, 1979; P. A. ROSENMEYER, *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001; T. WITHMARSH, *Greek literature and the Roman Empire, The politics of imitation*, Oxford, 2001

leveleinek hatására utalhat²⁰⁸ azonban, hogy három levélben (III,10,12,19) is fontos szerepe van a lakomának. Alkiphrón főszereplői a földművesek, halászok, paraziták és hetérák²⁰⁹.

A halász levelek tematikája nem túl változatos: a halászok életének gondjai (1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 13, 14, 20), kölcsönkérés és -adás (7, 17, 18, 19) és a város mint a kikötő vagy tengerpart ellenpólusa (4, 6, 15). A földműves levelek is három csoportra oszthatók a bennük szereplő témák alapján: a földművesek életének nehézségei (1, 2, 3, 4, 5, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 33, 36), kölcsönkérés és -adás (3, 12, 20, 27, 29) és a város mint a falu ellenpólusa (8, 11, 13, 14, 17, 22, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38). Mindegyik csoportot igyekszik nyelvi eszközökkel is egyéníteni (szókincs, beszélő nevek, a levelekben megnevezett istenek stb.), így a földművesek és halászok könyvében több levél az adott foglalkozás szakszókincsének valószínű lexikona, de ha egy katonát (II, 34) földművesek társaságában látunk, azt is rögtön felismerjük. A paraziták leveleiben négy különböző téma szerepel: a paraziták életének viszontagságai (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42), a paraziták jótettei (5, 26, 27, 28, 33), az élősdik tolvajlása (10, 11, 16, 17, 20), és végül az ideális gazda alakja (29). A hetérák levelei a legváltozatosabbak: a hetéra dicsérete (11, 5. töredék), elutasítás vagy a szerelmes becsapása (7, 8, 9, 10, 15, 17), a szerelem ereje (2, 16, 18, 19), a rivális nő gyalázása (5, 6, 12), a szerelem és a természet (13, 14), a hetérák életének megpróbáltatásai (3, 4) és a szerelmesek közti évdés (1). A hetérák leveleinek érdekessége, hogy a valóban élt szereplők leveleiben Alkiphrón a retorikai iskolai gyakorlatok közt szereplő híres személyek neve alatt íródott levelekhez hasonlóan igyekszik valós vagy az olvasóközönség által valósnak elfogadott életrajzi elemeket felhasználva élethűbben bemutatnia szereplőiket (pl. IV, 3, 4, 5 Phryné pere és Hypereidés szerepe a perben, Praxitelés, Leontion levele), az ἔρρωσο búcsúformula alkalmazása miatt ezeket az alkotásokat később akár valódi leveleknek is vélhették. Alkiphrón gyűjteményében – bár találkozunk levélváltással vagy összetartozó levelekkel –, az önálló levelek vannak többségben, amelyeket a levélíró és a címzett

²⁰⁷ E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, *Fortunatae* 1, 1991, 113-132

²⁰⁸ R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999, 24 szerint hatottak Alkiphrónra (III, 10, 12, 19) és Aristainetosra (I, 25)

személye kapcsol az egyik könyvhöz. Az összetartozó levelek közül a IV. könyv 3. 4. 5. levelének – amelyből Phryné istenkáromlási perét, és Hypereidész szerepét ismerjük meg a perben – érdekessége, hogy a három levél egy-egy elemét tartalmazza a történetnek, és a történet teljes rekonstruálásához mind a három levelet el kell olvasni, azaz egy „mini levélregénynek” tekinthetjük.

A gyűjtemény legismertebb és legszebbnek tartott két levele (IV,18,19) közül Menandrosz Glykerának (IV, 18) címzett levelében az uralkodók és filozófus-gyógyítók leveleiben ismétlődő motívum, az uralkodói meghívás és annak elutasítása szerepel. Bár a híres személyek nevében írt fiktív levelekben gyakoribb, hogy az uralkodó egy kortárs filozófust vagy gyógyítót hív meg, költő (pl. Euripidész) ritkábban szerepel a meghívott személyek között. Ez azt mutatja, hogy bár Alkiphron gyűjteménye a mimetikus levelek csoportjába tartozik, e levelét a levélíró és címzett személye, továbbá a benne szereplő motívum a pseudoním levelekkel rokonítja.

Ailianos húsz levélből álló gyűjteményében követi a NA epilógusában megfogalmazott elvét, hogy: ἀνέμιξα δὲ καὶ τὰ ποικίλα ποικίλως, mert bár a cím azt mutatja, hogy földműves leveleket tartalmaz, erotikus levelek is vannak köztük. Ailianos gyűjteményének vizsgálata kapcsán arra az eredményre jutottam, hogy a szerző a húsz levelet a levélregényekhez hasonlóan szerkesztette meg. Több levél összetartozik és az egész gyűjtemény az utolsó levél mondanivalóját előlegezi meg: az Ailianos által ábrázolt világban a város minden rossznak a megtestesítője, ezzel szemben a falu a jó szinonimája. Az utolsó levél (20) a falusi életnek a városi élet fölötti aratott diadalát hirdeti. E levél írója, Phaidrias hasonló véleményt képvisel, mint Ailianos a NA-ban, ahol a természetet és az ő ajándékait gyakran a σοφός jelzővel illeti. Phaidrias a természet egyik legfontosabb elemét, az anyaföldet dicséri ekképpen: φύεται δὲ καὶ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἀγροῖς, δένδρων τὰ κάλλιστα, καρπῶν τὰ χρησιμώτατα.

Philostratos erotikus leveleinek vizsgálata B. P. REARDON véleményét („ce sont des poèmes lyriques en prose, en somme”²¹⁰) erősítette meg. Philostratos és Aristainetos erotikus levelei és az alexandriai elégia összefüggéseit M. HEINE-

²⁰⁹ A gyűjteményt, amelyben korábban a levelek nem tematikus sorrendben szerepeltek, a szöveg egyik modern kiadója M. A. SCHEPERS, *Alciphronis Rhetoris Epistularum Libri IV*, Stuttgart, 1905 osztotta négy könyvre. Azóta az újabb szövegkiadások és fordítások követték ezt a hagyományt

²¹⁰ B. P. REARDON, *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris, 1971, 187

MANN²¹¹ is vizsgálta, és a levelekben előforduló témák és motívumok vizsgálata ezt a kapcsolatot megerősítette: a *militia amoris* (3, 11, 12) és a vadászmotívum (7, 10, 11, 36) több levélben szerepel. A fiúknak címzett homoerotikus levelek azonban az AP XII. könyvének, főképp Stratón epigrammáinak hatását mutatják (pl. a rózsamotívum, amelynek egész korábbi szimbolikája megjelenik a gyűjteményben, és amelyet Philostratos új motívumokkal is gazdagít²¹²). Vizsgálatom alapján a gyűjteményben a SUÁREZ De La TORRE²¹³ által összegyűjtött témák (a rózsák, a haj, a szem és a pillantás, a szőr, „ne viselj lábbelit”, „ne légy haragos, mert az elcsúfít”, az idegen védelme, a szegény védelme, „honnan származol”, „ne fessd magad”, a női szépség leírása, a prostituált (fiú, nő egyaránt) dicsérete mellett az a következők szerepelnek még: viszonzatlan szerelem, közeledés visszautasítása, gondozás nélkül viruló szépség, házasságtörés. Az összetartozó levelek vizsgálata világított rá arra is, hogy a 34. és 62. nem két önálló levél, hanem összetartozik, és ezzel kapcsolatban derült ki az is, hogy vannak olyan levelek (1-2, 3-54, 4-21, 7-23, 9-63, 14-35, 16-61, 19-38, 20-46), amelyeknek csak a témája azonos, és vannak olyanok (5-47, 8-28, 17-55, 18-36, 22-27, 24-25, 26-64, 34-35, 45-49, 54-55, 56-57, 67-71), ahol a levelek szerkezete is azonos vagy nagyon hasonló. Ez utóbbira lássunk saját fordításomban egy példát!

²¹¹ M. HEINEMANN, *Epistulae amatoriae quomodo cohaerent cum elegiis Alexandrinis*, Argentorati, 1910

²¹² Példaként a 3. levélre utalnék: „A spártaiak vagy azért öltöttek vérvörös mellvértet, hogy az ellenséget félelmetes külsejükkel megfutamítsák, vagy azért, hogy ne vegyék észre a vért, mert a (páncél) színe igen hasonló hozzá. Nektek azonban csinos fiúk csak rózsákkal kell felfegyverkeznetek, és ezt a teljes fegyverzetet a szeretőtöktől kell kapnotok. Jácint illik a fehérbőrű fiúhoz, nárcisz a barnához, a rózsza mindegyikhez, mivel ez valaha egy ifjú volt, s egyben virág, orvosság és illatszer. Ezek győzték meg Anchisést, ezek fegyverezték le Arést, ezek emlékeztették Adonist a találkára. Ezek a tavasz ékességei, ezek a föld villámai és ezek a szerelem lámpásai.” Ebben a levélben az író a rózsza több jelentését megidézi, a spártaiak vérvörös mellvértje kétszeresen utal a rózsára, egyrészt a növény születési mítosza kapcsán a vér felidézi a rózsát, másrészt a mellvért előrevetíti a *militia amoris* motívumot. Itt tehát a görög és római szerelmi elégiában gyakori *militia amoris* motívumot kapcsolja össze Philostratos a rózsáéval. A levél lírai jellegét erősíti, hogy a *militia amoris* motívumot *figura etimologica* formájában teszi még hatásosabbá: ὡμᾶς δὲ δεῖ τοὺς καλοὺς μόνους ῥόδοις ὀπλιζέσθαι καὶ ταυτὴν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἐραστῶν τὴν πανοπλίαν. E levélben a rózsza, mint Aphrodité rózsája is szerepel, az istennő három szerelmét (Anchisés, Arés, Adónis) felidézve.

²¹³ E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 113-132

5. (41.) levél „Egy fiúnak” Honnan származol? Mondd meg nekem, fiú! Miért vagy ennyire érzéketlen a szerelemmel szemben. Azt mondd Spártából? Hát nem láttad Hyakinthost? Nem koszorúztad még magad a véréből születő virággal? Talán Thesszáliából származol? Hát nem tanított meg téged semmire a phtiai Achilles? Esetleg Athénból? Elkerülte a figyelmet Harmodios és Aristogeitón szobra? Talán Ióniából? Mely föld gyönyörszeretőbb annál a földnél, ahol Branchosok és Klarosok, Apolló kedveltjei éltek? Talán Krétáról, ahol Erós a legnagyobb és száz várost jár be? Nekem szkítának tűnsz, azaz barbárnak, annak a véres oltárától és kegyetlen áldozataitól származol. Az atyai törvényt tiszteletben tarthatod, de ha nem akarsz megmenteni, fogd a kardot. Nem kérlek tovább, ne félj ettől! Már csak egy (halálos) sebre vágyom.	47. (42.) levél „Egy nőnek” Ha spártai vagy, te szép leány, Helénát és a hajót juttatod eszembe. Ha korinthusi vagy, akkor Lais multságait. Ha boiótai, akkor Alkméné nászát. Ha élisi vagy, hogyhogy nem hallottál Pelops versenyéről, és nem irigyled azt, aki egy versenyen ment férjhez? Nem csodáltad Alpheioszt? Nem ittál a völegényből? Tyro az Enipeus folyóban úszott, és egyesült a tengerrel harcoló folyóval. Ő ugyanis ragyogó és különleges szeretőkre méltó nő volt. Úgy tűnik, hogy te nem Tespiæ-beli vagy, mert akkor bizonyára áldozatot mutatnál be Erósnek, nem vagy attikai sem, mert nem ismered sem az éjszakai szertartásokat, sem az ünnepeket, sem Menandros darabjait. Talán barbár vagy és Thermodón szüzeinek egyike, akiről az a hír járja, hogy ifjakkal szerelmeskednek, és titokban szülik meg nászuk gyümölcsét. Vagy nem trák vagy, vagy sidóni? Őket ugyanis nem érintette meg a szerelem, mert ezt nem ölelte Ninus, amazzt Boiótos. Azt hiszem, rájöttem, ki vagy; ha nem csal a megérzésem, akkor Danaos volt az apád, övé ez a kéz és ez a gyilkos akarat. E gyilkos lányok közül csak egy kímélte meg ifjú szeretőjét. Én azonban nem könyörgök neked. Nem sírok. Érjen véget a dráma azzal, hogy kardoddal leszúrsz!
---	--

Theophylaktos gyűjteményének szerkesztési elve, ti. a levélfajták váltakozása élvezetes irodalmi csemegévé teszi a művet. Ez keltette fel egyébként Copernicus érdeklődését is iránta. Az első két típus (földműves, hetéra levél) már elődeinél is megtalálható, a harmadik típus (erkölcsi levél) csak rá jellemző, ezért joggal nevezhetjük újítónak is. K. KRUMBACHER²¹⁴ véleménye szerint a levélgyűjtemény jobban sikerült darabjai ezek. Theophylaktos leveleiből szerinte hiányzik a szereplők érzelmeinek és élményeinek élethű ábrázolása, életkörülményeiket sematikusán ábrázolja. Ezzel a magam részéről nem tudok teljesen egyetérteni. A földműves levelek is – úgy tűnik – kissé sematikusak, erre a bennük szereplő motívumok elemzése is rávilágított. Ezeket három csoportra oszthatjuk: a leggyakrabban előforduló motívum, hogy a földművelésből nehéz megélni és a földműves életét sok dolog keseríti meg (e levelek Alkiphrónhoz hasonlóan a földművelés szakkifejezéseinek lexikonát nyújtják), a kölcsönkérés és -adás és kölcsönös segítségnyújtás is több levél témája, és végül egy levél témája a város, mint a falu negatív ellenpólusa. A hetéra levelek nem olyan jól szerkesztettek, mint Philostratos remekei vagy Aristainetos milétoszi történeteket idéző levelei, de e levelekben új motívumokat is találunk. Több levél témája a szerelem ereje, amelyek közül két levélben természeti példákat alkalmaz: a 18. levélben Kekropis saját szerelmét a mágnes és a vas közti szenvedélyes szerelemhez hasonlítja, a 26.-ban ugyanő a datolyapálmával példálózik, amely az emberekhez hasonlóan képes szerelmi vágyat érezni. Három levelet (60, 63, 66) az erkölcsi levelekkel rokonít az, hogy témájuk a szerelem és a filozófia kapcsolata: a szerelmes képtelen filozófiával foglalkozni vagy ha erre mégis képes, akkor nem szerelmes. Több levél témája a közeledés visszautasítása vagy a szerelmi csalódás. Ezen belül csak Theophylaktosnál szerepel (9, 33, 54, 72) a κόρος motívum: három levélben (9, 33, 54) a nők panaszkodnak arra, hogy a férfiak, miután meghódítottak egy nőt, hamar eltelnek vele, és újabb nő kegyeit keresik. A 72. levélben egy férfi véleményét ismerjük meg ennek kapcsán: szerencsére a természet a gyönyörhöz undort kevert, így a nők nem tudják rabszolgájukká tenni a férfiakat (Εἰ μὴ ταῖς ἀφροδοσίαις ἡδοναῖς τὸν ἀπερῇ **κόρον** ἡ φύσις ἐνέμιξεν, ἐδουλαγωγεῖτο τὸ ἄρρεν τῷ γυναικείῳ φύλῳ, Τελέσιλλα.). De azért a szórakoztató történetek mellett szerepelnek köztük komoly morális problémával foglalkozó levelek is (pl. a magzatelhajtás a 30.-ban, a valódi

²¹⁴ K. KRUMBACHER, A. EHRHARD, H. GELZER, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897, 248

szerelem fogalma a 42.-ben stb.). Az erkölcsi levelekben azonban egy-egy természeti, történeti, mitológiai képből kiindulva néhány etikai kérdéssel kapcsolatban útmutatást kapunk arról, miként élhetünk boldogan és erkölcsi tekintetben helyesen.

A bizánci szerző a formát tekintve tehát ugyanazon a nyelven és módon szólal meg, mint négy századdal korábban élt szofista vagy rétor elődei (Alkiphrón, Ailianos és Philostratos), és ha nem is egyenrangú a görög irodalom klasszikusaival, egyetérttek J. F. BOISSONADE²¹⁵, a theophylaktosi corpus egyik modern kiadója véleményével, aki szerint „*scriptor non iniucundus, nec ut in mala aetate malus*”.

Úgy gondolom, ugyanezt mind az öt szerzővel kapcsolatban elmondhatjuk. Valamennyien kísérleteztek a mimétikus és erotikus genosz keretein belül a műfaj adta lehetőségekkel, és ennek eredményeképp mindegyikük más hangon szólalt meg: Alkiphrón négy kötetében négy különböző foglalkozás reprezentánsát juttatta szóhoz (kiegészítve a komédia néhány más ismert szereplőjével pl. a katonáéval), Ailianos egy jól megszerkesztett gyűjteményben még ennél is több szereplőt léptetett fel. Philostratos prózában írt szerelmi elégiákkal, Aristainetos erotikus novelláival, Theophylaktos Simokat(t)és pedig az erotikus és földműves levelek közé illesztett erkölcsi levelekkel tűnt ki: ez utóbbiakban a filozófusok is szót kaptak.

²¹⁵ J. F. BOISSONADE, *Theophylacti Simocattae Quaestiones Physicae et Epistulae*, Paris, 1835

IX. Felhasznált irodalom (válogatott bibliográfia)

IX.1. Kiadások, fordítások

E. AVEZZÙ-O.LONGO, *Lettere di parassiti e di cortigiane*, Venezia, 1985

M. L. DEL BARRIO VEGA, *Eliano Cartas rústicas, Teofilacto Simocates, Epistolas, Cartas del Quión de Heraclea*, Madrid, 1999,

A.R. BENNER-F.S. FOBES, *The letters of Alciphron, Aelian and Philostratus*, with an English Translation, Cambridge Mass.-London, 1949

F. CONCA - G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto, Lettere d'amore*, Milano, 2005

C.D.N. COSTA, *Greek fictional letters, A slection with Introduction, tanslation and cmmentary*, New York, 2001

D. DOMINGO-FORASTÉ, *Claudii Aeliani Epistulae et fragmenta*, Stuttgart - Leipzig, 1994

R. J. GALLÉ CEJUDO, *Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999

O. VON HANSMANN, *Des älteren Philostratos Erotische Briefe nebst den Hetärenbriefe des Alkiphron*, Frankfurt, 1989

J. F. HEREL-B. KYTZLER, *Erotische Briefe der griechischen Antike*, München, 1967

R. HERCHER, *Epistolographi Graeci*, Parisiis, 1873

Hypereidés beszédei, Budapest, 2001, ford. HORVÁTH L.

A. LESKY, *Aristainetos, Erotische Briefe*, Zürich, 1951

Lukianosz összes művei, Budapest, 1974

O. MAZAL, *Aristaeneti Epistularum Libri duo*, Stuttgart, 1971

- A.-M. OZANAM, *Alciphron, Lettres de pêcheurs, de payans, de parasites et d'hétaïres*, Paris, 2004
- W. PLANKL, *Alkiphron Hetärenbriefe*, München, 1942
- A leány meg az isten, Görög szerelmes novellák*, ford. RÉVAY J. Budapest, 1982
- A szerelmes delfin, Ókori dekameron*, ford. RÉVAY J. Budapest, 1962
- M. A. SCHEPERS, *Alciphronis Rhetoris Epistularum Libri IV*, Stuttgart, 1969
- A. STRAMAGLIA, Ἐρως, *Antiche trame greche d'amore*, Bari, 2000
- SZTRATÓN, *Kölyökmúza avagy a fiúszerelem művészete*, ford. CSEHY Z., Pozsony, 2002
- M. TRAPP, *Greek and latin letters, An anthology with translation*, Cambridge, 2003
- K. TREU, *Alkiphron/ Älian, Aus Glykeras Garten, Briefe von Fischern, Bauern, Parasiten, Hetären*, Leipzig, 1982
- R. G. USSHER: *Love letter, novel, Alciphron and 'Chion'*, *Hermathena* 143 (1987) 99-106
- J.R.VIEILLEFOND, *Aristénète, Lettres d'amour*, Paris, 1992
- G. ZANETTO, *Theophylakti Simocatae Epistulae*, Leipzig, 1985

IX. 2.Tanulmányok

- M. VON ALBRECHT, *A római irodalom története II.*, Budapest, 2004, ford. TAR I.
- G. ANDERSON, *Alciphron's miniatures*, in: *ANRW*, II, 34, 3, Berlin-New York, 2188-2206
- G. ANDERSON, *Philostratus, Biography and belles lettres in the third century A.D.*, London, 1986
- G. ANDERSON, *The Second Sophistic, A cultural phenomenon in the Roman Empire*, London-New York, 1993
- B. BALDWIN, *The date of Alciphron*, *Hermes* 110, 1982, 253-54
- G. W. BOWERSOCK, *Greek sophists in the Roman Empire*, 1969

- E.L. BOWIE in P.E. EASTERLING – B.M.W. KNOX (szerk.) *The Cambridge History of Classical Literature I*. Cambridge, 1985
- J. J. BUNGARTEN, *Menanders und Glykeras Brief bei Alkiphron*, Bonn, 1967
- R. CANTARELLA, *La letteratura greca dell'età ellenistica e imperiale*, Milano, 1968
- G. CARUGNO, *Alcifrone nei suoi rapporti con Longo e il mondo bucolico*, GIF 8, 1955, 153-159
- G. CARUGNO, *Intrighi familiari, inesperienza ed ignoranza dei contadini nelle <<Epistole rustiche>> di Alcifrone*, GIF 13, 1960, 135-143
- G. CARUGNO, *La seconda epistola rustica di Alcifrone e il <<Gallo>> di Luciano*, GIF 9, 1956, 347-349
- G. CARUGNO, *Riflessi comici in alcuni tipi di servi nelle <<epistole rustiche>> di Alcifrone* GIF 16, 1963, 350-351
- M. CASEVITZ: *Remarques sur les noms des correspondants dans les „Lettres” d’Alciphron*, in: *Epistulae antiquae 2*. In: *Actes de I^{le} Colloque international „Le genre épistolaire antique et ses prolongements européens”*, Paris, 2002
- Q. CAUTADELLA, *Sulla autenticità delle lettere di Chione de Eraclea*, *Atti dei Lincei*, Memorie, 1980, serie 8, vol. 24., 649-751
- W. VON CHRIST, W. SCHMID, O. STÄHLIN, *Geschichte der griechischen Literatur, Handbuch der Altertumswissenschaft*, VII.2, 2, München, 1913
- F. CONCA - G. ZANETTO, *Alcifrone Filostrato Aristeneto, Lettere d'amore*, Milano, 2005
- CZEBE GY., *Az athéni társadalom Alkiphron leveleiben*, Budapest, 1909
- A. DIHLE, *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit, von Augustus bis Iustinian*, München, 1989
- L. J. ENGELS – H. HOFMAN, *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, Vol. 4. Spätantike, Wiesbaden, 1997
- R. J. GALLÉ CEJUDO, *La carta ficticia griega y el diálogo*, *ExcPhilol* 4-5, 1994-95, 41-61
- R. J. GALLÉ CEJUDO, *Signos metalingüísticos en la epistolografía ficticia griega*, *Habis* 28, 1997, 215-226
- GÉCZI J., *A rózsza és jelképei, Az antik mediterráneum*, Budapest, 2006
- S. GOLDHILL, *Being Greek under Rome, cultural identity, the second sophistic and the development of Empire*, Cambridge, 2001

M. HEINEMANN, *Epistulae amatoriae quomodo cohaerent cum elegiis Alexandrinis*, Argentorati, 1910

N. HOLZBERG, *Der griechische Briefroman. Versuch einer Gattungstypologie*, In: N. HOLZBERG (hrsg.): *Der griechische Briefroman: Gattungstypologie und Textanalyse*, Tübingen, 1994.

H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München, 1978

C. P. JONES, *Culture and society in Lucian*, Cambridge-Mass.-London, 1986

J. F. KINDSTRAND, *Claudius Aelianus und sein Werk*, In: ANRW, II, 34, 4, Berlin-New York, 1998, 2954-2996

H. KOSKENNIEMI, *Studien zur Idee und Phraseologie des griechischen Briefes bis 400n. Chr.* Helsinki, 1956

M. KRIETER-SPIRO, *Sklaven, Köchen und Hetären, Das Dienstpersonal bei Menander, Stellung, Rolle, Komik und Sprache*, Stuttgart-Leipzig, 1997

K. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897

M. LAGAUER, *Untersuchungen zur Symbolik des Apfels in der Antike*, Erlangen-Nürnberg, 1967 (Inaugural-Dissertation)

L. de LANNOY, *Le problème des Philostrate (État de la question)*, In: ANRW, II, 34, 3, Berlin-New York, 1977

A. LESKY, *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern-München, 1963

C. MIRALLES - F. MESTRE, *Filóstrato, Heroico, Gimnástico, Descripciones de cuadros; Calístrato, Descripciones*, Madrid, 1996

P. MURGATROYD, *Amatory hunting, fishing and fowling*, Latomus 43, 1984, 362-368

P. MURGATROYD, *Militia amoris and the roman elegists*, Latomus 34, 1974, 59-79

P. MURGATROYD, *The sea of love*, CQ 45, 1995, 9-25

H. G. NESSELRATH, *Einleitung in die griechische Philologie*, Stuttgart-Lepizig, 1977

NÉMETH A., *Császárkori fiktív levelek, Kísérlet az uralkodók és filozófus-gyógyítók fiktív leveleinek újszerű vizsgálatára*, Budapest, 2005 (szakdolgozat)

NÉMETH GY., *Lányka a kardok közt*, Ókor IV,3, 2005, 20-24

- H. M. NOBIS - M. FOLKERTS, *Nicolaus Copernicus Gesamtausgabe, V, Opera minora, Die humanistischen, ökonomischen und medizinischen Schriften, Texte und Übersetzungen*, Berlin, 1999
- R. J. PENELLA, *Philostratus' letter to Julia Domna*, *Hermes* 107, 1979, 160-168
- B. E. PERRY: *The ancient Romances*, Berkeley-Los Angeles, 1967
- B. P. REARDON, *Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris, 1971
- C. ROBINSON, *Lucian and his Influence in Europe*, London, 1979
- E. ROHDE, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Berlin, 1960
- P. A. ROSENMEYER, *Ancient epistolary fictions: The letter in Greek literature*, Cambridge, 2001
- E. RUIZ GARCÍA, *Teofrasto, Caracteres - Alcifrón, Cartas de pescadores, campesinos, parásitos y cortesanas*, Madrid, 1988
- A. SABATUCCI, *Alcune note sulle epistole di Chione*, *Studi italiani di Filologia Classica* 14 (1906), 374-414
- L. SANTINI, *Tra filosofi e parassiti: l'epistole III 19 di Alcifrone e i modelli luciane*, *Atene e Roma* 40, 1995, 58-71
- T. A. SCHMITZ, *Alciphron's letters as a sophistic text*, In: B. E. BORG, *Paideia: The world of the Second Sophistic*, Berlin, 2004
- F. SOLMSEN: *Some works of Philostratus the elder*, *TAPhA* 71, 1940 556-72
- T. SONDAG, *De nominibus apud Alciphronem propriis*, Bonn, 1905
- F. SOUTO DELIBES, *El rol de las prostitutas en la comedia: de Ferécrates a Menandro*, *CFC* 12, 2002, 173-191
- E. L. DE STEFANI, *La fonte delle epistole III e VI di Eliano*, *SIFC* 19, 1919, 8-10
- E. SUÁREZ De La TORRE, *Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, *Fortunatae* 1, 1991, 113-132
- S. L. TARÁN, *ΕΙΣΙ ΤΡΙΧΕΣ: An erotic motif in the Greek Anthology*, *JHS* 105, 1985, 90-107
- D. A. TSIRIMBAS, *Sprichwörter und sprichwörterliche Redensarten bei den Epistolographen der zweiten Sophistik, Alkiphron - Cl. Aelianus*, München, 1936
- K. TREU: *Menander bei Ailianos*, in: W. HOFMANN-H. KUCH: *Die gesellschaftliche Bedeutung des antiken Dramas*, Berlin, 1973

J. UREÑA, *La carta ficticia: Los nombres de personajes y el uso del encabezamiento en Alcifrón, Aristéneto y Teoflacto*, EM 61, 1993, 267-298

VARGA L., Sámboky (Sambuccus) János filológiai munkássága, ACD 1, 1965. 77-103

A. WALKER, *Erōs and the eye in the love-letters of Philostratus*, PCPhS 38, 1992, 132-148

T. WITHMARS, *The second sophistic*, Oxford, 2005

G. ZANETTO, *Inventario dei manoscritti delle Epistole di Teofilatto Simocatta*, Acme 35, 1982, 153-166

B. ZUCCHELLI, *A proposito dell'epistolario di Chione d'Eraclea*, Paideia 41, 1986, 13-24

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
II. Áttekintés a fiktív levél történetéről a görög irodalomban	2
III. Alkiphrón	9
III. 1. Alkiphrón: egy ismeretlen szerző	9
III. 2. Alkiphrón levelei és a bennük előforduló motívumok	16
III. 2. A. Az első könyv	16
III. 2. B. A második könyv	21
III. 2. C. A harmadik könyv	28
III. 2. D. A negyedik könyv	33
III. 3. Alkiphrón forrásai	40
III. 4. Alkiphrón művének értéke	41
IV. Ailianos	42
IV. 1. Élete és művei	42
IV. 2. Ailianos földműves leveleinek témái	43
V. Philostratos	54
V.1. Philostratos élete és művei	54
V.2. Philostratos levélgyűjteménye és az azokban szereplő motívumok	55
VI. Aristainetos	83
VII. Theophylaktos Simokatés	89
VII.1. Theophylaktos Simokatés élete és művei	89
VII.2. Témák és motívumok a földműves-levelekben	93
VII.3. Témák és motívumok az erotikus levelekben	96
VII.4. Témák és motívumok az erkölcsi levelekben	100
VIII. Összegzés	106
IX. Felhasznált irodalom (válogatott bibliográfia)	113
IX.1. Kiadások, fordítások	113
IX. 2.Tanulmányok	114
Tartalomjegyzék	119